מגזין של נשים

נגה

אביב 1990 • גיליון 19 • 10 ש"ח

צילום: משה שי

שקרים, זונות ופמיניזם

מכתבים לנ'גה

גבולות הפמיניזם

הרהורים בעקבות הדיון שהתקיים באוניברסיטת תל־אביב עם פרופסור סוזן סוליימאן על לימודי האשה (**נגה** 18):

גם כאן, כמו בהרבה הזדמנויות אחרות, באה לידי ביטוי מגמת האקסקלוסיביות הפמיניסטית, סוג של purism המבקש לתחם היטב את ההשקפות הנכונות על שחרור האשה, ולהשאיר מחוץ לתמונה כל מה ששונה. נראה, כי המשתתפות בדיון האמור מודעות לקושי הטמון בכך, פשוט מפני שהגבולות בין פמיניזם כשר ואורתודוקסי לבין כל מיני דברים שלידו, אינם ברורים כלל וכלל. אני מציעה לא להיגרר למאמץ עקר סביב ניסוח גבולות ברורים לפמיניזם. סוג זה של פונדמנטליזם מזכיר לי את המאבק לתיקון חוק השבות ("מיהו יהודי"). דווקא אם ייכלל קורס שמרני כמו "נשים במקרא" במסגרת חטיבה ללימודי נשים, יש סיכוי שתשתתפנה בו כמה פמיניסטיות שתשאלנה כמה שאלות טובות ותכתובנה כמה עבודות חדשניות, לאחר שתיחשפנה לצורת חשיבה שונה ומרתקת בפני עצמה, ותבררנה לעומק את הקונפליקט שבין התפישה המסורתית על כוחה של האשה לבין התפישה הפמיניסטית.

באותו גיליון מנצנץ ההיבט המשלים של הבעיה: מה שאנו פוסלות מכול וכול אצל יהודים, אנו מוכנות להעריץ אצל פלסטינים. הנה למשל בעמ' 25 ניתנת לגיטימציה לצורך ללמוד ולהבין את ההבדלים בין שחרור האשה הפלסטינית לבין שחרור האשה המערבית. אחת הסיבות לדיסהרמוניה המוזרה ששמענו בנובמבר 1988 בוועידת הפמיניסטיות היהודיות, היתה נטייתן של חלק מהמארגנות ומן המשתתפות לדה־לגיטימציה אוטומטית של כל אשה המבקשת להגדיר אחרת את שחרורה. היה לי אז הרושם הברור, כי רוב המשתתפות באו לשם כדי להשמיע בלי להקשיב כלל, כאילו אין להן מה ללמוד מיהודיות אחרות, וכי היו משתדלות להבין "מבפנים" דעות קיצוניות הרבה יותר, אילו השמיעו אותן נשים פלסטיניות למשל. אגב, אני בעד שתי מדינות לשני עמים ומשא ומתן עם אש"ף, ודווקא משום כך כואבת לי תמונה זו. פמיניסטית יהודייה אמריקנית כמו לטי פוגרבין, שכתבה על ועידת נובמבר ב"לילית", גילתה יותר סובלנות ואחווה כלפי מגוון הדעות הנשיות מאשר הרבה ישראליות שהיו שם.

לאה שקדיאל,
ירוחם

כתיבה בלתי אחראית

כקוראת ותיקה ונלהבת של עיתונכן, וכמי שמקיימת קשרים אידיאולוגיים, מקצועיים ואישיים עם מספר חברות מערכת, אני רואה חובה לעצמי לומר את הדברים הבאים:

בגיליון 18, קיץ 1989, הופיעה במדור "זה מה שקורה" כתבה־ידיעה על מפגש בין־אוניברסיטאי של לימודי נשים, שהתקיים באוניברסיטת תל־אביב ב־5.5.89, ושכותרתו היתה: "מרכיביה של תוכנית בלימודי נשים, התנאים והכלים לפיתוחה". ראשית, התפלאתי על שהכותבת המתייחסת לא רק לדיווח עובדתי, אלא גם נוקטת עמדה ומביעה דעה, לא חתמה את שמה. אני מקווה שאינה מתביישת או מפחדת. שנית, היו בכתבה מספר מדאיג של אי־דיוקים, נוסף על נימת הזלזול שנשתמעה ממנה. עובדה זו מדאיגה במיוחד, מאחר שהנחתי שעיתון כ**נגה** אינו לוקה, או לפחות נזהר, ממוקשיה של הכתיבה הבלתי אחראית של יצירת מציאות בהינף קולמוס.

ולעניין עצמו, פרופסור סוליימאן, כבודה במקומה מונח כחוקרת וכמרצה, אני מניחה, בהסתמך על דבריהן של עמיתותי שזהו תחומן האקדמי. לעומת זאת, לא מיוזמתה, ומתוך מגעי אתה גם לא מרצונה, בבחינת בחירה ורצון חופשי, הראתה נכונות והתעניינות בנעשה בארץ בכלל ובתל־אביב בפרט בלימודי נשים ובנושאי נשים. תרומתה לדיון בנושא "פיתוח תוכנית בלימודי נשים" סוכמה כחלק מעסקת חבילה שעשה אתה החוג לאנגלית, שבחסותו נערך ביקורה באוניברסיטת תל־אביב, ועל תנאי של תשלום הונורריום מכובד.

אוניברסיטת הרווארד, למי שמתמצא בתהליך פיתוחן ומיסודן של תוכניות לימודי נשים בארה"ב, היתה בין האחרונות בפיתוח תוכנית בלימודי נשים, והיא מדדה במרחק של כ־15 שנים אחרי התפתחויות אלה במרבית אוניברסיטאות ארה"ב. הלחצים לפיתוח התוכנית באו מבחוץ, והנשים המפורסמות של הרווארד לא עשו זאת מיוזמתן או עקב מעמדן וכוחן במערכת האקדמית. הלחצים הופעלו על האוניברסיטה כלחצים פוליטיים מבחוץ, ובעיתוי מסוים שבו האוניברסיטה וממסדה היו לחוצים גם עקב אירועים בעייתיים אחרים. כלומר, היוזמה לפיתוח לימודי נשים באה מהממסד, שאמנם היה אמביוולנטי ולחוץ, אבל עשה זאת. לעומת זאת, באוניברסיטאות רבות ובוודאי בארץ, היוזמה באה כולה מצד נשים חברות סגל שהתארגנו לעניין והתחילו ליצור עובדות בשטח. תהליך המיסוד הוא איטי וממושך, וקיבל את צביונו הייחודי בכל מקום. כך שהמודל של הרווארד הוא דגם גברי במלוא מובן המלה, והאקדמאיות שם נהגו בצורה הסטריאוטיפית ביותר.

אשר לתוכנית עצמה, למרות גילה הצעיר (שלוש שנים), קיימות באוניברסיטת תל־אביב במסגרת לימודי נשים שתי חטיבות במדעי החברה ובמדעי הרוח, נוסף על היצע של 50 קורסים בפקולטות השונות. הקורסים בלימודי נשים מבוקשים ביותר.

שום תוכנית בישראל אינה קיימת מ־1978. הוותיקה ביותר היא התוכנית באוניברסיטה העברית, והיא קיימת מ־1981. אם במקום סטירות לחי ולגלוג נקבל טפיחה על השכם מעמיתות בתוך האוניברסיטה ומחוצה לה (ואינני מתכוונת לביקורת עניינית והוגנת), אני בטוחה שבעוד שמונה שנים לא נצטרך להצטנע בפני הרווארד באיכות ההוראה, המחקר והפעילות. ואני בטוחה שאפשר יהיה ללמוד גם מאתנו לגבי דרך מיסודה של התוכנית.

אני מבקשת שמכתבי זה יפורסם כלשונו בגיליונכן הבא כתיקון לכתבה שהופיעה בעיתונכן.

ד"ר דלילה אמיר,
מרכזת פורום לימודי נשים

תקופה של שינויים מהפכניים, כמו זאת המתחוללת עכשיו במזרח אירופה, פותחת פתח לקבוצות מדוכאות להתארגן ולפעול למען עצמן. זו ההזדמנות לנשים במזרח אירופה לשנות את חייהן ואת החברה כולה. עדיין לא ידוע מה יהיה אופי המשטרים במזרח אירופה, אבל מאבק פמיניסטי יכול להצליח רק בחברה דמוקרטית.

גם במערב היינו רוצות לראות שינוי מהפכני – השגת שוויון של ממש בין נשים וגברים. דמוקרטיה שאינה כוללת שוויון זכויות מלא למחצית האוכלוסייה אינה דמוקרטיה.

בניגוד לשינויים המהותיים ממזרח אירופה ועד דרום־אפריקה, בחברה הישראלית אין שינוי: המיליטריזם, האלימות, חוסר הסובלנות והזלזול באחר ממשיכים ואף מתגברים.

*

הנושא העיקרי בגיליון זה הוא הזנות. נושא בעייתי. מצד אחד, אם נשתחרר מהסטריאוטיפים, מדוע לא לראות בזנות פשוט מקצוע – מתן שירותי מין – מקצוע ככל המקצועות הדורש מיומנות משלו. אלא שמצד שני אין הדבר כה פשוט, כי מה בדיוק מוכרים פה? האם הצרכים המיניים של הגבר מקודשים, ומצדיקים את הסבל והניצול המיוחדים לזונות? תהא דעתנו על הזנות אשר תהא, אין ספק שהזונות הן קבוצה מדוכאת, המנוצלת על־ידי תעשיית המין וצרכניה, נרדפת על־ידי החוק ומוקעת מתוך החברה. ומצב זה ללא ספק דורש שינוי.

נגה

עורכות
רחל אוסטרוביץ'
מירה אריאל
ענת בן־ארי
רחל גיורא
אמירה גלבלום
אראלה דאור
אביבה עין־גיל
מירי קרסין

עיצוב גרפי
ענת בן־ארי
אביבה עין־גיל

עריכה לשונית
יעל אונגר

תרגום
אביבה ברק

מנויים
דינה בלכמן

סדר־צילום והגהה
"אגתה" – טלי רכלין, שפי פז

לוחות
יש אופסט

הדפסה
דפוס טל

נגה יוצאת לאור פעמיים בשנה,
בספטמבר ובמרץ.
דמי מנוי ל־4 גיליונות 38 ש"ח.
ניתן לרכוש גיליונות קודמים של **נגה**.

כתובת למשלוחים:
ת.ד. 21376, תל־אביב 61213,
טלפון 03-227663

SUBSCRIPTION RATES OUTSIDE ISRAEL
AIR MAIL $24/4 ISSUES
SURFACE MAIL $20/4 ISSUES

גיליון זה יצא לאור בזכות תרומתן של
"נשים אל נשים – ארה"ב–ישראל"

OUR SINCEREST THANKS TO
"WOMEN TO WOMEN - U.S.A.-ISRAEL"
FOR THEIR SUPPORT AND CONTRIBUTION

נגה נשלחת חינם לבתי־הסוהר לנשים

מגזין של נשים
נגה

מה בנגה?

 ISSN 0333-6387

שר הבריאות יחליט בשבילי?

צמצום דרמאטי של מספר הוועדות לאישור הפסקת הריון, על־פי הצעת חוק חדשה, מסכן את בריאותה של אשה המבקשת לבצע הפלה, ויאלץ נשים רבות לבצע הפלות בלתי חוקיות ובעיקר בלתי בטוחות.

כיום רשאים כל בית־חולים וכל מרפאה (העומדת בדרישות רפואיות מסוימות) לקיים ועדה בעלת סמכות לאשר הפלה, על־פי קריטריונים הקבועים בחוק (אם האשה היא מעל 40, מתחת לגיל הנישואין; אם קיים סיכון שהוולד יהיה בעל מום נפשי או גופני; אם יש בהריון כדי לגרום לאשה נזק גופני או נפשי). על־פי הצעת החוק החדשה תפעלנה ועדות לאישור הפסקת הריון אך ורק בבתי־חולים ממשלתיים, או בבתי־חולים אחרים ששר הבריאות הסמיכם לכך באופן מיוחד.

נגישות מהירה לוועדה להפסקת הריון היא חיונית לבריאותה ולביטחונה של אשה שהחליטה שלא להמשיך את ההריון, ומשמעות התיקון היא יצירה מכוונת של סחבת ומכשולים ביורוקרטיים, ככלי שרת בידי מדיניות הבאה למנוע מנשים לממש את זכותן להחליט על גורלן בחסות החוק.

שוויון בשכר גם לנשות הצווארון הכחול

עד כה התנהלו רוב משפטי הראווה על שכר שווה לעובדת ולעובד עקב תביעותיהן של נשים משכילות ממעמד הביניים, רופאות (הדסה, למשל), אחיות ופקידות. אולם בקנדה זכו לא מכבר עובדות הניקיון של משרד החינוך במאבק שהחל שנתיים וחצי קודם לכן. הן תקבלנה תוספת מיידית של 50 אחוז במשכורתן, הפער בין שכרן לבין זה של הגברים השרתים. תוספות אלה הוענקו להן רטרואקטיבית, כך שעלות התוספת התקציבית המיידית מתקרבת למיליון דולר קנדי. ועוד, לנשים יוצעו מעתה השתלמויות כדי שיינתן להן אותו סיכוי לקידום בעבודה כמו לגברים.

הוועדה לזכויות האדם היא שהגישה את התביעה במקרה זה, והעומד בראשה, ראג' אננד, טען שכדי למסד את קידום הנשים חייבים להגיש תביעות קיבוציות רבות. למקרים פרטיים הנדונים בבתי־המשפט אין אותה השפעה על המערכת. קביעה מעוררת הרהורים נוגים לגבינו, שכן חוק ההזדמנות השווה בארץ לא מעניק לאף גוף את הזכות לתבוע בשם מגזר שלם של עובדות.

...זה מה שקורה... זה

נקודות הזיכוי בחובה

במסגרת הדיונים על תקציב 1990 הציע משרד האוצר להפחית את מספר נקודות הזיכוי הניתנות עבור ילדים של נשים עובדות, ולבטל את קצבת הילדים גם עבור הילד השני. ההטבות למשפחות, המתבטאות בפטור ממסים ובקצבאות הביטוח הלאומי, רחוקות גם היום מלכסות את ההוצאות האמיתיות על גידול ילדים, וההצעה הנוכחית מבטלת את התמריצים המעטים הקיימים.

ביטול הפטורים יביא להרעה במצבן של משפחות שבהן האמהות עובדות מחוץ לביתן. ההצעה תדחוף נשים להישאר בבית. נקודות הזיכוי, למרות שמבחינה כספית הן סמליות בלבד, פעלו כתמריץ ליציאת הנשים לעבוד. הקטנת הזיכוי וביטול הפטור יחזקו את הסטריאוטיפים הגורסים שהאם, ולא האב, היא הנושאת באחריות לטיפול בילדים.

יש מקום לנקוט צעד הפוך: הגדלת ההטבות למשפחות, ומתן עידוד באמצעות מערכת המסים ליציאת נשים לעבודה. הדבר היה מאפשר למשק לנצל את ההון האנושי של הנשים, ולבטל את העיוותים בהקצאת ההון האנושי של ההורים.

פיטורי עובדת בהריון

אסור לפטר עובדת בהריון, גם אם היא מועסקת על־פי חוזה מיוחד; תינתן קצבה בשיעור של 25 אחוז מן השכר הממוצע במשק לעובדת שנעדרת מהעבודה עקב שמירת הריון – אלה הן שתי הצעות החוק הפרטיות של ח"כ ישראל קיסר, מזכ"ל ההסתדרות, שהועברו לוועדת העבודה והרווחה.

מותר האב מן האם

תקנות מיוחדות של משרד העבודה והרווחה שהותקנו לאחרונה, מזכות סטודנטים־הורים בהקלות שונות, כמו השתתפות המדינה בתשלום למשפחתונים ומעונות יום. תקנות אלה מפלות באופן ברור ובוטה בין גברים ונשים: הוא זכאי להשתתפות בתשלומים אלה כנגד הצגת אישור לימודים מישיבה (!) או כל מוסד להשכלה גבוהה. היא, לעומת זאת, זכאית להשתתפות בתשלומים רק כנגד אישור לימודים בקורסים של שיקום שכונות ו/או בתי־ספר לאחיות וסיעוד.

תבעה על אפליה מינית, וזכתה: 215 אלף דולר פיצויים וקביעות

אוניברסיטת בוסטון חויבה לשלם 215 אלף דולר פיצויים וגם להעניק קביעות למרצה בכירה, אשר תבעה את האוניברסיטה על אפליה מינית. כך קבע בית־משפט לערעורים בארה"ב. זהו המקרה הראשון שבו זכתה אשה, שהגישה תביעה על בסיס החוק הפדרלי נגד אפליה מינית, בקביעות מלאה במקום עבודתה על־פי פסיקה של בית־המשפט לערעורים.

ג'וליה פרוויט בראון (41) עבדה במחלקה לאנגלית של אוניברסיטת בוסטון מ־1974 עד 1981. אז סירבה האוניברסיטה להמשיך את העסקתה ולהעניק לה קביעות. את הסיבה הלא־רשמית להדחתה של בראון סיפק נשיא האוניברסיטה, שכינה את המחלקה לאנגלית "מטריארכיה ארורה", אף כי באותו זמן עבדו בה 6 נשים בלבד מתוך צוות של 20 מרצים. הסיבה הרשמית לאי־נתינת הקביעות היתה "חוסר הצטיינות אקדמית" כביכול, אך בית־המשפט לערעורים דחה טענה זו לאחר שעמיתים מאוניברסיטת בוסטון, מהמחלקה לאנגלית וגם ממחלקות אחרות, המליצו על בראון פה־אחד.

"אני רק אחת מני נשים רבות באוניברסיטת בוסטון, ובאקדמיה בכלל, שדורשים מהן סטנדרדים הרבה יותר גבוהים מאשר מעמיתיהן הגברים," אמרה בראון לאחר מתן פסק־הדין.

הצעת חוק חדשה: צו הרחקה של בן משפחה אלים למשך שבוע לפחות

הצעת חוק למניעת אלימות במשפחה הוגשה לכנסת על־ידי הח"כים שרה דורון ואברהם בורג. הצעת החוק היא יוזמה של שדולת הנשים בישראל, ונוסחה בידי עורכות־הדין פרנסס רדאי ורבקה מקייס, חברות הצוות המשפטי בשדולה.

הצעת החוק נועדה לאפשר לבית־המשפט להרחיק בן משפחה אלים מבני משפחתו לתקופה של שבוע, באמצעות צו הרחקה. כסעד דחוף, רשאי יהיה בית־המשפט להוציא את הצו בנוכחות צד אחד בלבד, ובמשך השבוע לקיים דיון עם שני הצדדים לגבי הארכת הצו או שינויו. הפרה של צו ההרחקה תיחשב עבירה פלילית.

עד כה היה אפשר להעלות את נושא ההרחקה של בן משפחה אלים אך ורק במסגרת דיון על גירושין ומזונות, מה שעיכב את ההליכים וסירבל אותם. ההצעה החדשה מספקת פתרון מיידי ויעיל למצוקתם של נשים וילדים.

מוכרחים מין בטוח!

אמנדה הגס מדנמרק אינה הסטריאוטיפ המערבי של האדם המועד לחלות באיידס. היא אשה הטרוסקסואלית מן המעמד הבינוני, אך לפני שנתיים וחצי, לאחר שהופיעו אצלה סימפטומים מוזרים והפלה טבעית, היא אזרה עוז והחליטה להיבדק על מנת לגלות האם לקתה באיידס. מכיוון שהיא וחברה לחיים לא נחשבו כנמנים עם קבוצת סיכון, נאלצה הגס לרמות את השלטונות ולומר שבעלה דו־מיני כדי "לזכות" בבדיקה. התוצאה היתה חיובית.

עד כה היא לא פיתחה שום סימפטומים עיקריים של המחלה, אך הבלוטות הנפוחות בגופה מהוות סימן מאיים. היא סיפרה על כך בכנס על איידס שארגן הצלב האדום ביוני 1989: "נדבקתי במחלה מחברי שנדבק באיידס בעת שהותו באפריקה. הסתבר גם, ששותפי לחיים ידע שהוא נושא נוגדנים לאיידס, אך החליט שלא לספר לי, משום שלא יכול היה לשאת את המחשבה על מין בטוח, התחושה של אובדן הגבריות."

עקב אובדן עוברה ובשורת המחלה, נקלעה הגס למשבר. חלפה שנה נוספת עד שמצאה בעצמה את הכוחות להיפרד מחברה. לתדהמתה נודע לה מאוחר יותר, שהוא המשיך לקיים יחסי מין עם נשים אחרות גם לאחר מכן.

למרות הסיכונים, טוענה הגס בהמשך, נשים רבות אינן עומדות על כך שגברים ישתמשו בקונדומים (יש לציין שיותר נשים נדבקות מגברים מאשר להיפך), מפני שהן יותר חוששות לאבד את הגבר מאשר את חייהן. המסר עוד לא עבר אל הנשים, לפחות לא ברובד הרגשי. ייתכן שבראשן הן מבינות זאת, אך הלב עדיין מסרב להסכין.

אחת הסיבות להתעלמות הנשים מסכנות המחלה היא המיתוס הרווח שנשים הטרוסקסואליות אינן חולות בה. גם אם סטטיסטית שיעור הנשים שלקו באיידס נמוך, אין הוא נמוך כפי שנדמה לציבור. נשים רבות מהססות להודות בפומבי שהן חולות באיידס. רבות מגינות על בעליהן ועל ילדיהן כדי שלא יסבלו מאפליה עקב חוליָן, ולכן לא נוצרו עד עתה קבוצות תמיכה לנשים חולות איידס.

מה שקורה ...זה מה

דו"ח קרפ: תופעת האלימות במשפחה ובין בני־הזוג מקיפה 100 אלף איש

על המשטרה לשנות את מדיניותה, ובמקום לנסות ליישב סכסוכים היא צריכה לאכוף בתקיפות את החוק במקרים של אלימות במשפחה ובין בני־הזוג – זו אחת ההמלצות העיקריות בדו"ח של הוועדה למדיניות חקירה ותביעה בעבירות אלימות במשפחה, אשר הוגש ליועץ המשפטי לממשלה.

בדו"ח גובשו הנחיות חדשות למשטרה, וכן נקבעה מדיניות התביעה ושיקולי ההעמדה לדין. נוסף על כך כולל הדו"ח המלצות לתיקוני חקיקה; הכללת נושא האלימות במשפחה כנושא קבע בהשתלמויות שופטים; קיום פעולות חינוך והשתלמות בנושא האלימות במשפחה בכל דרגי המשטרה, בפרקליטות, במשרד העבודה והרווחה, ובקרב הרופאים. על־פי הדו"ח מקיפה תופעת האלימות נגד נשים וילדים יותר מ־100 אלף איש.

הוועדה ממליצה שהמשטרה תיתן עדיפות גבוהה לקריאות טלפוניות לעזרה; השוטרים יסתייעו בעת הטיפול הראשוני בדף עזר מיוחד, שיכלול הנחיות מפורטות לגבי ניהול החקירה. בין השאר יודרכו כיצד לסייע לנשים מוכות ולילדים מוכים. עוד ממליצה הוועדה שהתוקף יילקח למשטרה ויעוכב עד לגמר חקירתו. אם יתגלו סימני אלימות בגופה של האשה, הוא ייעצר. שחרור בערבות יותנה בקיום התחייבויות שיגנו על הנפגעת.

יהודית קרפ, יו"ר הוועדה: "אני לא משלה את עצמי שאפילו אם ייושמו ההנחיות בצורה האופטימלית ביותר, נוכל להביא תקנה במישור הרחב של ההתמודדות עם התופעה. הבסיס לטיפול נכון הוא המודעות והידע."

גם בין הקשישים הנשים הן העניות ביותר

ממחקרים שנערכו באחרונה בקרב אוכלוסיית הקשישים בישראל עולה כי שניים מתוך עשרה תושבים בגילאים 65 עד 74 חיים בתנאי עוני מחפירים ושיעורם עולה עם הגיל לשלושה מתוך עשרה בגילאים 75 ומעלה.

לפי המחקר, הנשים הן העניות ביותר, והנשים מעל לגיל 75 הן האוכלוסייה הענייה ביותר בארץ. עורכת המחקר, ברנדה מורגנסטיין, אף ערכה השוואה עם שיעורי העוני במדינות המערב: ישראל מובילה בשיעורי העוני ואחריה באות ארה"ב, בריטניה, מערב גרמניה, קנדה ונורבגיה. בשוודיה אין כלל קשישים החיים בתנאי עוני.

73 נשים בטורקמניה ו־270 נשים באוזבקיסטן התאבדו בשריפה

ב־1989 התאבדו בשריפה 73 נשים ברפובליקה של טורקמניה, במרכז אסיה הסובייטית, כמפלט מפני רדיפות של אבותיהן ובעליהן. כך דיווח השבועון הסובייטי "סויוז".

השבועון תולה את מעשי ההתאבדות במצוקתן של הנשים במסגרת החברה המוסלמית האדוקה בטורקמניה, וטוען כי המשטרה והתביעה בטורקמניה מתעלמים מן הבעיה. מתוך 73 מקרים של הצתה עצמית שדווח עליהם ב־89', חקרו השלטונות 11 מקרים בלבד.

על־פי דיווחים נוספים התאבדו בשריפה ב־1987 270 נשים ברפובליקה הסובייטית השכנה אוזבקיסטן, שגם בה שולטת מסורת מוסלמית נוקשה.

התארגנות זונות וארגוני נשים בתאילנד

השנה נועדו יחדיו בתאילנד נציגות של זונות ושל ארגוני נשים, במטרה להעריך את חשיבותם ואת תועלתם של צעדים משפטיים שונים ביחס לזונות. הן הביעו התנגדות נחרצת לכל צורה של רישום חוקי של זונות או בתי־בושת, וכן לתפישת הזנות כפשע בעיני החוק והענשה בגינה. לעומת זאת הן תבעו נקיטת צעדים חריפים נגד סרסורים, אשר מאלצים נשים וילדים לעבוד בזנות.

בין הצעדים הספציפיים שהן מציעות: הטלת איסור על המשטרה לפתוח לזונות תיקים אישיים, וחיוב המשטרה להעביר את התיקים הקיימים ללשכת העבודה. נוסף על כך הן תובעות שהעונשים שיוטלו, הן על סרסורים המעסיקים ילדים והן על לקוחותיהם, יכללו גם תשלום פיצויים כספיים לילדים אלה.

הסבלנות משתלמת

מישה קוואן האמריקנית התקבלה השנה כפרח כהונה במסדר הבודהיסטי "סנגהא". יחד איתה התקבלו כפרחי כהונה למסדר זה גם שני גברים. השלושה הצטרפו לקהילה הבודהיסטית העתיקה ביותר בעולם, שהמשיכה להתקיים ברצף מאז יסד אותה בודהה, כך מספרים, במאה השישית בהודו.

התקבלותה של קוואן, הידועה כעת בשם "סאמה" למסדר ה"סנגהא", היא נקודת ציון משמעותית בתולדות המסדר הזה: היא האשה הראשונה שהתקבלה בו לאחר 1,500 שנה שבהן היו שעריו חתומים בפני נשים.

הנשים בפדרציות היהודיות בארה"ב

20 אחוז מכלל משרות הנשיאות בפדרציות היהודיות בארה"ב הם בידי נשים. לפני 15 שנה החזיקו נשים רק בשישה אחוזים מכלל משרות הנשיאות.

במשרת הגזברות בפדרציות היהודיות בארה"ב גדל גם כן מספר הנשים: מ־3 אחוזים לפני 15 שנה ל־30 אחוז כיום.

שקורה ... זה מה שק

ל.כ.ן. זוכה בבית־המשפט

לאחר מאבק משפטי שנמשך כעשרה חודשים זכתה עמותת ל.כ.ן. (לקידום כדורסל וספורט נשים) בתביעה שהגישה נגד איגוד הכדורסל. במרץ 1989 ביקשה העמותה באמצעות עורכת־הדין ד"ר כרמל שלו ובתמיכת ייעוץ משפטי נוסף של שדולת הנשים, פסק־דין הצהרתי, שיורה לאיגוד לבטל שתי הוראות מפלות ביחס לנשים: האחת, באשר לאיסור שיתוף שחקניות זרות בליגה הלאומית לנשים, זכות המותרת בליגה המקבילה לגברים; והשנייה, לגבי אפליה בתקנון התשלומים בקבוצות הנשים לעומת קבוצות הגברים.

ב־9 בינואר נתן השופט אורי גורן את פסק־הדין. בפסיקתו הוא קובע: "... השאלה הנדונה כאן חורגת אל מעבר לגבולות הצרים של עניינים פנימיים לאגודה ומרחיבה לשאלות כבדות משקל בנושא עיקרון השוויון, אפליה והתקנת תקנות בניגוד לחוק... אין מחלוקת כי התקנון אכן מתייחס באופן שונה לקבוצות כדורסל גברים בהשוואה לקבוצות כדורסל נשים..."

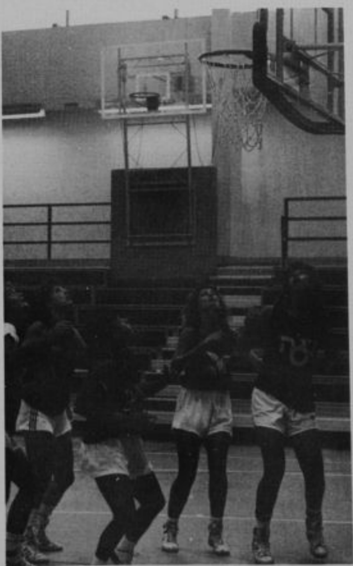
ומוסיף השופט גורן: "... גישה פטרנאליסטית זו של האיגוד לפיה קבוצות הנשים זקוקות להגנתו ולידו המדריכה של האיגוד, מכיוון שהן אינן מסוגלות לקבל החלטות ריאליות – אינן מקובלות עלי כלל ועיקר. חלפו עברו להם הימים בהם תפקידי קבלת החלטות היו בלעדיים לגברים..."

לגבי שני הסעיפים המפלים כותב גורן: "בחקירתו לא הצליח המצהיר (איגוד הכדורסל) לשכנעני, כי ההגבלות על תשלומי השכר נעשו לאחר עריכתו של תחשיב כלכלי כלשהו, או מסיבות כלכליות טהורות..." וכן "... האיסור על העסקת שחקניות זרות הינו קביעה שרירותית המפלה בין נשים שחקניות לגברים שחקנים ללא כל סיבה סבירה ומהווה אפליה על רקע מין."

בסיום פסק־הדין מסכם גורן: "אשר על כן, אני קובע כי ההוראות בתקנוני האיגוד מפלות אפליה פסולה קבוצות כדורסל נשים בניגוד לעיקרון השוויון ובניגוד לרוחו של סעיף 10 (ב') לחוק הספורט, הקובע מתן הזדמנות שווה לפעילות נשים בספורט." תחילת פסק־הדין היא מעונת המשחקים הבאה.

אין ספק שפסק־דין זה יהווה תמריץ חיובי להעלאת הרמה בכדורסל הנשים בארץ, ויתרום לקידום הענף. השחקניות הזרות תבאנה איתן מגמות ונורמות שונות, אתגרים חדשים, ותשמשנה מודל חיקוי לכדורסלניות צעירות. הופעת הזרות בישראל תניע, כך אנו מקוות, את אמצעי התקשורת לסקר את הענף בצורה יותר נרחבת ונאותה.

מעטות הן ההזדמנויות של נשים לחגוג בעקבות ניצחון משפטי למען השוויון. ל.כ.ן. יכולה לזקוף לזכותה ניצחון שני מאז נוסדה. הספורט, שהיה מאז ומתמיד נחלת גברים ונשים בביצועים ובהישגים, היה לעומת זאת מעוז הגבריות בקבלת משאבים, בהחלטות ובקביעת תקנונים. פסק־דין זה יהווה תקדים ומפנה במגמות אי־שוויוניות לנשים בספורט ובכל תחום אחר.

לוח מודעות

יום האשה הבינלאומי

סרטה של פרנסין צוקרמן, במאית קנדית, "חצי המלכות"
(על יהודיות פמיניסטיות המתלבטות בבעיות נשים ויהדות)
יוקרן בסינמטקים
6.3 – סינמטק חיפה בהשתתפות הבמאית בחסות השגרירות הקנדית
7.3 – סינמטק ירושלים בחסות שדולת הנשים – ייערך פאנל לאחר הסרט עם נציגות הזרמים השונים ביהדות.
נושא הדיון – פמיניזם ויהדות בישראל
8.3 – סינמטק תל־אביב בהשתתפות הבמאית בחסות השגרירות הקנדית

התנועה הפמיניסטית

7.3 – התנועה הפמיניסטית מארגנת תהלוכת "קחי בחזרה את הלילה", תחל מגן מאיר (תלוי בקבלת רשיון מהמשטרה)
8.3 – קפה זרש, התנועה הפמיניסטית
16:00 סרטי וידאו על נשים
20:00 מסיבה בזרש

עיריית ירושלים

8.3 – המועצה לקידום מעמד האשה בעיריית ירושלים תקיים אירוע אמנותי לנשים בבית ז'רר בכר. פרטים בעיתונים או אצל איבון דויטש בעיריית ירושלים
8.3 – תנד"י – תנועת נשים דמוקרטיות – תקיים אירוע מסורתי. לפרטים טל' 03-292792

רשת נשים לקידום השלום

6.3 – סינמטק ירושלים, יוקרן הסרט "גשר צר מאוד"
לאחריו פאנל בנושא – נשים בסכסוך הפלסטיני־ישראלי – דימויים, מיתוסים ומציאות

אשה לאשה

במשך שבוע השמונה במרץ יוקרנו סרטים על נשים ומאת נשים בסינמטק חיפה בחסות "אשה לאשה חיפה"
8.3 – "אשה לאשה" חוגגת בוקר כיף לנשים: הייד פארק פוליטי ליד בית רוטשילד דוכני מכירה וקנייה
8.3 – צהריים – סרטי במאיות ישראליות פאנל בהשתתפות מבקרות קולנוע

שדולת הנשים

8.3 – ערב במלון שרתון תל־אביב "שנות ה־90 גורלנו בידינו"
קבלת פנים – אירוע חגיגי והענקת פרסים לאנשים שפעלו לקידום השוויון
תוכנית אמנותית – קונצרט עם הפסנתרנית חמדה רז
27.3 – 9:30 בבוקר – הספרייה המרכזית למוסיקה, רח' ביאליק 26 תל־אביב ייערך קונצרט מלחינות מטעם ארגון אמנים ומורים למוסיקה

מרכזי סיוע לקורבנות אונס

תל־אביב	03-234819
חיפה	04-382611
קו חירום	04-660111
ירושלים	02-245554
קו חירום בערבית	02-221430
רעננה	052-912858
אילת	059-31977
באר־שבע	057-494726

מקלטים לנשים מוכות

חיפה	04-662114
הרצליה	052-551524
ירושלים	02-244092
אשדוד	08-550506
ויצ"ו – קו חירום לנשים מוכות 24 שעות	03-5461133

תנועות הנשים נגד הכיבוש

נשים בשחור תל־אביב	03-227663
נשים בשחור ירושלים	02-240188
נשים בשחור חיפה	04-389311
נשים בשחור חדרה	06-320602
נשים בשחור צומת מגידו	
נשים בשחור צומת גילת	
נשים בשחור צומת נחשון	
נשים בשחור נהריה	
נשים בשחור עכו	
נשים בשחור באר־שבע	
נשים בשחור כפר־סבא	
שנ"י – נשים נגד הכיבוש	02-630759
נשים למען אסירות פוליטיות	03-453197
תנד"י – תנועת נשים דמוקרטיות	03-292792

קבוצות שונות

"התנועה הפמיניסטית בישראל"
תל־אביב, בן־יהודה 82 03-234314

"אשה לאשה" – מרכז פמיניסטי
חיפה, ארלוזורוב 88 04-664949

שדולת הנשים בישראל
02-713033, 02-718922
ת.ד. 3171, ירושלים 91031
רח' הגיחון 7, אבו־טור, ירושלים

ל.א. – לחימה באלימות נגד נשים 052-83856

ל.כ.ן. – לקידום כדורסל נשים 03-471748

נשים נגד פרסום פוגע 03-832769
ת.ד. 8755, יפו

א.ל.ן. – ארגון אמהות לא נשואות
ת.ד. 11564, תל־אביב 61114

"קו הבריאות" 03-234917
ת.ד. 3667, תל־אביב

"הקו הלבן" – לשיחות עם לסביות והומוסקסואלים
בימים א', ג', ה', בשעות 23.30-19.30 03-204327

מכון לחקר התקשורת והמשפחה
הרצליה 1, חיפה 04-669375

אלי – האגודה להגנת הילד
מ־16.00 עד 20.00 03-261070

קל"ף – קהילה לסבית פמיניסטית
ת.ד. 22997, תל־אביב 61228

מפגש נשים – שישי

ניסיון חדש
ערב נשים בפאב 38
(בן־יהודה 38 בחצר)
כל ערב שישי משעה 21:00
מוסיקת נשים
וידאו קליפים
בירה ★ פונץ' ★ הרבה שמחה

קל"ף חזק

קל"ף מוציאה לאור את הרבעון הלסבי־פמיניסטי שלה.
גיליון מס' 2, שייצא במרץ 1990, יכלול כתבה מרכזית על אמהות לסביות, כתבה בנושא לסביות וזקנה, לסביות ואיידס, ספרות ושירה משלנו ועוד.
ניתן להשיג בת.ד. של קל"ף
תרומות תתקבלנה בברכה

על סדר היום

צילומים: ארנה אוסטפלד

ביום שישי, 29.12.89, התקיים בירושלים "יום נשים לשלום". הוא נפתח בכנס "נשים ושלום" שהתקיים בשעות הבוקר במלון "מגדל הכנסת", המשיך בצהריים בהפגנה המונית של נשים בשחור בכיכר צרפת, ולאחר מכן יצאה צעדה של אלפי נשים מהעיר המערבית לעיר המזרחית – מממילא לעיר העתיקה: שער שכם, רח' סלאח א־דין ותיאטרון אל־חכוואתי, שם הוסיפה המשטרה נופך משלה – אלימות וגז מדמיע. אירועי היום הסתיימו בדיון שקיים ועד הנשים הפלסטיניות בתיאטרון אל־חכוואתי.

תפסיקו לשחק במלחמה

לא אווירה של אופוריה שררה בכנס, אלא תחושה של עוצמה מובנת מאליה. כאילו הצהרנו: אנחנו כאן, אנחנו חזקות, אנחנו אלפים, ועכשיו צריך להתחיל לעשות עם זה משהו.

״אנחנו מתווכות השלום,״ אמרה פרופ׳ נעמי חזן, שחתמה את חלקו הראשון של הכנס, ״ואנו חייבות להאמין בכוח שלנו. האתגר העומד בפנינו הוא בניית אסטרטגיה של שלום שיישמע באיזור.״ אך לא רק המסר של חזן, גם המסר של כל אירועי היום הזה היה ברור וחד־משמעי: יש לשים קץ לכיבוש, להכיר בזכות העם הפלסטיני לבחור את נציגיו, ולפעול למען שתי מדינות לשני העמים. גם הייחודיות והמשמעות שיש בפעילות של קבוצות נשים למען השלום היתה ברורה, לישראליות ולפלסטיניות גם יחד.

״דיכוי וכיבוש הם צורת חיים, אידיאולוגיה שאין לה גבולות ואין לה צידוק. מי כמונו יכולות להעיד על כך, הרי הם שימשו נגד נשים לאורך ההיסטוריה,״ אמרה דליה זק״ש, מרצה בבית־הספר לחינוך בחיפה ונציגת ״נשים בשחור״ בכנס. וזוהירה כמאל, יו״ר ארגוני הנשים בשטחים, חיזקה: ״מה יכול להיות יותר מובן ומתאים, במפגש של נשים, מאשר התביעה לזכות להגדרה עצמית? אפשר לתמצת את כל מהותן של הפוליטיקה הלאומית והפוליטיקה הפמיניסטית בדרישה אחת: הזכות לשלוט בחיינו ובעתידנו ללא דמוניזציה, דיכוי, אפליה ושעבוד. החברה הישראלית לעולם לא תהיה חופשית, כל עוד ישראל כובשת עם אחר ומונעת ממנו את חירותו.״

אין לנו ספק שבמהלך השנה האחרונה – בעקבות מחאות, מפגשים, כנסים, משמרות, הפגנות, חוגי בית ופעילויות אחרות של קבוצות נשים בישראל ובשטחים – השתנה דבר־מה מהותי בפוליטיקה הישראלית ובאוכלוסיית הנשים בישראל. התארגנות פוליטית של נשים למען שלום כבר לא נראית מאורע שולי או מופרך, או במלים אחרות זניח. ואכן, מאות רבות של נשים הצטרפו להתארגנות הזאת במהלך השנה, ובכללן הרבה נשות ציבור שהיו בעבר מסויגות למדי, בלשון המעטה, ממסגרות כאלה.

מאשה לובלסקי, מזכ״לית נעמ״ת, דיברה גם היא בחלקו הראשון של הכנס. היא הצהירה כי השלום יהיה הנושא המרכזי בוועידת נעמ״ת הקרובה, שתתקיים בסוף ינואר, והוסיפה שהשלום ימשיך לעמוד בראש סדר העדיפויות של נעמ״ת, ״עד שנגיע לשלום אמיתי עם שכנינו, תוך מציאת פתרון צודק והוגן לעם הפלסטיני.״

חלקו השני של הכנס הוקדש לברכות (ח״כ שולמית אלוני, תמר גוז׳נסקי, לאה שקדיאל, סימון זוסקינד, סנדרה שדה ועוד); לשירים (יעל לוי, רים תלחאמיס); ולדברי ברכה קצרים של נשים מישראל, מהשטחים ומהעולם: פרופ׳ אליס שלווי, זוכת פרס אמיל גרינצווייג לזכויות האדם; נאילה עאיש, אשת מגורש; רבקה ג׳ונסון מגרינהאם קומון; סנדרה ריברס, ד״ר מרים מרעי, נביהה מורקוס, ניצה קאן ועוד.

כיכר צרפת בירושלים מעודה לא המתה וסאנה כמו באותו יום שישי בצהריים, כאשר אלפי נשים לבושות שחורים זרמו אליה וגדשו אותה – מי מהכנס במלון מגדל הכנסת, מי מביתה ומי ממקום עבודתה. מאז שהחלה ההפגנה הקבועה של ״נשים בשחור״ בימי ו׳ בכיכר זו לפני שנתיים, לא חזו הנהגים ועוברי האורח במראה כזה.

עם תום שעתן הקבועה של ״נשים בשחור״ – 12:00–1:00 בצהריים – החלה צעדת השלום ממערב ירושלים למזרחה. מעולם לא ריגשה אותנו צעדה במידה כזאת. מעולם לא הרגשנו שהרחוב הוא שלנו ואתנו כפי שהרגשנו הפעם. אלפי נשים מריעות לשלום – פלסטיניות, ישראליות, איטלקיות ושבדיות; ילדות, צעירות ומבוגרות; מוסלמיות, יהודיות ונוצריות; דתיות וחילוניות – מילאו את הרחובות בשלטים ובכרזות, בססמאות ובשירים בעברית, בערבית ובאנגלית.

נשים רבות הצטרפו אלינו מכל הכיוונים, הן בתחילת הצעדה והן במהלכה. וכאשר הגענו למזרח ירושלים קיבלה את פנינו אוכלוסייה מופתעת, נרגשת ואוהדת: הגברים הפלסטינים עמדו בצדי הדרך ומחאו כפיים, והנשים הצטרפו אלינו וצעדו אתנו עד תיאטרון אל־חכוואתי, שם היתה אמורה הצעדה להסתיים.

המשטרה ומשמר הגבול הוסיפו לאירועי היום נופך משלהם. כנראה חיכו לקומץ נשים, אך משהתברר להם היקפה האמיתי של הפגנת השלום הזאת (6,000 נשים), תגברו את כוחותיהם בעצבנות נראית לעין. נוכחותם המאסיבית ורקיעות רגלי סוסיהם לידינו – כמעט בתוכנו – יצרה באוויר מתח כבד שליווה אותנו עד חצר התיאטרון. שם ניצת הפתיל: דגל אש״ף הונף (כנראה), שוטרים וחיילים הסתערו באלות וברימוני גז מדמיע על קהל אלפי הנשים שעמדו בצפיפות ולא ידעו מה קורה, ועוד ועוד פרשי משטרה הגיעו למקום בדהרה ובצעקות, וחסמו את דרכי המפלט.

בתוך כל המהומה והבהלה, המכות והגז המדמיע, עצרה המשטרה תשע־עשרה בני־אדם: נשים פלסטיניות, נערים פלסטינים, ישראלית אחת, ואשה מאיטליה, דאצ׳ה וואלה, חברת הפרלמנט האירופי.

אין ספק שהנפת הדגל היתה רק עילה לשוטרים לפרוק את תסכולם ואת יצר האלימות שגבר בהם ככל שההפגנה גדלה מול עיניהם. תגבור כוחותיהם במהלך המצעד, ובמיוחד ריכוזם ליד התיאטרון, עברו כל שיעור הגיוני, והתפרצותם ההיסטרית בסופה של ההפגנה היתה עלולה לגרום לאסון כבד, ולו בגלל הבהלה שהם ניסו ואף הצליחו לזרוע בקרב הנשים. מי כמוהם יודע שצפיפות, מתח, מפגן של נשק דרוך ובהלה של המון הם מרשם בדוק לאסון.

האירוע שחתם את היום באל־חכוואתי התקיים במועדו ובמתכונתו למרות הכול.

רחל אוסטרוביץ׳
מירי קרסין

הצהרת הכנס

תנועת נשים לשלום ממשיכה מסורת ארוכה של תנועות נשים בעולם שמקיימות דיאלוג ופועלות יחד עם נשים מן ה״עבר השני״ למציאת פתרון של שלום. כמו הנשים משני צדי המתרס במלחמת העולם הראשונה, נשים שחורות ולבנות בדרום־אפריקה, נשים אנגליות ואיריות, כך נשים יהודיות וערביות מישראל ונשים פלסטיניות מהשטחים. הסולידריות של נשים והכמיהה לשלום חצו את קווי הלאומנות והגזענות שמובילים למלחמות.

כנס זה הוא כנס השלום הבינלאומי השני של תנועת נשים לשלום מאז תחילת האינתיפאדה, והוא חוליה משרשרת של פעילויות וקשרים רצופים בין קבוצות נשים מישראל, קבוצות נשים פלסטיניות מהשטחים ונשים מכל העולם.

המודעות לדיכוי אינה סלקטיבית. ההתארגנות של נשים לשלום עונה על צורך שיש לנשים להיות שותפות בקביעת גורלן ועתידן, ובכך לפעול יחד כקבוצה, גם נגד הדיכוי של עצמן. יותר ויותר נשים מצטרפות לתנועת נשים לשלום, המתמידה ופועלת כבר שנתיים. למרות שהכיבוש הפך את החברה הישראלית אטומה להרג, לכאב, לערכים הומניים ודמוקרטיים – מתרחב מעגל הנשים שאינן מוכנות להביע הסכמה בשתיקה.

המסגרת של נשים לשלום מאחדת נשים מקשת פוליטית רחבה, במטרה להביא לשינוי המדיניות הנוכחית של ממשלת ישראל המכשילה אפשרות לכונן שלום. נשים מכל העולם הגיעו לכאן כדי להביע תמיכה והזדהות.

אנו קוראות לממשלת ישראל: תפסיקו לשחק במלחמה. הגיע הזמן לדבר עם אש״ף שלום ולהכיר בזכויות העם הפלסטיני למדינה משלו בצדה של ישראל.

על סדר היום

הגברים פטורים מאחריות ומחוכמה

שלושה שופטים בראשות ויקטוריה אוסטרובסקי־כהן פסקו ל"ילד טוב תל־אביב" (אבא רופא שיניים מצליח, ששכר לבנו סניגור מהשורה הראשונה) חצי שנה מאסר (ועוד שנה על תנאי) בגין אונס בחורה על סף גיוס. הוא ילד טוב, קבעה השופטת על סמך עדותה של שכנתו, העובדת הסוציאלית. היא בטח יודעת. מניסיון לאונס נוסף שאירע ביום הקודם לאונס שבו מדובר התעלמה השופטת (בצדק, לצערי), שכן הקורבן סירבה להעיד. מעניין אם לילד הטוב ולחבריו הטובים לא היו יד ורגל בשכנוע הבחורה שלא לעלות על דוכן העדים. מעניין גם כמה בחורות נוספות תימנענה מלתת עדויות דומות לאחר משפט הצדק של אוסטרובסקי־כהן. גם העובדה שהבחור המצוין הרחיק עד לוס־אנג'לס על מנת לרכוש סד קשירה שהיה מותקן דרך קבע על מיטתו, כדי שיוכל לכפות נשים בעת מעשה האהבה, לא הפריע לתפישתו כילד טוב. זה הרי נוהג מקובל על ילדים מבתים טובים.

ובכל זאת, כיצד לתרץ התנהגות שאפילו השכנה היתה מגנה אותה? "יהירות ואטימות רגשית" כינתה זאת השופטת עצמה בגזר־הדין. אהה. בזה בכלל החברים אשמים. הוא הושפע מסביבה גרועה: "הנורמות המיוחדות המקובלות על החוגים בהם מתפקד הנאשם הן אשר גרמו עיוותים בתפישת עולמו." הוא אינו אחראי לכך שכבל ואנס צעירה פעמיים בניגוד לרצונה. למעשה, "הנאשם **נאלץ** בשלב מסוים לכבול את ידיה בחבלים כדי להתגבר על התנגדותה," כדברי השופטת (הדגשה שלי, מ"א). ההורים או העובדת הסוציאלית לחצו, כנראה. זאת ועוד, הצלחתו כצ'לן עלתה לו לראש, לחמודי. מסכת של סיבות כבדות משקל לאונס.

גם הרקע של הבחורה נחשב רלוונטי במשפט, ונזכר אף הוא בגזר־הדין. אך שימו לב לתפקיד השונה שהוא שיחק. בעוד הרקע שלו מסביר, כמעט מצדיק, את מעשיו, הרקע שלה לגמרי באחריותה, ולפיכך היא אשמה במה שמסנר עולל לה. הנאנסת היא בחורה מפוקפקת שמגיע לה להיאנס אם שתתה (לא כך לגבי יובלנו, אשר "שתה לא מעט באותו לילה" – כך השופטת), אם הלכה עם בחור לביתו בערב הראשון להיכרותם (לא כך יובלנו שנכנס – פוי! – למיטה עם בחורה שהכיר רק באותו הערב), ואם היא טיפשה כביכול (לא כך יובלנו שכל כולו תבונה).

הבנת את זה, ברכה? רקע מפוקפק של בחור מוסט לאחריות החברה הסובבת והאשמה, זו שכמובן אינה עומדת למשפט. הוא עצמו זך ונקי. רקע מפוקפק כביכול של בחורה מוטל על כתפיה כאחריות אישית. היא בטח הנערה היחידה בארץ שיצאה לבלות היכן שבילתה, ושהלכה לביתו של צעיר בערב הראשון. את ואני הרי לא עושות זאת.

גם משפחתו של הנאשם קיבלה מעמד מיוחס ומסכני יותר מזה של הקורבן ומשפחתה. וכך מזכיר גזר־הדין רק את "הסבל אשר גרם לעצמו ולמשפחתו," סבל שממנו אמור יובלנו להפיק לקח. לעוגמת הנפש של הנאנסת ומשפחתה אין זכר בגזר־הדין.

אבל נגיד שמותר להאשים את הקורבן בכך שהביא/ה על עצמו/ה את הפשע. גם אז אין קץ ליכולת שופטינו להבדיל בין נשים לגברים כקורבנות לאלימות. הצעירה שלנו לא היתה היחידה שספגה נזיפה על "מצב אותו הביאה המתלוננת על עצמה באווילותה" באותו שבוע. חמישה ימים לאחר משפטו של מסנר קבעה השופטת שרה סירוטה ש"כל אדם המגיע לגן העצמאות בתל־אביב, שׂם נפשו בכפו" ("הארץ", 27.11.89). רוצה לומר, אותו גבר שהותקף באכזריות רבה על־ידי שלושה גברים אחרים, תרם (באווילותו?) לשוד האלים שלו. ובכל זאת, ראו זה פלא, הקורבן לא הוכרז כעבריין טיפשות, והשופטת גזרה על הפושעים נגדו שמונה, עשרים וארבעה ושלושים ושלושה חודשי מאסר, כל נאשם על־פי תפקידו בשוד.

למרות ש"שם נפשו בכפו" – נענשו הפושעים נגדו. גבר קורבן פטור כנראה מלהיות "חכם". בגלל התנהגותה "חסרת האחריות" של הנאנסת יצא הפושע נגדה כמעט זכאי (כך האינטרפרטציה ברחוב). כידוע, טיפשות באשה היא חטא קדמון. צדק ישראלי להתפאר.

מירה אריאל

מכתב גלוי אל השופטת

כבוד השופטת אוסטרובסקי־כהן, מה שהבנתי מגזר־דינך נראה לי נורא לא רק לגבי נשים אלא גם לגבי גברים. הייתי רוצה לסלוח לך, כי הרי שלא באשמתך גידלו גם

אותך על המוסר הכפול, וגם אַת כנראה מושפעת מן הנורמות של סביבתך, שיש לה, אגב, שורשים עמוקים בתרבותנו השוביניסטית (סליחה על הביטוי). אי לכך, אל תיקחי את דברַי באופן אישי, את בחברה טובה.

מה את אומרת לנו בגזר־הדין? לגבי האנס, או אנסים בכלל, אני מתכוונת. ארשה לעצמי, לצורך העניין, להתעלם מ"פשעה" של הנערה שלקחה לעצמה את החופש בגילה (על סף גיוס) "להסתובב, בשעות שלאחר חצות הליל בפאבים," ולחפש מסיבות (סינדרלה מרדנית, לא שמעת שלאחר חצות את הופכת מנסיכה ללכלוכית ואז דמך מופקר? ילדה רעה). אתמקד במה שאת משמיעה לנו על גברים. את אומרת שהאנס נאלץ להתנהג בצורה אלימה כלפי הנאנסת, ולמרות שאת סולדת כדברייך מאותה "יהירות ואטימות רגשית" את כביכול מבינה אותו. כי הרי הנאנסת "באווילותה כאילו נפלה לו למיטתו." אז, המסכן, מה כבר היה יכול לעשות?

באווילותה, אמרת. כלומר, שלו היתה חכמה, היתה יודעת שכל גבר הוא אנס בפוטנציה. תני לו רק את הנסיבות, למשל, היי אתו במקום סגור, או תשתי קצת ותאבדי שליטה במחיצתו, והטורף המועד יקום עלייך. מה לעשות, זהו המין הגברי, הם תמיד אויבייך. לא שהם נולדו כאלה, קרוב לוודאי שלא, רק החברה הפכה אותם לכאלה – "הנורמות המיוחדות המקובלות על החוגים בהם מתפקד הנאשם." ואם, ילדתי, לתומך חשבת שהם בני־אדם נחמדים כאלה, כמוך, שאפשר לתת בהם אמון, טעית, וגם לא התנהגת בחוכמה, כי הרי את זה סיפרו לך כל הזמן. את לא האמנת, אבל האנס שלך האמין. הוא ממושמע כזה, ועל כן הקלו בעונשו. ואת, הקורבן, איש (אף לא אשה) לא חס עלייך או על משפחתך. לעומת זאת, האנס, קורבן הנורמות החברתיות, ה"ילד הטוב" הזה, גרם סבל "לעצמו ולמשפחתו", לא לך, כמובן, אַת את סבלך הבאת על עצמך. וממה תסבול משפחתו, אולי את יודעת? מכך שאנס, את חושבת, או אולי רק מכך שנתפס, דהיינו, שהורשע באינוס?

אז, כבוד השופטת, גזר־דינך הוא אישור הקיים, אישור הנורמות החברתיות שמהן את כביכול מזדעזעת. אני לא מתפלאה שאת סלחנית כלפי האנס. אינוס נשים היה ועדיין נותר נורמה בלתי מגונה בפועל, כגזר־דינך, למרות שהתקדמנו במשהו, אם נתנחם בכך שבעבר התמסדו הנישואין באמצעות לכידה בכוח ואינוס.

ועכשיו תורי לסלוח לך, על המעשה ה"נשי" הזה של חוסר התקוממות כנגד הנורמה שאת עצמך מגנה, ועל קבלת ההנחה שגברים הם אנסים בפוטנציה, כי זה מה שלימדו אותם ואותך בגן. ואת חכמה, את יודעת שזה נכון, את לא תיענשי על איוולת.

שיסלח לך אלוהים.

רחל גיורא

הצבעה נשית בהסתדרות

בנובמבר האחרון קיימה ההסתדרות בחירות שבהן השתתף אחוז דומה של נשים וגברים. המצביעים והמצביעות גם יחד נתבקשו לבחור במפלגה שתייצגם בשני מוסדות: ועידת ההסתדרות ומועצת הפועלים באזורם. נשים התבקשו להצביע גם לנעמ"ת. למותר לציין שהפרשנות וההמולה ביחס לתוצאות הבחירות חגגו סביב המוסדות הגבריים. נעמ"ת נשכחה בצד. נזכרו בה בעיקר כדי לנגח את העומדת בראשה, מאשה לובלסקי, המקדמת את מעמד האשה במרץ רב מזה שנים אחדות, ולפיכך, נחשבת דמות מגוחכת.

שתי מזכירות נבחרו הפעם לראשונה למועצות פועלים. שתי מועצות מתוך עשרות המועצות בארץ הואילו לכבד נשים בתואר "מזכיר" מועצה. כך כינה פעיל הסתדרות אחד את הנבחרת מכרמיאל, שהרי מזכיר מכובד ממזכירה. שתי תופעות טבע אלה זכו דווקא לכיסוי עיתונאי רב יותר מעמיתיהן הגברים (סינדרום "אדם נשך כלב"). האחת, בעלת משפחה, נשאלה (בגל"צ) כיצד תעמוד במשימה הכפולה של טיפול בבית ובמשפחה בנוסף על התפקיד הציבורי. כלפי האחרת הטיחו את רווקותה, משמע, חוכמה גדולה: הצליחה להיבחר כי אין לה משפחה, סוטה שכמותה. כרגיל, אוי לאשה ממשפחה, ואוי לה מאי־משפחה.

איש/ה לא נתנ/ה דעתו/ה לנושא ההסתדרות והנשים, להוציא את הקוריוזים. אך כדאי אף כדאי למפלגות לשים לב שהבחירות להסתדרות מצביעות על יותר מאי־נטישה של מפלגת העבודה, הלקח היחיד שבו התעניינו הכול. הסתמנה שם הצבעה נשית המובחנת מהצבעה גברית.

וכך, כאשר משווים את התוצאות הכלליות (בוחרות ובוחרים לוועידת ההסתדרות) עם תוצאות ההצבעה הנשית (לנעמ"ת בוחרות בלבד), מסתמנים הבדלים מעניינים (הנתונים מסתמכים על "הארץ", 26.11.89). 3.7 אחוזים יותר הצביעו אמת בנעמ"ת. 4 אחוזים פחות הצביעו מחל. כלומר, הפער בין המערך לליכוד גדול יותר בהצבעה הנשית מאשר בהצבעה המעורבת (בקרוב ל־8 אחוזים), ויש להניח שהפער בין שני המינים אף גדול מזה, שכן גם נשים נכללות בהצבעה לוועידת ההסתדרות. יש, אם כך, דפוס הצבעה נשי שונה במובהק מן הדפוס הגברי הימני יותר.

המסקנה המתבקשת היא, שקרוב ל־4 אחוזים (בהערכה גסה בלבד) הצליחה מאשה לובלסקי אישית, כמעט, להעביר מן הליכוד למערך. צאו ולימדו, פרנסי מפלגת העבודה, מה היתה עושה נבחרת ח"כיות ושׂרות כאורה נמיר, מאשה לובלסקי, ד"ר ניצה שפירא־ליבאי ויעל דיין להצבעה בכנסת. הרי כל מה שדרוש למהפך בשלטון הוא שאחוזים בודדים יעברו מן הליכוד למערך! נשים הן המועמדות הטבעיות למעבר כזה, אם רק יעלו את מעמד האשה בסולם העדיפויות של המערך.

ומה באשר למפלגות השמאל הקטנות? ברשימה המשותפת היהודית־ערבית לא ניכר הבדל מיני (0.13 אחוזים פחות אצל הנשים). מפ"ם ורצ ביחד אף הן זכו לאחוז דומה אצל הנשים ובבחירות המעורבות (שליש אחוז יותר אצל הנשים), אך המעניין הוא ההבדל בין שתי המפלגות. כפי שטענו כבר **בנגה** 17, שתי המפלגות פונות בעצם לאותו פלח בציבור, אך הן נבדלות בדימוי הנשי/גברי שלהן. בראש רצ ניצבת אשה, בראש מפ"ם גבר. אין ח"כיות מטעם מפ"ם. מה התימה שבעוד כלל המצביעים נתנו למפ"ם פי 2.25 קולות מאשר לרצ, נתנו המצביעות רק פי 1.3 קולות למפ"ם? אני מקווה שזה פתח מבשר טובות לעתיד. רק בהצבעה נשית עקבית נוכל להזיז את הפוליטיקאים לעשייה ממשית לשיפור במעמד האשה, רק כשנכאיב להם בקלפיות.

מירה אריאל

שקרים, זונות, פמיניזם, שק

"הזונות אינה דומה לשום דבר. להיפך, כל דבר דומה לזנות, מאחר שהיא המודל למצב האשה"

מתוך הספר SEX WORK
Writings by Women in the Sex Industry

מאת אראלה דאור

הזנות והנשים העוסקות בו הוא נושא טעון, וקשה לדון בו בקור רוח כבעוד מקצוע או עיסוק נשי. הוא עמוס משקעים רגשיים, תרבותיים וחברתיים. השאלות – מי היא זונה, מה היא עושה – אפופות שכבות רבות של מיסטיקה. האמנות – הספרות, התיאטרון, הקולנוע והטלוויזיה – מציגה תמונה בלתי מציאותית. מצד אחד "הזונה בעלת לב הזהב", "אלת המין", ומצד שני יצור שפל, בזוי, הנותן שירותים מיניים. המציאות, כפי שנראה, שונה.

הזונות כמעט אינן משמיעות את קולן, אולם לאחרונה התרבו המחקרים המציגים את נקודת מבטה של הזונה, וגם היו ניסיונות התארגנות של זונות הפועלות לשינוי מצבן.

אין לי ספק שאני איני נקייה ממטענים רגשיים הקשורים לזנות, וכי עמדתי מושפעת מהתניות חברתיות עמוקות. אלא שבעוד אני מתקוממת נגד חברה המקצה קבוצה של נשים, זונות, לסיפוק הצרכים המיניים של הגבר, ברור לי כי החוקים הקיימים נגד זנות והסטיגמה של הזונה אינם תורמים לשינוי המצב. הם פוגעים לא רק בזונות, אלא בכל הנשים, ומחזקים את הנטייה להגדרת כל אשה בדיכוטומיה מדונה/זונה.

הרשימה הזו באה לבחון את מצב הזונות ואת המציאות שבה הן חיות, כדי להבין מהו השינוי הרצוי ומה יכול לתרום לשינוי, מבלי לחכות לעולם אוטופי שוויוני שבו לזנות לא תהיה המשמעות הנוכחית.

היסטוריה בקצרה

הזנות היתה קיימת מימי קדם בכל הארצות. היא היתה מלווה ומוסדרת בחוקים ובנוהלים אשר השתנו מארץ לארץ ומתקופה לתקופה.

היהדות לא אסרה על הזנות ולא התנגדה לה, כל עוד לא היו הזונות מבנות ישראל. על האבות היהודים חל איסור לתת את בנותיהם לזנות: "אל תחלל את בתך להזנותה, ולא תזנה הארץ ותמלא זימה" (ויקרא י"ט, כ"ט). על בנות ישראל חל איסור לעסוק בזנות: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" (דברים כ"ג, י"ט). מעניין שבצד האיסור לא היתה סנקציה. בניגוד,

רים, זונות, פמיניזם, שקרים,

לאורך ההיסטוריה היתה הפרדה בין זונות ללא זונות, ועל הראשונות חלה מערכת מיוחדת של חוקים: ברומא העיסוק בזנות הותר רק על־פי רשיון שניתן תמורת תשלום. הזונות היו חייבות ללבוש לבוש מיוחד ולצבוע את שׂערן בצהוב

למשל, לעונשים הכבדים שהוטלו בגין ניאוף. היוצא מן הכלל היה מקרה של בת כהן שדינה היה שריפה: "ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף" (ויקרא כ"א, ט).

לאורך ההיסטוריה היתה הפרדה בין זונות ללא זונות, ועל הראשונות חלה מערכת מיוחדת של חוקים.

ביוון העתיקה היה תפקיד החוקים לשמור על הסדר הציבורי: נקבעו כללים ונתחמו התחומים שבהם הותרה פעולת הזונות. סולון, לדוגמה, הקים בתי־זונות שהיו מונופול של המדינה. הם נבנו באזורים מסוימים של העיר, ורק שם הותרה פעילותן של הזונות. על הנשים שעבדו בבתי־הזונות חלו מגבלות. הן היו חייבות בלבוש מיוחד, ונאסר עליהן להשתתף בטקסים דתיים. במשך השנים התפתחו ביוון מעמדות אחדים של זונות, כאשר אלו במעמד העליון (hetaerae) היו אומניות כישרוניות שזכו להכרה.

ברומא היה העיסוק בזנות בלתי מכובד הן לגבי הזונות עצמן והן לגבי לקוחותיהן. עבור האחרונים נחשב הביקור אצל הזונה לפחיתות כבוד. הרומים החמירו את הפיקוח על הזונות. הם דרשו רישום מלא במשטרה, והעיסוק בזנות הותר רק על־פי רשיון שניתן תמורת תשלום. הזונות היו חייבות להזדהות באמצעות רשיון זה. הן גם היו חייבות לעטות לבוש מיוחד ולצבוע את שערן לצהוב, או לחבוש פאה צהובה. מי שנרשמה פעם כזונה, לא יכלה לשנות את מעמדה. שום שֵם לא נמחק מהרשימה, פעם זונה תמיד זונה. (מצב דומה קיים היום במספר מדינות בארה"ב שבהן הזנות מותרת בבתי־בושת מוכרים ובמכוני עיסוי מיוחדים, בתנאי שהעובדות תהיינה רשומות במשטרה.)

אירופה הנוצרית של ימי־הביניים לא שינתה באופן מהותי את מצב הזונות. הנוצרים הראשונים באו עם בשורת גאולה, ואפשרו לזונות לחזור בתשובה. כאשר התפתחה המסורת האבירית וגברה האידיאליזציה של האשה, גדלו הלחצים על הזונות לחזור בתשובה. הכנסייה ארגנה מבצעי הצלה. היא אספה כספים שישמשו נדוניה לנשים שניצלו, ופתחה מנזרים כדי לקבל את החוזרות בתשובה. האפיפיור אינוצנטיוס ה־3 (1216–1198) אף הגדיל לעשות, ויצא בהכרזה כי לשאת זונה לאשה הוא מעשה נוצרי הראוי לשבח. למרות כל מאמצי הכנסייה פרחה הזנות. ברוב ארצות אירופה היתה הזנות מעוגנת במערכת חוקים שהסדירה את הפעילות ואת התנאים שעל הזונות לקיים, לרבות רשיון עיסוק.

בימי־הביניים היתה הזנות מעין גילדה עם מעמד מוכר, תופעה עירונית, חלק מכלל הקורפורציות. העיסוק בזנות היה חוקי, תחת פיקוח, ומוגבל לאזורים מסוימים בעיר. הזונות היו חייבות ללבוש לבוש מזהה או לענוד סימן היכר. במקומות רבים היתה הזנות מקור להכנסות הציבור, כמו למשל בצרפת. בעיר טולוז, לדוגמה, התחלקו ברווחים מועצת העיר והאוניברסיטה; במונפלייה ובאביניון היו בתי־הזונות מונופול עירוני. בתקופה שאביניון שימשה משכן לאפיפיור, חויבו הזונות בביקורת שבועית.

בלונדון, ליד גשר לונדון, היתה שורה של בתי־זונות שקיבלו רשיונות הפעלה מהבישוף של וינצ'סטר. בחוקים שהנהיג הנרי ה־2 במאה ה־12 היה, בנוסף על קביעת גובה דמי השכירות שעל הזונות לשלם, גם ניסיון להגן על הנשים מפני הפיכתן בכוח לזונות. היה איסור מפורש להחזיק אשה בכוח נגד רצונה. באותה תקופה התקבלו החוקים הראשונים נגד מחלות מין. היה איסור מפורש להעסיק זונות הסובלות ממחלות. במאה ה־15 הורחב החוק, וכלל איסור גם על קבלת לקוחות הסובלים ממחלה.

גם בגרמניה היו בתי־הזונות בבעלות העיריות, ואלה החכירו אותם תמורת תשלום. יש עדויות היסטוריות על פעולת בתי־הזונות העירוניים ועל החוקים הנוגעים אליהם מהמאות ה־13 וה־14. בתי־הזונות היו סגורים בימי ראשון ובימי הקדושים. כמו כן נאסר על גברים נשואים, כהנים ויהודים לבקר בהם. הזונות זכו להגנת החוק. פרידריך ה־2, למשל, הטיל עונש מוות על־מי שנמצא אשם בתקיפת זונה או בקיום יחסים נגד רצונה. אולם, יש להניח, שלא הרבה זונות פנו להגנת החוק, מפני שאם התברר שההאשמה היתה בלתי מבוססת – נגזר על הזונה עונש מוות. סיפוק שירותי מין היה חלק מהאירוח של העיריות. אורח מכובד היה נלקח לבית־הזונות המקומי. עדות לכך אנו מוצאים אצל המלך זיגמונד שהיה כל־כך שבע רצון מהשירות שקיבל באולם (Ulm) באמצע המאה ה־15, שאפילו החמיא למארחיו ושיבח אותם על טיב השירות שסיפקו בתי־הזונות העירוניים.

באיטליה ובספרד המצב היה דומה: הזנות היתה חוקית, נתונה לפיקוח, ועל הזונות חלה החובה להזדהות באמצעות פריטי לבוש מיוחדים.

הקו המנחה באירופה עד הרפורמציה זהה לזה של יוון ורומא: הפרדה בין נשים זונות לנשים שאינן זונות. על כל קבוצה חלה מערכת חוקים נפרדת.

במאות ה־15 וה־16 חל שינוי מהותי במצב. היו לכך שתי סיבות עיקריות: פחד ממחלות מין והרפורמציה. עד המאה ה־15 כמעט אין שומעים על מחלות מין, אך במאה זו הסתמנה עלייה עצומה בתפוצת מחלות המין. היו אף שטענו כי קולומבוס הביא אותן מאמריקה. אין ביסוס לטענה זו, אולם העובדה בעינה עומדת. הרפורמציה שבאה לעולם בתקופה זו סייעה לחיסול השיטה של זנות ברשיון. הפחד ממחלות מחד גיסא, וטוהר המידות מאידך גיסא, הביאו לסגירת בתי־הזונות, והזונות נצטוו לעזוב את הערים. גל דומה היה במאה ה־17 עם התגברות הפוריטאניות. בפאריס (1635), לדוגמה, הוגלו נשים ונערות שנחשדו כי עסקו בזנות, ללא משפט, לכל ימי חייהן. באנגליה היו החוקים לא פחות חמורים.

עם המהפכה התעשייתית גדל באופן ניכר מספר הנשים שעסקו בזנות. הסיבות לכך נעוצות בשינויים החברתיים שהביאה אתה המהפכה הזו. הערים גדלו, והזנות, שהיא בעיקר תופעה עירונית, גדלה גם כן. המהפכה התעשייתית גם גררה בעקבותיה הגירה גדולה של נשים מאזורים כפריים לערים התעשייתיות. נשים שלא יכלו לקבל עבודה במפעלי החרושת, או שלא יכלו להתקיים על השכר הנמוך שהיה מנת חלקן, נאלצו לבחור בזנות כדרך להישרדות.

כאן אנו נתקלים גם בהשפעת התווית השלילית על בחירת אופציית הזנות. נשים שעזבו את משפחותיהן כדי לעבוד בבתי־החרושת נחשבו לבלתי מוסריות, והיו נתונות להטרדות מיניות קשות

נות, פמיניזם, שקרים, זונות,

בימי־הביניים היתה הזנות מעין גילדה עם מעמד מוכר. במהפכה התעשייתית נשים שלא יכלו לקבל עבודה במפעלי החרושת או שלא יכלו להתקיים על השכר הנמוך, נאלצו לבחור בזנות כדרך להישרדות

במקום עבודתן. הסטיגמה שהיתה עליהן על כך שעזבו את ביתן הקטינה את המעצורים, ועודדה את המעבר לזנות. כמו כן שימשה הזנות אופציה לפרנסה בעתות של חוסר עבודה, וחלק מהנשים עסקו בה באופן חלקי בלבד.

דגם דומה נמצא כיום בעולם השלישי. הנשים המהוות כוח עבודה זול מאיישות את קווי הייצור. הן נתונות ללחצים ולהטרדות מיניות, מפני שנשים העובדות במפעלים נחשבות לנשים חסרות מוסר, והיחס אליהן שלילי. הן אינן ראויות לנישואין, וקשה להן למצוא בני־זוג. העבודה בקו הייצור, בניגוד לדימוי המקובל, אינה פותחת בפני הנשים אפשרויות של שינוי ממשי במהלך חייהן. היא אינה מאפשרת קיום עצמאי, אינה פותחת הזדמנויות קידום, ואינה מלווה בביטחון כלכלי לטווח ארוך. הסטיגמה השלילית פועלת מצד אחד לטובת ההנהלה, היא מגבירה את משמעת העבודה של הנשים. "השם הרע גורם לנשים להעדיף התנהגות מכובדת ונשית, וזה תואם בדיוק את מטרות ההנהלה," כקביעתה של פראדז קלי, אנתרופולוגית שעבדה עם נשים במקסיקו, ומצד שני שומרת אותה סטיגמה עצמה על נשים אלו כמאגר פוטנציאלי לזנות.

מדוע זנות

במשך תקופות ארוכות בהיסטוריה האפשרויות הכלכליות היחידות שהיו פתוחות למעשה בפני נשים היו נישואין, נזירות (או כהונת דת), או זנות.

במערכת הכלכלית הקיימת תלויה האשה בגבר לקיומה הבסיסי, לפת לחמה, לא פחות מאשר למצרכי מותרות. נטיית החברה היא להחזיק את הנשים, הן במסגרת הנישואין והן מחוצה לה, תלויות כלכלית בגברים. כל אחד מכיר בצורך של הגבר להרוויח לפחות לקיומו ולקיום אשתו. וכך, מאחר שהאשה נחשבת תלויה בבעלה, התשלום עבור עבודתה פחות חשוב. ובעתות של חוסר עבודה ואבטלה, נשמעת הדרישה לתת קדימות לגבר, המפרנס הראשי.

האם הרצון לפרוץ את התבנית הזו הוא הדוחף נשים לעסוק בזנות?

האנציקלופדיה בריטניקה מונה את הנימוקים הבאים כסיבות העיקריות לכך שנשים עוסקות בזנות:
קשיים במציאת עבודה;
תשלום מזערי עבור עבודה מפרכת וקשה שאינו מאפשר קיום;
התעללות בנערות צעירות בתוך משפחותיהן;
בעיות משפחתיות, תנאי מגורים ירודים והטרדות מיניות;
השפעה שלילית של החברה;
בזבזנות מנקרת עיניים של העשירים;
ספרות ואמצעי תקשורת.

הסיבות שהזונות עצמן מונות לבחירתן בעיסוק זה, לפי מחקרים שונים מאירופה ומארה"ב, היו: כסף, עניין, אי־תלות וגמישות.

התמונה המתקבלת מהספר "עבודת מין" (Sexwork), שהוא אסופה של כתבים, רשימות ומאמרים של נשים העוסקות בתעשיית המין, היא שהגורם העיקרי הוא זה הכלכלי, שאליו מתלווה הרגשת שליטה במצב ואי־תלות.

בישראל התקבלה תמונה דומה. בראיון עם נערות ליווי שערך יעקב אגמון ("העיר", 22.9.89) ציינו הנערות סיבות זהות: "אני לא אוהבת להיות תלויה באף אחד," "הכעס והאין־אונים להיות תלויה תסכל אותי," "תלות בגבר משפילה, לא הייתי רוצה שבעלי ייתן לי כסף," "הגורם הכספי – והרצון הזה לא להיות תלוי."

מחקרים חברתיים מראים כי נשים וגברים רואים יחסי־מין באופן שונה. גברים, כקבוצה, נוטים לראות במין כוח, כאשר אונס הוא הביטוי הקיצוני והאלים של מין ככוח. נשים כקבוצה נוטות לראות במין מקור סעד ותמיכה. הזונות נוטות לקבל את ההשקפה הגברית, ומקשרות בין מין לכוח. עבור הגבר, הלקוח, הכוח נובע מהיכולת לקנות, לרכוש. אצל האשה, הזונה, הכוח הוא היכולת לקבוע את התנאים לקיום יחסי־מין ולגבות תשלום עבורם.

תופעת הזנות היא מורכבת, ומקורה בגורמים שונים, לא כולם כלכליים. תהליכי החינוך שעוברים הגברים יוצרים אצלם תחושה שזכותם לממש את דרישותיהם המיניות. הנשים מחונכות להיענות לדרישות הללו.

החוק

הזנות היתה בעבר והיא גם כיום נשוא מערכת חוקים, הקובעת היתרים ואיסורים ביחסים שבין הזונה, לקוחותיה ואנשים הקשורים אליה ולעיסוקיה.

מבחינת החוק קיימים ארבעה מצבים בסיסיים:

1. הזנות וכל הפעולות הנלוות של הזונה והאנשים שאתם היא באה במגע אסורים על־פי החוק הפלילי.
2. אין איסור על זנות (דרישת תמורה עבור מין), אולם במסגרת החוק הפלילי יש איסורים על פעילויות נלוות ועל קשרים עם נשים העוסקות בזנות.
3. הזנות ממוסדת ונתונה לפיקוח.
4. הזנות אינה אסורה, והחוק הפלילי אינו חל עליה, על העיסוקים ועל האנשים הקשורים בה.

כאשר הזנות אסורה (מצב 1), הזונה בחזקת פושעת ואין לה כל הגנה. במצב זה אין אשה יכולה לדרוש תמורה עבור מין, בלי לעבור על מספר רב של חוקים. על־ידי מכירת שירותי מין מאבדת האשה חירויות אזרחיות וזכויות אנושיות. היא מאבדת את הזכות להשמיע את קולה, את חופש התנועה וההגירה. היא מאבדת את הזכות להגדרה עצמית ולפרטיות מינית. למרות שחובת הביקורת הרפואית קיימת רק במספר ארצות, הרי גם בארצות אחרות, וישראל בתוכן, קיים לחץ על הזונות לעבור בדיקות רפואיות. כאשר הזונה נופלת קורבן לרמאות, להונאה, להטרדה ולאלימות היא אינה יכולה לפנות למשטרה, מחשש שתועמד לדין. ככל שהאשה תלויה יותר בזנות לקיומה, היא מנועה מלדווח על פגיעה, על ניצול ועל אלימות.

במצב שבו הזנות אסורה, גם הלקוח עובר עבירה. אולם החוק אינו מופעל באותה מידה נגד הלקוח ונגד הזונה. בארה"ב, שבה קיים איסור פלילי על זנות, הסטטיסטיקה מראה כי על כל מעצר אחד של לקוח מתבצעים שמונה מעצרים של זונות. אולם אל לנו לחשוב שהזונות מעוניינות במעצר הלקוחות. כפי שהתבטאה זונה אמריקנית (הציטוטים לקוחים מהספר "עבודת מין"): "ראשית, מעצר לקוחות אינו טוב לעסקים. שנית,

"מעצר לקוחות אינו טוב לעסקים. אם השוטרים כל־כך מעוניינים בצדק, מדוע המשטרה לא מתייחסת ברצינות לתלונות שלנו? הם אוסרים גברים בגלל שהם משלמים לנו, ולא אם הם אונסים אותנו"

הוא דוחף אותנו יותר ויותר לפעילות מחתרתית, דבר ההופך אותנו ליותר פגיעות. שלישית, מעצר לקוחות אינו משיג את מבוקשנו – אנו רוצות את הזכות למכור מין כמו שיש לגברים הזכות לקנות זאת. אנחנו איננו מעוניינות בעונשים ללקוחות אלא בזכויות עבור עצמנו." ואחרת הוסיפה: "אם הם כל־כך מעוניינים בצדק, מדוע המשטרה אינה מתייחסת ברצינות לקובלנותינו? הם אוסרים גברים בגלל שהם משלמים לנו, ולא אם הם אונסים אותנו."

גם כאשר הזנות עצמה אינה אסורה (מצב 2), עדיין יש חוקים רבים ההופכים את עיסוקי הזונה לברי ענישה. בארץ, למשל, החוק מתיר זנות אך אוסר שידול לזנות. החוק אוסר עבודה משותפת של מספר זונות (בית־זונות), וחל איסור על ניהול עסקי מין, השכרת חדר ודירה למטרות מין מסחרי ועוד. יש ארצות, דנמרק לדוגמה, שבהן חל איסור על עיסוק בזנות כמקור פרנסה יחיד.

בארצות שבהן חייבות הזונות ברישום מיוחד מתוספות העבירות הבאות: קיום יחסי־מין עבור כסף מבלי להיות רשומה במשטרה; קיום יחסי־מין עבור כסף ללא ביקורת רפואית. נוסף על כל אלו עלולה האשה לאבד את הזכות לגדל את ילדיה (שבדיה); היא חייבת לעבור בדיקות רפואיות ללא צורך בהסכמתה (גרמניה, שווייצריה); ניתן להטיל עליה קנסות על עמידה בפינת רחוב (צרפת); נמנע ממנה לעבור למקצוע אחר לפני שהיא מוכיחה "התנהגות טובה", ומאחר ששום קשר עם זונה אינו מכובד, מסרבים מעסיקים רבים להעסיק זונה או זונה לשעבר.

ב־1949 קרא האו"ם להוציא מכלל פשיעה את הזנות עצמה, אך המליץ להשאיר בתוקף חוקים המטפלים בפעילויות נלוות. זהו בעצם המצב בארץ ובמרבית ארצות מערב אירופה. אולם האיסור על פעילויות נלוות כהשכרת מבנה לשם זנות, החזקה וניהול של בית־בושת, פרסום, תיווך ושידול, מביא לידי כך שכמעט ואי־אפשר למצוא לקוחות ומיקום לפעילות באופן חוקי. מצב זה משאיר את הזונות חשופות לניצול על־ידי צד שלישי.

החוק אינו מבחין בין יחסים כפויים בין סרסור לזונה, ובין יחסים מתוך בחירה. "גבר הגר עם זונה או שהוא רגיל להילוות אליה דרך קבע או משתמש בפיקוחו או בהשפעתו עליה בדרך שיש בה כדי לסייע בידה או להכריחה לזנות, חזקה עליו שהוא חי על רווחיה, זולת אם הוכח היפוכו של דבר" – לשון החוק בישראל. מצב זה מקשה על הזונות לחיות חיים נורמליים מחוץ לעבודתן, מפני שכל מי שחי אתן הוא בחזקת סרסור.

זנות ממוסדת (מצב 3): מצב זה מתפרש בדרך כלל כפיקוח על הזנות, כאשר המדינה מפקחת, גובה מסים ומנפיקה רשיונות לאותה צורה של זנות שקיבלה היתר. בדרך כלל לווה מיסוד הזנות בהקמת סוכנות ממשלתית שתפקידה לעסוק בנושא הזנות. מצב זה הופך את כל הצורות האחרות של זנות לבלתי חוקיות.

בנבאדה ארה"ב, למשל, הזנות ממוסדת, ומותרים בתי־זונות הפועלים ומנוהלים על־פי רשיונות ממשלתיים. על הנשים העובדות בהם חלה חובה להירשם כזונות אצל השריף, וקיימות מגבלות על תנועתן מחוץ למקום העבודה. יש להן תנאי עבודה קשים – משמרות של ארבע־עשרה שעות במחזורים של שלושה שבועות (שבעה ימי עבודה בשבוע), ואין להן כמעט זכות לסרב ללקוח. הנשים נוטות להשתמש בסמים, בין כדי להישאר ערות ובין כדי לישון. את הסמים הן מקבלות מהרופאים הבודקים אותן תקופתית.

מצב זה אינו פועל לטובת הזונות. הוא מצמצם את אפשרויות הבחירה, ומגביל אותן לצורה אחת מסוימת של עבודה. הוא גם אינו מפחית מהסטיגמה של הזונה, ואינו עוזר לנשים העוסקות בזנות למצוא עבודה אלטרנטיבית.

נראה כי ביטול החוקים הספציפיים לזנות (מצב 4) הוא המצב הטוב ביותר מנקודת מבטן של הזונות. עם זאת, בבעיות של ניצול וזנות כפויה של נשים וילדים יש לטפל בנפרד, כנושאים של אלימות ותקיפה, ולא במושגים של חיים על רווחים של זונה.

הסרסור

אין ספק כי הסרסור, המוגדר בחוק כמי שחי על רווחיה של זונה, הוא היצור בעל התדמית הבזויה ביותר. ההנחה המקובלת היא, שהסרסור מנצל את הנשים, מרמה אותן, משפיע עליהן לצרוך סמים, מכה אותן, אונס אותן וזונח אותן. הוא התגלמות הרע, הצד האשם, ודרכיו הנלוזות הן שמביאות נשים צעירות ותמימות לדרך הזנות. הוא מפתה נערות ומשחית אותן. הוא מצטייר במקרה הטוב כנצלן, אגרסיבי ועצלן, ובכל מקרה אחר כאלים ותוקפני.

תגובת הזונות לתיאור זה היא מסויגת. הן מתנגדות לראייתה של הזונה כחסרת ישע הזקוקה לסרסור. "לא כל אחת פותתה על־ידי סרסור, לרובנו מעולם לא היה סרסור, ויש כאלה הבוחרות לעבוד אִתם." טיעון זה מתחזק לאור הראיונות שערכה נהיבה אבו־ראס במסגרת מחקר על הזונות הערביות בארץ. המחקר הראה שלאף אחת מהן לא היה סרסור.

הזונות גם מתנגדות לתיאור לפיו כל הסרסורים אלימים וכל הזונות הן קורבנות ומכורות לסמים.

התיאור המקובל של המסלול לזנות הוא: 1. מצב משפחתי שבו הנערה היא קורבן לגילוי עריות, בדרך כלל מצד האב; 2. בריחה לעיר גדולה; 3. פגישה בגבר מבוגר המבטיח הגנה, אולם דוחף את הנערה לעבוד עבורו בזנות; 4. אותו גבר מפתה ודוחף לשימוש בסמים; 5. הגבר מכה, מתעלל ומפעיל ניצול מיני; 6. התדרדרות הנערה נמשכת אם לא באה עזרה מבחוץ. מחקרים באירופה ובארה"ב מלמדים כי תיאור זה מתאים לנערות שברחו מביתן, אולם אין הוא מתאים לכלל הזונות.

גיל הזונות אמנם יורד, אולם יש ביניהן רבות שהחליטו על דעת עצמן לעסוק בזנות, מבלי שהיא תיכָפה עליהן על־ידי סרסור.

הזונות דורשות שיבחינו בין מצבי כפייה ולחץ לבין בחירה אישית. זונה מארה"ב סיפרה: "הבאנו גבר למשפחה (קולקטיב של זונות), כולנו אהבנו אותו, הוא אף פעם לא הירע לאיש, הוא תמך בנו והתנהג כאבא לילדינו. בבית־המשפט השופט שלח אותו לבית־סוהר במרחק 3,000 מייל, כדי שלא יוכל לנהל אותנו. לנהל אותנו? הסתכלו עלי, האם עולה בדעתך כי מישהו ינהל אותנו?"

קשה לקבוע לכמה זונות יש סרסורים, אולם לרבות אין. "מעולם לא עבדתי עבור

"אני לא יודעת אם הוא היה נחמד. אני לא יודעת אם הוא 'דפיקה טובה'. כל מה שאני יודעת שהתשלום היה הגון, וזה כל מה שמעניין אותי בעבודה"

סרסור, וזה מרגיז אותי שאנשים מניחים כי זונות מנוהלות על־ידי גבר. לעזאזל, אני נכנסתי לחיים אלו כדי לשחרר את עצמי, כדי לא להיות תלויה."

חשופות לאלימות

טיעונים של כורח וכפייה מטשטשים בדרך כלל את הדיון בזכות של האשה לבחור לעבוד כזונה. לכן יש חשיבות להפרדה בין המצב שבו צד שלישי, סרסור, מכריח אשה על־ידי הונאה או שימוש בכוח לעבוד בזנות, ובין כורח הנובע ממציאות כלכלית.

רוב האנשים עובדים עבור תשלום, מאחר שהם זקוקים לכסף עבורם ועבור ילדיהם. בחירת העבודה נעשית על־פי הערכה של האופציות האפשריות הפתוחות בפנינו. ההחלטה היא החלטה אישית על־פי שיקול דעת עצמי. ייתכן שאפשרויות הבחירה מצומצמות ביותר, אולם זו, למרות הכול, בחירה אישית.

בארצות המערב, היכן שלנשים ישנן אפשרויות עבודה מגוונות, מראים המחקרים כי כעשרה אחוזים מהנשים העוסקות בזנות הוכרחו לעשות זאת על־ידי צד שלישי, הסרסור. בהודו, לעומת זאת, העוני כבד ואין כמעט אפשרויות עבודה לנשים. כשבעים עד שמונים אחוז מהנשים העוסקות בזנות הגיעו לכך על־ידי כפייה, ובמקרים רבים נמכרות ילדות לזונות על־ידי משפחותיהן. ניתן לקנות את השירותים המיניים של ילדה בת תשע בעד רופיות ספורות.

החוקים נגד סחר בזנות, המיועדים לכאורה להגן על נשים ועל ילדות, מנוצלים בעיקר כדי למנוע מנשים העוסקות בזנות מעבר והגירה מארץ לארץ.

איסור על זנות אינו יכול לפתור את הבעיה של זנות כפויה. כל עוד האיסור על זנות הוא כוללני וללא הבחנה בין כפייה לבחירה, יהיה קשה לעזור לאותן נשים אשר באמת זקוקות לעזרה. ניסיונות לביטול הזנות ול"הצלת נשים" אינם יכולים להצליח כל עוד אין הפרדה בטיפול בין זנות כפויה לזנות מתוך בחירה. ההכנסה מזנות יכולה להיות גבוהה ולשמש תמריץ לעיסוק בה, ויש להביא זאת בחשבון כאשר מנסים להיפטר מהזנות.

סכנת האלימות המאיימת על הזונות אינה מצד הסרסור בלבד. גם הלקוחות וגם המשטרה יכולים לנהוג באלימות. במיוחד פגיעות זונות הרחוב. מחקר על זונות רחוב בסן־פרנסיסקו הראה, כי שבעים אחוז מהנשים שרואיינו נאנסו בעת עבודתן, אולם רק שבעה אחוזים מהן פנו לעזרה, ורק ארבעה אחוזים התלוננו במשטרה.

הזונות נתונות גם לסכנת רצח. המשטרה לא תמיד מטפלת ביסודיות ברצח של זונות. הדוגמה המפורסמת ביותר היא כמובן של ג'ק המרטש – רוצח נשים ברוטאלי שהפך לגיבור עממי. הרוצח מיורקשייר נתפס רק לאחר שהחל לרצוח גם נשים "תמימות", שאינן עוסקות בזנות.

לא רק ברחוב

ההגדרה של זונה כפי שהיא מופיעה במילון אבן־שושן היא: "אשה המוכרת את גופה לגברים תמורת כסף. מקיימת יחסי־מין לא חוקיים." מילון אוקספורד אף מוסיף: "ללא הבחנה."

הגדרה זו אינה מקובלת על הזונות. עבורן מימד הבחירה הוא בעל חשיבות רבה. טיב תנאי העבודה נקבע לפי היכולת לבחור את הלקוח ולסרב ללקוח לא רצוי. הזונות אינן מקבלות את המשוואה שלעסוק בזנות פירושו לקיים יחסי־מין עם כל דורש. זונת "חלון" הולנדית הדגישה: "מאחורי החלון, בעזרת ראי, אני יכולה לראות את הגברים הבאים לפני שהם רואים אותי. אני יכולה לנהל את כל המשא ומתן לפני שאני פותחת את הדלת." המחקר על הזונות הערביות בפירוש מצביע על חשיבות אלמנט הבחירה. הזונות מהשטחים סירבו לקבל לקוחות יהודים, והן גם בחרו לקוחות רק ממגזר מסוים של האוכלוסייה הערבית.

אין ספק שלנשים העובדות ברחוב, במיוחד אם הן עניות ומכורות לסמים, יש אפשרויות בחירה מצומצמות. אולם חוסר בחירה מייצג תנאֵי עבודה גרועים, ולא חלק מהותי של המקצוע.

גם המשגל אינו בהכרח חלק אינטגרלי מעבודת הזונה. במציאות, סוג הפעילות המינית, כמו התשלום, הם חלק מהעסקה ונקבעים במשא ומתן. המשגל הוא רק אפשרות אחת מני רבות. ישנם סוגים שונים של התמחויות. יש נשים הנותנות עיסוי בלבד, ויש כאלו המתמחות במין אוראלי, ועוד. כפי שאמרה זונה צרפתייה: "מה שאני עושה תלוי בגובה התשלום, ועבור מה שילם הלקוח. המחיר ייקבע לפי התנוחה והזמן שאני מקדישה."

קיימים סוגים שונים של זנות. העיקריים הם זנות רחוב, מכונים, בארים, בתי־זונות וסוכנויות ליווי.

זנות הרחוב היא הצורה היותר מוכרת של זנות, והיא זו המושכת אליה את מירב תשומת הלב הציבורית. בארה"ב ובאירופה ההערכה היא כי כעשרה עד עשרים אחוזים מהזונות הן זונות רחוב. בארץ, לפי פרופ' אמיר, זנות הרחוב היא הנפוצה.

מכונים – אלו מקומות הניתנים לזיהוי בקלות כמספקים שירותי מין. הנפוצים ביותר הם מכוני עיסוי.

זנות בארים – ישנם בארים המשמשים כמקום מפגש לזונות וללקוחות. הקשר של הבארים עצמם לשירותי המין אינו חד־משמעי.

בתי־זונות – מקומות שבהם מספר זונות מספקות שירותי מין. בארצות שבהן הם מותרים הם בדרך כלל מוגבלים לאזורים מסוימים בעיר, כדי להפרידם מפעילויות עירוניות אחרות. גם בארץ קיימים בתי־זונות, אך המידע עליהם מצומצם כיוון שהם אסורים על־פי החוק. מדי פעם בפעם מתפרסמים בעיתונות סיפורים על בתי־זונות שהתגלו.

נערות ליווי – נחשבות לעילית של הזונות. לפי ריבוי הכתבות המתפרסמות לאחרונה בעיתונות על נערות ליווי, יש להניח שהתופעה מתרחבת. כל עוד מקפידות סוכנויות הליווי לא להציע שירותי מין באופן ישיר, הן פועלות במסגרת החוק. הסוכנויות בעצם מספקות את השירותים המסורתיים של הסרסור: תיווך בין הלקוחות לנערות.

פרופיל הזונה

הזנות נחשבת כסטייה, ועל כן הרבו לחקור אותה ולהתחקות אחר מאפייניה. אחת השאלות החוזרות ונשנות היא מה מאפיין את הזונה, האם יש לנשים העוסקות בזנות תכונות וקווי אופי משותפים. אין ספק, כי העיסוק והחיפוש אחרי סיבות מעידים על סטנדרד ההתייחסות הכפול של החברה

שקרים, זונות, פמיניזם, שק

בארצות המערב, היכן שלנשים אפשרויות עבודה מגוונות, עשרה אחוזים מהנשים העוסקות בזנות הוכרחו לעשות זאת על־ידי סרסור. בהודו, שבה אין כמעט אפשרויות עבודה לנשים, כשבעים עד שמונים אחוז מהנשים העוסקות בזנות הגיעו לכך בכפייה

לזונה וללקוחותיה. האשה נשפטת בחומרה על מעשה שהגבר הוא שותף מלא לו.

פסיכולוגים נוטים להשתמש בתיאורים של אי־התאמה ונוירוטיות. בכך הם מחזקים את הנטייה לראות בזונות בני־אדם פגומים. התיאור הפסיכולוגי הקלאסי הוא של אשה שהיתה לה ילדות עשוקה והיסטוריה של התעללות מינית; היא קרירה מבחינה מינית, שונאת גברים ולסבית סמויה או גלויה.

יש פסיכולוגים הטוענים שרק אשה שאינה יכולה ליהנות ממין עם פרטנר אחד, מרגישה צורך בכמה פרטנרים. בכך שהיא לוקחת כסף עבור האקט המיני היא משפילה את הגבר, וכך נוקמת בגברים, ובמיוחד באביה. תיאוריה אחרת טוענת שהזונות מרגישות צורך להוכיח את כוח המשיכה שלהן, והן משיגות זאת על־ידי מגע עם הרבה גברים. קיום מגע מיני ולקיחת כסף תמורתו מוצגים על־ידי פסיכולוגים אלו כהוכחה להפרדה הנוירוטית שעושה האשה העוסקת בזנות בין מין לבין אהבה. נראה כי מודלים פסיכולוגיים אלו באו להחליף את המודלים הדתיים שהצביעו על חוסר המוסריות של הזונה.

יש לציין, כי ההפרדה בין מין ובין אהבה אינה נחשבת כמוכיחה חוסר בגרות פסיכולוגית אצל הגבר, ולפחות עד לתקופה האחרונה נחשב ביקורו של גבר אצל זונה כדבר נורמלי.

לתיאור הפסיכולוגי הקלאסי אין אחיזה במציאות, וכל טיעוניו הופרכו על־ידי מחקרים שונים. הטענה של קרירות מינית הופרכה במחקרים שהראו כי הזונות מגיבות בצורה אחת באופן פרטי ובצורה אחרת בעת עבודתן. "אינני יודעת אם היה נחמד, אינני יודעת אם הוא 'דפיקה טובה', כל מה שאני יודעת שהתשלום היה הגון, וזה כל מה שמעניין אותי בעבודה." הצורך בהתבדלות בעת העבודה אינו קיים מחוץ לה: "אני אוהבת את החבר שלי, ורק לו אני מתמסרת."

גם לטיעון של אחוז גבוה של לסביות בין הזונות אין אחיזה במציאות, כמו שאין הוכחה לכך ששנאת גברים נפוצה יותר אצל זונות מאשר אצל נשים שאינן עוסקות בזנות.

התיאוריות הכלכליות והסוציולוגיות שמו את הדגש על היבטים חברתיים ועל אפשרויות הפרנסה הפתוחות בפני הנשים. לפי ההסבר הסוציו־כלכלי נשים הופכות לזונות בגלל הכסף, או אם מכריחים אותן וכופים עליהן לעסוק בזנות. "ברגע שברחתי מהבית, זו היתה הדרך היחידה להישרד." הסוציולוגים גם מדגישים את השפעת התווית, הסטיגמה, על ההתנהגות. אשה שהדביקו לה את תווית הזונה תנהג לפי התווית שהודבקה לה. אם כבר ממילא הואשמה בזנות, אז מדוע לא לנצל את המצב ולמצות את האפשרויות: "עם הרקע שלי, לא היה לי מה להפסיד."

לפי אותו מודל, הגברים הופכים ללקוחות כי הם עוברים תהליכי חִיברות (סוציאליזציה) הקובעים דרישות מיניות לצד הזכות לממש אותן. תמיד היה מוסר כפול, ולגברים יש יותר כסף. הגברים ההופכים לסרסורים עושים זאת בגלל הכסף. הם כמו הזונות, נחשבים לבאים משכבות סוציו־כלכליות נמוכות ומתנאי ניצול חברתי וכלכלי. מובן שעוני מגדיל את הסבירות שאשה תעסוק בזנות, ומובן שההסתברות גדלה אם בנוסף על כך מופעלים עליה לחצים. אולם אין זה הסבר מלא, כיוון שהרבה נשים עניות אינן הופכות לזונות.

הפרופיל של נכונות פסיכולוגית, צורך כלכלי וסטיגמה חברתית משמעותו שזונות נוירוטיות יותר נזקקות כלכלית יותר ועומדות פחות בלחצים חברתיים הוא ודאי אינו מדויק ושלם. יש זונות שאינן נוירוטיות, ויש גם זונות שאינן עניות, והן פועלות ללא כל כפייה ולחצים. הזונה רק ממחישה את הכישלון לפתור את הבעיה הנשית של הימצאות במצב של נחיתות חברתית וכלכלית בצורה המקובלת על החברה. אם להיות אפיקורסית, אולי השאלה המעניינת היא לא מדוע זנות, אלא מדוע במבנה החברתי הקיים, שבו האפשרויות הפתוחות בפני נשים מצומצמות והשכר גרוע אפילו במערב, אין יותר נשים הבוחרות בזנות; האם שוויון אמיתי בהזדמנויות ובשכר ישנה את המצב.

הגדרה עצמית

גם אידיאולוגית הזנות נרדפת. הסוציאליזם והפמיניזם יצאו בקריאה לביטול הזנות, וחיפשו אסטרטגיות כאלה לרפורמה של זונות והענשת הסרסורים. או, אם נתרגם זאת למונחים מרקסיסטיים, הם חיפשו אסטרטגיות של שחרור העובד (הזונה) על־ידי אלימינציה של העבודה (הזנות). אידיאולוגיות אלו ראו בזנות אובייקטיבציה של האשה, ובזונה את הקורבן של הפטריארכיה והקפיטליזם. המרקסיסטים ראו בזנות צורה ממוסדת של ניצול המעמד הנמוך על־ידי המעמד העליון. הפמיניזם ראה בזונה דוגמה של אשה מדוכאת, ובזנות מוצר של אידיאולוגיה פטריארכלית, שלפיה הנשים קיימות לסיפוקם של הגברים.

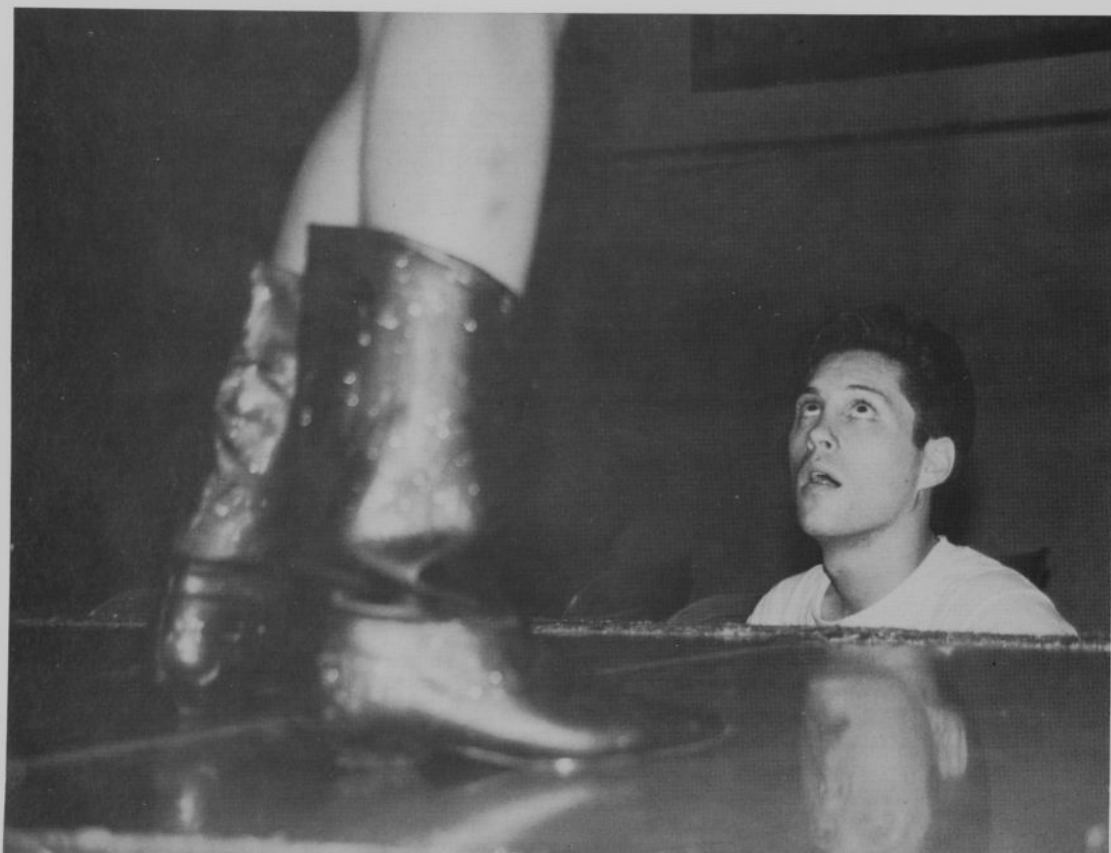
כאשר עובדים בתחומים אחרים נמצאים במצב דומה לזה של הזונות, של ניכור ואין־אונים, הם מקבלים עידוד להתארגן כדי לשפר את תנאי עבודתם. את הזונות, לעומת זאת, מעודדים לעזוב את המקצוע, בריחה ולא התארגנות. רוב הזונות אינן פעילות פוליטיות, אולם הן מתנגדות לאידיאולוגיה רדיקאלית שאינה מאפשרת להן הגדרה עצמית. "אני שונאת את העבודה, אולם אני יותר שונאת להיות ענייה וחסרת השכלה." ברגע שהנשים דורשות הגדרה עצמית כזונות, הן מאבדות את הסטטוס של קורבן, ויחד עם זה את האהדה האידיאולוגית.

בשנים האחרונות חל שינוי בגישה הסוציאליסטית והפמיניסטית. הקונגרסים של הזונות שבמסגרתם הן השמיעו את טענותיהן ואת דרישותיהן לזכות להגדרה עצמית, וגופים כמו "Coyot" בארה"ב ו"חוט השני" ו"החוט הוורוד" באירופה, הפועלים למימוש תביעותיהן של הזונות לשיפור תנאי עבודתן, הביאו להכרה שיש לשנות את החוקים הקיימים, ולאפשר לזונות לעבוד לפי בחירתן. בהולנד הן כבר יכולות להיות חברות בפדרציה של האיגודים המקצועיים.

☆

אנו חיים בחברה שבה כמעט אין מקום שבו האשה זוכה להערכה לפי כישוריה המקצועיים, אלא לפי ערכה המיני. לא פעם תלויה פרנסתה בטובות הנאה מיניות. השאלה היא איפוא של מידה: האם היא

רים, זונות, פמיניזם, שקרים,

תמכור את עצמה לגבר אחד, או להרבה גברים.

העיסוק בזנות הוא סטיגמתי מאוד. זונה היא מלה טעונה, והטחתה מהווה עלבון צורב. הסטיגמה של הזונה היא חלק ממכניזם חברתי ופסיכולוגי המביא לדיכוי, דיכוי ישיר של הנשים העוסקות בזנות ודיכוי עקיף של שאר הנשים. את תווית הזונה אפשר להדביק לכל אשה. כל עוד קיימת הדיכוטומיה אשה/זונה – כולנו פגיעות. כל חריגה מהליכה בתלם יכולה להדביק את תווית הזונה, ודמה של זונה מותר.

מערכת החוקים הקיימת תורמת לדיכוי הזונה, ומנציחה את הסטיגמטיות. לפני שאפשר יהיה לעזור לזונות, יש לשנות את החוק. האלטרנטיבות המוצעות הן: ביטול החוקים הפליליים הקשורים לזנות; מתן תוקף חוקי לזנות, כאשר המדינה מפקחת, מטילה מסים ומוציאה רשיונות לאותה צורה של זנות שהפכה חוקית. מאחר שזנות הרחוב היא צורת הזנות המוצגת בדרך כלל כבעייתית, בתי־זונות הם הפתרון המועדף. הטענה היא, שהנהגת שיטת בתי־הזונות תוציא את הזנות מהרחוב, תרחיק אותה מעיני הילדים, והכול יהיה טוב יותר ונקי יותר.

אך פרט לעובדה שמיסוד הזנות אינו תורם לרווחת הזונות, הוא גם ממסד את הזכות הגברית לקניית גופה של האשה. התירוצים המשמשים להצדקת מיסוד זה הם שלזנות יש כביכול ערך טיפולי. את מי מרפאה הזנות? ודאי לא את הזונות. מדוע שהצרכים המיניים של גבר (או של אשה) ייחשבו למקודשים? הם ודאי אינם כה מקודשים, עד שידרשו קורבן אנושי כה גדול של אומללות. גם במצב של זנות ממוסדת הנשים נענשות גופנית, נפשית וחברתית. מדוע שנקבל ולו לרגע את הטיעון שהזנות, ואפילו של אשה אחת, הכרחית? האם גבר עם כסף בכיסו חשוב יותר מאשה הזקוקה לכסף?

מיסוד הזנות על־ידי החברה, ותהא זו חברה מערבית מפותחת, קפיטליסטית או סוציאליסטית, רק יחזק את תהליכי הסוציאליזציה של נשים, המחנכים אותן להיענות לדרישות ולצרכים המיניים של הגברים מתוך הרגשת מחויבות עמוקה.

ללא כל קשר להתייחסותי האישית לזנות, אני סבורה שזכותה של כל אשה להחליט בעצמה. ביטול החוקים הפליליים הקשורים לזנות ואלה האוסרים סרסרות יאפשר לזונה לבחור ולהחליט בעצמה על תנאי עבודתה: האם היא מעדיפה לעבוד באופן עצמאי או עבור מעביד, לבד או עם קולגות. היא תוכל לבחור עם מי להתרועע ועם מי לחיות.

יש לזונות זכות לחיים מלאים כמו לכל אדם אחר, ואין כל מקום להפריד בין זונות לבין שאר הנשים.

רבות מן הזונות מעדיפות לעבוד ברחוב, משום שתחת קורת גג הן חשות כלואות, ובעיקר מופקרות לחסדי הגברים. ברחוב הן בחבורה, הן יכולות לזעוק לעזרה

הזנות בישראל

ראיון עם פרופ' מנחם אמיר, ראש המכון לקרימינולוגיה, האוניברסיטה העברית בירושלים

מאת **רחל גיורא**

פרופ' מנחם אמיר עוסק לאחרונה בחקר הזנות ביחד עם ד"ר מנחם הורוביץ. כסוציולוג חוקר אמיר את מבנה הזנות. הוא מאמץ את ההנחה שהזנות היא בחירה מקצועית. בעקבות העיתונאית ג'ניפר ג'יימס הוא רואה בזנות מקצוע שהועדף על פני מקצועות אחרים לאחר התנסות כמו מזכירות, מלצרות, זבנות וכיו"ב – מקצועות נמוכי הכנסה וסטטוס, אך מרובי ניצול. על בסיס התפישה שהזנות היא בחירה מקצועית, הוא טוען, יש להעניק לזונות תנאי עבודה הוגנים והגנה. הדרישות הללו, אגב, תואמות את דרישות הזונות עצמן.

בעבר השתתפו אמיר והורוביץ בוועדה בראשות השופטת הדסה בן־עתו שבדקה את נושא הזנות בארץ. אמיר סבור שהמסקנות שהוסקו לפני שתים־עשרה שנה תקפות גם היום. הוועדה הציעה לדאוג להגנת הזונות. היא הציעה להתיר להן לעבוד בכל מקום שבו יחפצו, כולל ביתן, ולאפשר להן להיעזר בפרסום. החוק בארץ אמנם מתיר זנות אך אוסר לשדל לזנות, אוסר על קיום זנות בפומבי, ועל קיומה תחת קורת גג, אפילו המדובר בביתה של הזונה. באופן כזה עובדות הזונות בתנאים בלתי אנושיים, חשופות להשפלה ולהתנכלויות, בעיקר מצד הלקוחות.

למרבה הפלא, רבות מן הזונות מעדיפות לעבוד ברחוב, משום שתחת קורת גג הן חשות כלואות, ובעיקר מופקרות לחסדי הגברים. ברחוב הן בחבורה, הן יכולות לזעוק לעזרה. כ־95 אחוז מכלל זונות הרחוב הן נרקומניות. הן תלויות בספקי הסמים וזקוקות תדיר לכסף. מבחינה פיסית הן הרוסות, וקשה להניח שתוכלנה להשתקם.

כמה זונות רחוב יש?
קיים ויכוח בנושא. באיזור תל־אביב יש 170–200, ובארץ כולה כ־500–600. רובן המכריע יהודיות. הרוב המוחלט של הזונות הן זונות רחוב ומצבן נורא. בפלמחים מצבן נורא במיוחד. קיים חוסר מידע לגבי מספרן של אלה העוסקות בזנות בהסדרים אחרים כמו נערות ליווי ומשרדי שידוכין. גם לא ברור מהו שיעור העיסוק, האם הן עוסקות בזנות באופן מלא, חלקי, זמני או קבוע.

אילו סוגי זנות נוספים קיימים?
בחיפה, למשל, עיר נמל, ישנן כ־30–40 זונות רחוב קבועות. מספרן עולה ל־100 כאשר מופיעות בנמל אוניות הצי השישי, למשל. אז נכנסות למעגל העוסקות בזנות גם עקרות בית וסטודנטיות. בתל־אביב נפתחו בתי־בושת המנוהלים בדרך כלל על־ידי מאדאם מבוגרת המעסיקה נערות לא מקומיות. תופעה זו קיימת גם בערים אחרות, אפילו בבני־ברק.

נערות ליווי מספקות זנות ברמה גבוהה. מספרן מגיע ל־100 לפחות באיזור תל־אביב.

כיצד מתייחס החוק לאונס זונות?
אונס זונות נשפט בחומרה יתרה. שתי שופטות נתנו שני פסקי־דין מן החמורים ביותר בעבירות אונס. הנימוק נשען על פגיעותן. אסור שמיקומן בשולי החברה יפקיר אותן לאלימות, טוענה השופטת בן־עתו.

האם הזונות ערוכות להגנה עצמית?
הזונות, קודם כול, מגינות על עצמן מפני מחלות. הן מקפידות על שימוש בקונדום. להגנתן נושאות עליהן רבות מהן סכינים קטנים. ככלל, אין הן רוצות לקיים יחסי־מין ומוכנות לתחליפים. מכיוון שהן נרקומניות, יש להן נטייה לסחוט את הלקוחות בדרכים שונות. למשל, הן עלולות לגרור את מכוניותיהם אל החול העמוק, כך שיזדקקו לשירותי גרר שהן הכינו מראש.

האם מחלת האיידס חיבלה בפרנסתן?
הזונות אינן מעבירות איידס, מפני שהן מקפידות על השימוש בקונדום. הפחד מפני האיידס אמנם הניס לקוחות רבים, אך לא לזמן רב. ההתאוששות לא איחרה לבוא.

מי הם הנזקקים לשירותי זנות?
50 אחוז מהלקוחות הם גברים נשואים. הנזקקים לשירותי זנות משקפים חתך של כל הגברים באוכלוסייה. דתיים, ואף נושאי המשרות הרמות, לא נפקד מקומם.

מהו הפרופיל של הזונה?
רוב הזונות היהודיות הן מזרחיות. אחדות מהן התגלגלו לזנות בעקבות בריחה מן הבית. אחרות, שהתבגרו טרם זמנן, הפכו לזונות מפני שיצא להן שם של זונות. ראוי לציין שלמתירנות יש יד בהצלת נערות מזנות, מפני שהליברליות שינתה את היחס למין: לשכב עם מישהו כבר אין פירושו להיות זונה. כך שלא כל נערה שקיימה יחסי־מין מקבלת את הסטיגמה של זונה, ומתוך כך פוחתים סיכוייה להגיע לעיסוק מקצועי בזנות.

רובן המכריע של זונות הרחוב הן אומללות ומצבן רע. אבל אפשר לשפר את תנאי עבודתן. ואמנם, כיום נעשה ניסיון לארגן את הזונות בארגון מקצועי.

דברים אלה נאמרים על רקע שינוי היחס לזנות במקומות אחרים. בהולנד, למשל, הפכו הזונות לחברות בפדרציה הגדולה ביותר של האיגודים המקצועיים. "אלה הן נשים עובדות, כך שיש להרשות להן להיות חברות באיגוד מקצועי," אמר היו"ר, לודוויק דה־ואל.

נות, פמיניזם, שקרים, זונות,

"מרבית הנשים כאן הן כמוני, אִמהות לילדים, והן מוכרחות לעבוד. כששואלים אותי מה אני עושה, אני אומרת שאני עקרת בית." אבל היא רוצה שיכירו בה, היא רוצה לעבוד במקום מסודר ולשלם מִסים "ככל עובד הגון אחר"

הזנות בישראל

דו"ח ראשוני

מאת **אסתר עילם**

רבע מאוכלוסיית מדינת ישראל גר בתל־אביב ובסביבותיה. בפרברי תל־אביב, בחוף תל־ברוך, מתרכזת פעולתן של הזונות. לרוב הן משתמשות במכוניותיהם של הלקוחות. המשטרה מסיירת שם יומם ולילה. למרבית הזונות יש "מקום משלהן" על החוף. לטענת אחד מדוברי העירייה, עודדה המשטרה את הפעילות בחוף תל־ברוך (לפני כעשר שנים, בראשית כהונתו של שלמה להט כראש העיר), כדי להרחיק את הזנות ואת הפשיטות על הזונות ממרכז העיר. מלבד החוף, קיימים גם "מכוני עיסוי" ו"נערות ליווי" ברמה גבוהה מאוד.

אין סטטיסטיקה ממשלתית בכל הנוגע לזנות, ואין מחלקה המטפלת באוכלוסייה זו במסגרת משרד העבודה והרווחה. פקידת בריאות עירונית אמנם הוציאה קול־קורא לזונות לבוא לבית־חולים לבדיקות איידס, אך היא סירבה להשיב על שאלותַי, ולא גילתה כל עניין בחומר שהצגתי בפניה מטעם הוועדה הבינלאומית לזכויות הזונות.

לעומת זאת, החוק הפלילי בענייני "זנות ומעשי זימה" מפורט למדי, והוא חל על: 1. מי שחי על רווחיה של זונה (כולל מי שחי עם זונה, אלא אם כן הוכיח שאינו נהנה מרווחיה); 2. מי שמשדל אשה לקיים יחסים עם גבר אחר; 3. מי שמחזיק או מנהל בית־בושת, לרבות מכוניות ואוניות; 4. מי שמשכיר דירה למטרות זנות; 5. מי שמשדל אדם לעזוב את המדינה על מנת לעסוק בזנות; 6. מי שמתיר לקטין בן 12 עד 17, הנמצא תחת חסותו, לבקר או לחיות בבית־בושת; 7. מי שמפתה את חברו במקום ציבורי, בן אם בתנועות ידיים ובין אם בדיבורים, לבצע מעשה לא מוסרי; 8. מי שהופך אשה מתחת לגיל 18 לזונה; 9. גבר הנכנס לביתה של אשה לבוש בבגדי נשים. כל המעשים שנמנו לעיל נחשבים לבלתי חוקיים, בין אם בוצעו בכוח ובין אם מתוך הסכמה הדדית, אם כי החוק מחמיר יותר כאשר מדובר במי שלא הגיע לגיל 18.

עונשי המאסר נעים בין שלושה חודשים (פיתוי למעשה לא מוסרי) לשבע שנים (מי שחי על רווחיה של זונה; חמש שנים אם הזונה היא אדם בוגר ושבע שנים אם היא קטינה). על הפשעים הללו אין תקופת מבחן. השאלה כיצד מיישמים המשטרה, בתי־הדין והרשויות המקומיות את החוקים הללו היא שאלה פתוחה. כמה חברי כנסת תובעים מזה שנים לתת תוקף חוקי לזנות, ובדרך זו גם לפקח עליה. אין ספק כי לצורות מסוימות של זנות, ובמקומות מסוימים, מתייחסים בסובלנות.

קשה היה לקבל מידע מהשלטונות על רדיפת הזונות, ורק כעת אני מתחילה ליצור קשר עם הזונות עצמן. המרואיינת העיקרית שלי בחוף תל־ברוך ידועה בכינויה "ציפי". והיא מבקשת להישאר בעילום שם. הצגתי את עצמי כנציגת הוועדה הבינלאומית לזכויות הזונות. ציפי מעריכה שבאיזור תל־ברוך, שעד לפני זמן לא רב היה איזור סלעי ועזוב, פועלות שלוש מאות עד ארבע מאות זונות. אין לה טענות כלפי השוטרים. אדרבה, היא שמחה שהם מסיירים באיזור. הם אף פעם אינם עוצרים את הזונות (או את לקוחותיהן). אך מה שמטריד אותה הוא שהעירייה מחדשת את פני האיזור, ופירוש הדבר שהזונות לא יוכלו לעבוד בו יותר. אף כי תנאי העבודה אינם נוחים כלל – "אנו קופאות מקור בחורף ונשרפות מחום בקיץ" – עכשיו רק יורע המצב. הזונות ייאלצו לשוב אל מרכז העיר, ולעבוד "במקום שיש ילדים." הן תיעצרנה בקביעות ותוחזקנה במעצר במשך 48 שעות. "זורקים אותנו לכלבים!" אומרת ציפי. "מרבית הנשים כאן הן כמוני, אמהות לילדים, והן מוכרחות לעבוד." היא אינה מספרת לי מה מעשיה מחוץ לאיזור זה: "כששואלים אותי מה אני עושה, אני אוֹמרת שאני עקרת בית." אבל היא רוצה שיכירו בה, היא רוצה לעבוד במקום מוסדר ולשלם מסים "ככל עובד הגון אחר."

האיידס, אומרת ציפי, מדאיג את כולן. הן עובדות רק עם קונדומים, גם כשמדובר במין אוראלי. רוב הזונות שיתפו פעולה עם לשכת הבריאות העירונית ועברו בדיקות לגילוי איידס. היא מאשימה את העיתונאים שהם מפחידים את הלקוחות ומרחיקים אותם: "הם צריכים לפחד מפני החובבניות ולא מפנינו; אנחנו מקצועיות ומשתמשות בקונדומים," היא אומרת.

ציפי מהססת כשמדובר בהתארגנות. לפי ניסיונה, אין היענות רבה מצד הזונות, ולעומת זאת יש חשש מפני חשיפה. אני שואלת את אסתר, העומדת במרחק מה מאתנו, מה דעתה על התארגנות. לדעתה זה חשוב מאוד, בעיקר עכשיו, כשאופיו של החוף עומד להשתנות ויהיה עליהן ללכת "השד יודע לאן." נפרדתי מהן והבטחתי לשמור על קשר.

לאחר מכן סיירתי בין הזונות בעיר. חשתי באווירת הפחד והאלימות השוררת כאן בהשוואה לתל־ברוך. עוד אני מדברת עם עדנה ברחוב בן־יהודה שבמרכז העיר, ראיתי זונה שהותקפה על־ידי "בעלה לשעבר". רציתי לחוש לעזרתה, אבל עדנה הורתה לי לא להתערב. היא גם סיפרה לי שהיא חוששת מפני המשטרה המבצעת מעצרים, לפעמים בשרירות לב ולפעמים בעקבות תלונות של אזרחים. הזונות מוחזקות בבית־המעצר במשך 48 שעות ומשוחררות בערבות. אחר־כך הן מובאות למשפט: מי שלא נעצרה בעבר משלמת קנס, אבל אם יש לה כבר תיק במשטרה, היא נידונה למאסר של כמה שבועות או כמה חודשים. המשטרה עוצרת לפעמים גם לקוחות, אבל רק לצורך השגת מידע. לאחר מתן העדות הלקוח משוחרר.

* קטע מהספר:
A Vindication of the Rights of Whores, edited by Gail Pheterson, preface by Margo St. James (The Seal Press).

זונות בחברה הערבית

במסגרת עבודת מחקר לקראת קבלת תואר שני – "בין שני עולמות, המעמד החברתי של זונות ערביות בחברה הישראלית", אוגוסט 1989 – ראיינה נהיבה אבו־ראס נשים העוסקות בזונות, תושבות השטחים ואזרחיות ישראל. אביבה עין־גיל מביאה ממחקרה

"אנחנו לא זונות אמיתיות או מקצועיות כמו הזונות היהודיות או האמריקניות. אנחנו לא מחפשות כסף או עושר כלכלי, אלא להתקיים ולקבל את הצרכים היומיומיים, ואת זה יכול לקוח אחד לספק"

מתוך 21 המרואיינות, 9 מהקו הירוק ו־12 מהשטחים, 15 הן מוסלמיות ושש הנותרות נוצריות. ההבדל בין המרואיינות המוסלמיות לנוצריות בלט ברקע המשפחתי, כלומר, מספר הילדים ורמת השכלתן של המרואיינות. מוצאן המשפחתי של המרואיינות המוסלמיות מאופיין במשפחה גדולה יחסית למשפחות הנוצריות. במקביל לכך נמצא, כי רמת השכלתן של הנוצריות גבוהה יותר משל המוסלמיות. יחד עם זאת, המשתנים הללו אינם מועילים להבחנה מהותית בין שתי הקבוצות. לכן במסגרת המחקר אין התייחסות להבדלים בין שתי הקבוצות הדתיות. הממצאים תקפים הן לגבי הזונות המוסלמיות והן לגבי הזונות הנוצריות. עוד יצוין, כי רוב המרואיינות גדלו במסגרת כפרית, אולם הן מתגוררות כיום בערים (כולן, לבד מארבע מרואיינות).

הכניסה לזנות מתרחשת אצל מרבית המרואיינות (16 מהן) בגיל מאוחר יחסית (מעל לגיל 20), בדרך כלל לאחר משבר בחיי הנישואין שלהן (משבר זה יכול להיות בגירושין הראשונים, השניים או השלישיים וכו'). הכניסה המאוחרת לחיי הזנות נובעת לרוב מההשתחררות ממרות האב או מסמכות האפוטרופוס – אב, אם, אח או בעל – שמשמעותה היחלשות של השליטה והפיקוח עליהן. כן משפיע גם הרקע המשפחתי העברייני (הופיע אצל רוב המרואיינות), כמו גם השינוי החברתי ותהליך המעבר שבו נמצאת החברה הערבית לאחרונה, הגורם לכך שנוצרות סתירות ערכיות בין המסורת למודרניות. הדבר בא לידי ביטוי באובדן הבתולים אצל 14 מרואיינות עוד קודם לנישואין.

ממצאי המחקר מלמדים על כך שהמרואיינות נוטות לתאר את משפחת המוצא שלהן בצורה דומה, כמעט סטריאוטיפית: הן מדווחות על בית הרוס, על משפחות עברייניות. "חיינו בבית כמו חיות. לא אכלנו אוכל טוב. לא טיילנו אפילו פעם אחת. יום אחד חשבתי לעצמי: 'כמה פעמים אנחנו חיים? לחיות טוב זה רק פעם אחת, אז למה לא לחיות כמו שאחרים חיים?' לכן נשרתי מבית־הספר והתחלתי לעבוד."

המרואיינות נטו לייחס למשפחה חשיבות רבה, ושמו דגש גם על יחסי ההורים. כולן ראו את תפקוד משפחתן כבלתי תקין. הן לא חשו בחום, ולא זכו לאהבת הורים. "אני לא זוכרת פעם אחת שההורים נשקו לי או חיבקו אותי. זה הדבר המינימלי שנותן הרגשה של אהבה וחום. כל מה שהיה בינינו זה צעקות, קללות, מכות... הייתי בורחת מהבית והולכת לשכנים או מבלה את רוב הזמן שלי ברחובות, ורק בשעות מאוחרות הייתי חוזרת הביתה כדי לישון. לפני שהלכתי לישון הייתי מקבלת מכות במקום ארוחת ערב..."

מרואיינת אחרת סיפרה על אביה: "תסתכלי על המשפחה שלנו. מה את רואה? האם והבנות שרמוטות, האחים עבריינים והאב אלכוהוליסט. כל מה שאכפת לו זה לעשות כיף בחיים; אבל אנחנו, הוא בז לנו."

אמנם, הרקע הכלכלי של משפחותיהן של המרואיינות איננו הגורם היחיד המשפיע על בחירתן בזנות כמקצוע, אך אסור להמעיט בחשיבותו, בשל ההשפעות הנלוות אליו ואשר מתבטאות בתהליך התפתחות בלתי תקין של האשה, הן מבחינה חברתית והן מבחינה כלכלית.

כל המרואיינות, ללא יוצאת מן הכלל, ייחסו בסיפור כניסתן לזנות חשיבות רבה להיבטים הכלכליים. אולם הן לא ציינו אותם כמכריעים, אף לא ראשוניים.

אחת מן המרואיינות ציינה: "בעלי הוא האשם, ואותו אני מאשימה בכל אשר הגעתי אליו יותר מכולם... הוא היה מביא לי גברים עד לבית ומכריח אותי לקיים יחסי־מין. כשסירבתי לבקשותיו היה מקלל, צועק ועוזב את הבית ונעדר לתקופה ארוכה, בלי שדאג לבית או לילדים. לא היה מי שיפרנס אותנו, עד שהתחלתי לחשוב על זה... ופעם אמרתי לעצמי: 'אם ראש הבית לא אכפת לו, אז למה לי אכפת?'"

הממצא הבולט ביותר במחקר זה הוא מצבן המשפחתי של המרואיינות וחיי הנישואין שלהן. מרביתן – 16 מתוך 21 – הן גרושות, מקצתן אף יותר מפעם אחת. ממצאים אלו מורים על האווירה המתוחה והרוויה קונפליקטים שאפיינה את חיי בני־הזוג. היא גם שגרמה, בסופו של דבר, לגירושין או להסתלקות בן־הזוג.

ממצא בולט נוסף שנתגלה במחקר, הוא

> **"אנחנו נמצאות ברשימה השחורה של החברה. אפילו ארצה להיות בחורה טובה ולחזור למוטב, ולבחור במקצוע כתופרת, למשל, הם יראו בי חוצפנית ויצחקו ממני וישפילו אותי יותר ויותר"**

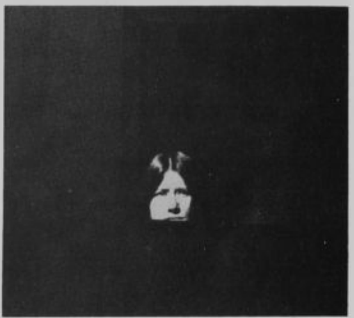
ההבדל בין הזונות הערביות (נוצריות ומוסלמיות כאחת) המתגוררות בתוככי גבולות הקו הירוק, לבין זונות מהשטחים. המרואיינות מתוך הקו הירוק מקבלות את הזנות במונחים שונים מאלו של זונות השטחים. הן מסתכלות על עבודתן במונחים כלכליים **כמקצוע**, ועל כן הן דורשות מזומנים ולא מתנות. לעומת זאת, האוריינטציה הבסיסית של הזונות מהשטחים היא של **הישרדות**, כאשר מטרתן היא קיום יומיומי. החליפין שמנהלות הזונות מהשטחים הוא "יחסי מתנה" בתשלומים למיניהם, כמו חשבונות חשמל, מים, שכר דירה או הוצאות לקניית מזון, לבוש ומכשירי חשמל שונים (כמו רדיו-טייפ או טלוויזיה):

"אנחנו לא מוגדרות כזונות אמיתיות או מקצועניות כמו הזונות היהודיות או האמריקניות, שמקבלות ביום אחד יותר מעשרים לקוחות. אנחנו לא מחפשות כסף או עושר כלכלי, ואיננו מעוניינות בקניית וילה או מכונית מפוארת. העניין בשבילנו זה להתקיים ולקבל את הצרכים היומיומיים, ואת זה יכול לקוח אחד לספק ולא עשרים או יותר לקוחות. מספיק שהדבר יקרה פעם אחת ביום, בשבוע ואפילו בחודש..."

מרואיינת אחרת סיפרה: "קל מאוד לזונה לפתוח את הרגליים למספר לקוחות רב מאוד, אם ממילא היא פותחת את הרגליים ללקוח אחד. אבל העניין הוא איננו כך. כי אני לא אוכל לסבול את עצמי אם אעשה זאת. במלים אחרות, יש הבדל בין 'מונית ציבורית' לבין 'מכונית פרטית': במונית ציבורית יש שירות לכל עוברי הדרך; לעומת זאת מכונית פרטית רק אחד הוא הנוסע בה, ואני פשוט אינני מונית ציבורית."

יחסים אלו אף מאפשרים לזונה לקבוע את תדמיתה לאו דווקא באור השלילי ביותר. אין היא זונה "של ממש".

זונות מהשטחים בוררות את הלקוחות מבחינת הלאום. הן דחו בכל תוקף מגע מיני עם יהודים. לפי דיווחן, כל לקוחותיהן הם ערבים – ואך ורק ערבים – ואין בכוונתן להיות במגע עם יהודים: "איך אני אתעסק עם יהודים ואלה הם אשר הרגו את בעלי בתוך הכלא... ובגללם אני הפכתי לזונה. זה קרה לאחר שבעלי הואשם בהחזקת נשק.

אני קיבלתי שוק כשנודע לי על מות בעלי, והתחלתי להשתמש בסמים ומשם ירדתי לזנות... אני לעולם לא אשכח מה היהודים עשו לי..."

מרואיינת אחרת מהשטחים הבליטה את הצד הלאומי שלה בהעדפת לקוחות ערבים על פני יהודים: "יהודים נשארים יהודים בעיני, והם נחשבים לאויבים שלנו, למרות שהזונה נחשבת לבזויה והיא מושפלת מבחינה חברתית. אבל זה לא אומר שאין לי רגשות לאומיים כלפי העם שלי. האם זה לא מספיק שהם משפילים אותנו על אדמתנו, ואנו נוסיף על כך שישפילו אותנו גם במיטה?"

דפוס פעולתן של הזונות בתוך הקו הירוק הוא של "זנות מודרנית", כפי שהוא מוכר גם אצל הזונות היהודיות בישראל. הזונות מן השטחים, לעומת זאת, פועלות עדיין בדפוסי פעולה הנחשבים מסורתיים, כיוון שהן עדיין משתמשות באורחות הפיתוי המקובלים במסורת ובקבלת אתנן מתנתי.

ההבדל המתגלה בדפוסי החליפין בין הזונות ה"מודרניות" לבין הזונות ה"מסורתיות", בין הצעירות לבין המבוגרות, בא לידי ביטוי גם בתדירות הפעילות. זונות הקו הירוק מאופיינות במידת פעילות מינית־מסחרית גבוהה, בעוד שפעילותן של זונות השטחים מועטה.

מעניין שמרבית המרואיינות (19) דיווחו שאין להן סרסורים, וכי הן אינן מתכוונות שיהיו להן קשרים עם סרסורים. לפי דיווחן, הסרסור איננו שונה מן הבעל בכל מה שקשור ביחסים שבין הסרסור לזונה, כיוון שישנם מקרים של סרסורים אלימים, בדיוק כפי שישנם מקרים של בעלים אלימים.

הדימוי העצמי השלילי של הזונות בולט מאוד בדיווחן של המרואיינות. לגבי דידן כל הדרכים חסומות בפניהן, ואין להן כל אלטרנטיבה לבד מעיסוק בזנות. ממילא הן "תקועות" עם הדימוי של זונה ערבייה. דימוי עצמי שלילי מעין זה גורם לחסימת השתלבותן בחברה הרבה יותר משחסומות הדרכים בפני נשים אחרות.

המרואיינות תיארו עצמן כמושפלות ומשועבדות על־ידי גברים (אם זה הבעל, האב או הלקוח). יש כאלו שראו בעצמן לא יותר מאשר כלי מטבח או ריהוט לבית, חפצים החסרים כל משמעות אנושית: "אנחנו נמצאות ברשימה השחורה של החברה. אפילו ארצה להיות בחורה טובה ולחזור למוטב, ולבחור במקצוע כתופרת, למשל, את חושבת שהם יתייחסו אלי בכבוד, או יפנו אלי שאתפור להם בגדים?... בטח שלא, וזה לא רק בגלל שהם לא יתייחסו אלי בעין יפה, אלא גם בגלל שאינני מעיזה לעשות זאת, בגלל שהם יראו בי חוצפנית ויצחקו ממני וישפילו אותי עוד יותר ויותר..."

מרואיינת נוצרייה מהשטחים ציינה: "החברה שלנו היא חברה מאוד גסה ולא סלחנית, ומי שחטא פעם נחשב לחוטא לכל ימי חייו. ואפילו אם אלוהים יסלח, הרי החברה לא תסלח לי. והיה ואני קמה מחר ומחליטה ללכת לכנסייה כדי להתפלל, הם יעשו לי זפה (חתונה) וילעגו לי ויצחקו עלי ויגידו: 'תראו, השרמוטה הזאת איננה מתביישת להיכנס למקום מכובד כזה.' ואם אני אסלח לעצמי, מה יעזור לי הדבר, שהרי החברה לא תסלח לי."

קיימת הדגשה של הסטיגמטיזציה מצד החברה. ייחוס הסטיגמה השלילית הוא טוטאלי ונצחי, כפי שביטאה מרואיינת מהשטחים: "אני באמת רואה עצמי כשרמוטה, זונה שמביישת את משפחתה, לא מכובדת, אשה ללא כבוד עצמי. אני חסרת ערך והסטיגמה שהוטבעה בי כזונה תישאר עמי עד סוף חיי. אפילו כל סבוני שכם לא ינקו אותי מהלכלוך הזה."

שקרים, זונות, פמיניזם,

מדוע נטפלו דווקא לזונות? דווקא הזונות התנדבו להיבדק. כמו בתחומים אחרים, גם כאן נטפלו דווקא לקבוצה הפחות מוגנת, שממילא מואשמת במוסריות פגומה

איידס נגד זונות

מאת **חדווה ישכר**

בינואר 1988 פרסם מנכ"ל משרד הבריאות הודעה במסגרת "צו בריאות העם". בהודעה הוכרזו נשים וגברים העוסקים בזנות כמי שעלולים לשאת את נוגדני האיידס. מחלת הכשל החיסוני הנרכש הוספה כבר ב־1987 לרשימת המחלות המידבקות והמסוכנות, הנספחת ל"צו בריאות העם", שהוא חוק מנדטורי משנת 1940. על־פי סעיף 20 לצו האמור הורה מנכ"ל משרד הבריאות לאנשים שהוגדרו כמי שעלולים לשאת את נוגדני הנגיף בגופם – ועד כה רק זונות הוגדרו משפטית כבאלה – לעבור בדיקות תקופתיות במעבדה מוכרת וללא תשלום. אם נמצא נבדק שנושא את הנוגדנים, חייב הרופא האחראי להודיע לו במכתב אל מענו, ולפרט את הפעולות שאסור לנבדק לעשות. הנבדק, מצדו, לא יפעל בניגוד להוראות הרופא. כך בצו בריאות העם.

בתוכנית רדיו שערכתי לקראת יום האיידס הבינלאומי (1 בדצמבר 1989), אמר פרופ' עמוס שפירא, המופקד על הקתדרה למשפט ואתיקה ביורפואית על־שם לובובסקי באוניברסיטת תל־אביב: "צו בריאות העם, שהוא יצור חקיקתי מנדטורי, מקנה לשלטון המבצע, לרשויות הבריאות, סמכויות גורפות, מרחיקות לכת, שמקומן לא יכירן בחברה דמוקרטית מתקדמת." בהגדרת מחלה כמסוכנת נפתח פתח להפעלת סמכויות דרקוניות כמו בידוד, מעצר וכפיית בדיקות. צעדים כאלה לא ננקטו עד כה, אבל במדינה שאין בה לא חוקה ולא מגילת זכויות אדם, מעוררת גם האפשרות הטמונה בצו צמרמורת. ומדוע נטפלו דווקא לזונות? לא הוכח שהן (או הם) קבוצת הסיכון העיקרית. דווקא הזונות התנדבו להיבדק, וידוע עליהן שהן מודעות לכללי הזהירות. אז למה להפעיל צו כופה דווקא עליהן?

והוא מוסיף: "תחת לחץ של דעת קהל, תחת לחץ פוליטי, ואולי כתגובה היסטרית מעט למחלה מסתורית ומפחידה באמת, רצו הרשויות הממונות על בריאות הציבור להוכיח שהן עושות משהו. ועשו את המשהו הזה דווקא באותו מגזר ובאותו תחום שקל יותר לעשות בו משהו, כשהשאלה עד כמה זה יעיל נשארת ללא מענה."

ואכן, גם במישור המעשי נשארות שאלות רבות פתוחות: איך אפשר לפקח על ביצוע ההוראות? הרי זונות בארץ אינן רשומות, הן אינן חייבות ברשיון עבודה, ואין עליהן פיקוח. איך יאכפו עליהן את האמור בצו? כמו בתחומים אחרים, גם כאן נטפלו דווקא לקבוצה הפחות מוגנת, שממילא מואשמת במוסריות פגומה.

נערות הרוק

מאת **אורלי בנימין**

"שיכורים וזקנים את ידיה קרבו / אל גופם. / וקרעו בחוזקה את עורה הלבן / עד זוב דם. / בלילות חשוכים היא היתה כמו פנס / מיותם" ("בירקון בפינה", ביצוע: גלי עטרי). זוהי רק אחת הדרכים שבהן מתוארות זונות בשירים ישראליים היום. בשירים אחרים הן מופיעות כביב שופכין אלטרנטיבי: "הירקון זורם ונשפך לים / הזונות גם" ("מלנכולי", ביצוע: החברים של נטשה); או כאוטומט חסר רגשות: "מוריד ת'זה שולף ת'הוא / שולה כמו רובוט בפעולה" ("שולה", ביצוע: אטרף). ויש גם שירים שבהם האשה אינה צריכה להיות זונה כדי לזכות באותו תיאור: "עיניה ריקות או עצובות / היא בכלל לא אוהבת מישהו / מהם. היא שוכבת רק עם המתופף / (או עם כולם, או עם אף אחד / לא. או לפעמים עם מי שנשאר / אתה, לבד, במקרה)" ("נערת רוק", ביצוע: ריקי גל).

זונות הן חלק בלתי נפרד מההוויה הפטריארכלית. מאז ומעולם לווה הקשר הזוגי הממוסד בנשים אשר סטו בדרך כלשהי מן המוסר המיני הפטריארכלי, ונאלצו להפוך סטייה זו לאורח חיים. תווית הזונה היוותה תמיד אמצעי לפיקוח חברתי על נשים. האיום שבסטיגמה הפעיל על נשים לחץ לכיוון שמירת הגבולות הנורמטיביים של התנהגות מינית, וכתוצאה מכך לשימור מוסד הנישואין המסורתי. כיוון שזונות הן למעשה נשים אשר הוגדרו כ"סוטות", היחס החברתי אליהן ומקומן החברתי משקפים את מצבן של נשים בכלל.

זנות ותפקידים נשיים אחרים בחברה האנושית (כמו אמהות או ניהול משק בית) מהווים שני קצוות של אותו רצף: מגוון האופציות שמעמיד המבנה החברתי בפני נשים. התרבות המסוימת של כל חברה מגדירה את הגבול על רצף זה, אשר בו נגמרת הנשיות הלגיטימית ומתחילה הזנות.

בחברה הוויקטוריאנית, כמו בחברה המודרנית, זנות אפשרה לנשים לעקוף שני אמצעים עיקריים בדיכוי נשים: דיכוי מיני ותלות כלכלית. המגיעות לזנות בורחות מהמלכודת המוצעת להן בשוק העבודה: פועלות, מזכירות, קלדניות, מורות ואחיות. כלומר, מקצועות הכרוכים בעבודה קשה ובשכר עלוב.

לכאורה, פתרון אידיאלי. למעשה, מציאות טראגית. סירובן להשתלב

המשך בעמ' 39

נשות הכותל

צילום: ברברה גינגולד

מאת **סוזן בארין וברברה גינגולד**

בדצמבר 1988 התכנסו בירושלים יותר מ־200 נשים שבאו מ־6 יבשות, כדי להשתתף בכנס הפמיניסטי־יהודי הבינלאומי הראשון מסוגו, שהתקיים בחסות הקונגרס היהודי־אמריקני. בסיומו של הכנס הגיעו לרחבת הכותל כ־80 מן המשתתפות, וערכו לעצמן תפילה עם ספר תורה. התפילה נערכה לפי כל כללי ההלכה, בהתאם להנחיות שנקבעו לתפילות של קבוצות נשים לפני יותר מעשור, באישורם של רבנים ידועים מישראל ומארה"ב.

התפילה הראשונה הזאת, לנשים בלבד, בתוך רחבת הכותל, עם ספר תורה, לא עוררה שום התנגדות. לפני האירוע נועצו הנשים ברב הכותל, הרב מאיר יהודה גץ. הרב הצהיר אז, כי למרות שתפילה לנשים בלבד "אינה דבר מקובל," הוא יאפשר לקיימה כיוון ש"אינה נוגדת את ההלכה." קריאת ספר התורה ב"עזרת הנשים" של רחבת הכותל באותו יום, במעמד של נשים מישראל ומחו"ל – אורתודוקסיות, קונסרבטיביות, רפורמיות, רקונסטרוקציוניסטיות ואחרות – היתה חוויה יוצאת דופן ומיוחדת במינה. היא יצרה קשר רוחני עמוק בין הנשים לבין עצמן, בינן לבין הכותל, ובינן לבין העם היהודי – עם הנשים בעיקר – בעבר ובהווה.

מה שקרה לאחר מכן כבר ידוע: החל בראש חודש שבט התכנסה מדי ראש חודש קבוצת נשים ברחבת הכותל כדי לקיים שם, בדומה לפעם הראשונה, תפילה לנשים בלבד. כבר באותו ראש חודש שבט היו הנשים שהגיעו לתפילה יעד להתקפות גופניות ומילוליות – נשיכות, צווחות ובעיטות, קללות ונאצות. מתוך השטח המיועד לגברים ברחבת הכותל נזרקו עליהן כיסאות, וספר התורה כמעט שנקרע מידיהן. ובעוד החרדים – גברים ונשים כאחד – עסוקים בהתקפה הפרועה והפראית הזאת, עמדו השוטרים המוצבים במקום מנגד, וצפו במתרחש בלא לנקוף אצבע.

אמרה דבי גרבר, יהודייה אמריקנית המתגוררת בשבדיה: "אף פעם לא הותקפתי, אני תמיד מסתדרת עם אנשים. אבל לעמוד שם, כשהאנשים האלה מסתכלים עליך עם שנאה כזאת בעיניים, זו חוויה מאוד מבהילה."

במרץ 1989 הגישה קבוצת "נשות הכותל" עתירה לבג"ץ, ובה נדרשה המדינה לנמק מדוע היא אינה מגינה על זכותן של הנשים להתפלל כרצונן ברחבת הכותל. על־פי צו של בית־המשפט הגבוה לצדק נדרשה המדינה לענות על עתירה זאת עד ה־31 בדצמבר 1989. בינתיים היא הבטיחה לספק ל"נשות הכותל" הגנה, בתנאי שהנשים ישמרו על "מנהג המקום" באתר, כפי שהמדינה הגדירה זאת עד אז. כלומר, שהנשים בכותל יתחייבו לא להתעטף בטלית או לקרוא בספר התורה. הנשים קיימו באדיקות את ההגבלות הללו מתוך רצון לזכות בעתירתן ולהרגיע את הרוחות, אך עם זאת לא חדלו לבוא לכותל לתפילות. אך בכך לא תם הסיפור. להגבלות הקיימות הוסיף הרב גץ את האיסור לזמר בכותל, וזאת למרות העובדה שנשים, כמו גברים, נוהגות לזמר את התפילות בבתי־כנסת בכל רחבי העולם.

"למרות שסתמו לנו את הפה וכבלו את ידינו," קראו "נשות הכותל" בראש חודש אלול, "אנחנו לא נחדל להתפלל בכותל. אנחנו לא ניתן שיסלקו אותנו בכוח מהכותל, ולא ניעלם מעצמנו. אנחנו נמשיך לחגוג ביחד את ראש החודש במקום הזה, ונמשיך להיאבק עד אשר יכירו בזכויותינו – כנשים, כיהודיות וכאזרחיות מדינת ישראל." לדברי הנשים מוסיפה התפילה בכותל מימד רוחני לתפילתן. יתר על כן, הן טוענות שהכותל שייך מבחינה סמלית וחומרית לכל העם היהודי, ולא לקומץ חרדים בלבד, שבשנים האחרונות נטלו לעצמם עוד ועוד סמכויות ועמדות כוח.

בנובמבר 1989 שלח הקונגרס היהודי־אמריקני תחת חסותו משלחת של נשים לישראל, כדי להביע סולידריות עם "נשות הכותל". בין 25 הנשים שהגיעו היו גם מנהיגות של הוועד הבינלאומי למען "נשות הכותל" (ICWK). הן הביאו לנשות ירושלים ספר תורה; את הכסף לרכישתו תרמו נשים מכל רחבי ארה"ב שעקבו אחר האירועים בכותל. טקס הענקת ספר התורה, שהיה אמור להתקיים במלון לרום בירושלים, בוטל ברגע האחרון על־ידי הנהלת בית־המלון, וזאת בעקבות איומיהם של הרבנים הראשיים של ירושלים, כי יבטלו את תעודות ההכשר של בית־המלון, אם הטקס יתקיים במקום.

הטקס התקיים למרות כל זאת, מחוץ לשטח המלון. יותר מ־150 אנשים, ונרות בידיהם, צעדו עם ספר התורה אל הפארק הסמוך, ושם ערכו תפילת מעריב. משם עברו לבית־ספר סמוך, וערכו את הטקס שבו הוענק ספר התורה לנשות ירושלים, והולבש בכריכה חדשה מעשה ידיה של יהודית גרין.

"נשות הכותל" והתומכים בהן דבקו בעקביות בפסיקותיה המחמירות של ההלכה, ולכן ברור שהטרוניה היחידה נגדן יכולה להיות אך ורק העובדה שהן נשים. הניסיונות החוזרים ונשנים של הרשויות הדתיות (הגבריות) לפלג את חברות הקבוצה ולייחס להן נטיות "רפורמיות" אינם אלא מסווה שקוף להתנגדותם האמיתית ל"נשות הכותל". התנגדותם האמיתית נובעת באופן ישיר והדוק מפחד בסיסי ועמוק: שלנשים תהיה שליטה על החוויות הדתיות של עצמן, ובעקבות זאת, שלנשים תהיה שליטה על חייהן.

כשמנתחים את אירועי השנה החולפת, בולטת מאוד ההכחשה העמוקה והשיטתית של זכויות הנשים בישראל. אך הרבה פחות גלויה וברורה היא האדישות, ואף העוינות, ש"נשות הכותל" מעוררות לעתים בציבור בישראל. זכותן של הנשים להתפלל בכותל, עם ספר תורה ועל־פי ההלכה, באופן חופשי וללא הטרדה, היא נושא שאמור להיות קרוב ללבו של כל ישראלי שזכויות האדם והאזרח, וטיב המדינה בעתיד, חשובים לו.

מתוך כך אפשר להניח שהיחס ש"נשות הכותל" זכו לו אינו אלא שיקוף אמיתי של היחס שנשים בישראל, באשר הן נשים, זוכות לו בביתן, במקום העבודה שלהן ובאינספור מוסדות פרטיים וציבוריים. זהו גם שיקוף דימויָן של הנשים בקרב כלל הציבור, וגם של דימויָן העצמי של הנשים בישראל – עד כמה הן הפנימו את הסטריאוטיפים הגבריים על התנהגות נשית רצויה ותפקידים נשיים רצויים. העובדה ששום קול זעקה לא קם כאשר הנשים הותקפו בכותל, מצביעה על כך שהציבור, למעשה, מקבל את היחס הזה לנשים. ולא זו בלבד, אלא שגם ארגוני נשים רבים נמנעו מלהתמודד עם אי־הצדק המשווע הזה, בטענה שיש עוולות הרבה יותר "דחופות" הדורשות תיקון.

אין ספק ששלום, עוני, אונס ונשים מוכות הם נושאים שתובעים התייחסות דחופה. אך יחד עם זאת, חיוני שנשים (וגם גברים) יכירו בלגיטימיות של "נשות הכותל", ויתמכו במאמציהן להפוך את הכותל לנגיש לנשים. אם החברה שלנו אינה מוכנה להכיר בחשיבות הנושא – מבחינת זכויות אזרח בסיסיות וזכויות נשים בסיסיות – האם סביר להניח שחברה כזאת תהיה באמת ובתמים מוכנה לטפל בנושאים האחרים, ה"גדולים" יותר?

להיות אשה בארג

בתרבות המאצ'ו גברים תורמים בעשייה. נשים תורמות מעצם היותן נשים.
הצבא מחזק ומפיץ את מיתוס העליונות הגברית ותלותן של הנשים בגברים

מאת פרופ' דפנה יזרעאלי

בעיני רבים צה"ל הוא הסמל בהא הידיעה לשוויון המינים בארץ. אך למעשה, הוא משמר את המבנה הלא שוויוני של כלל החברה. צה"ל הוא מערכת גברית מובהקת. התדמית הצבאית האידיאלית היא של לוחם קרבי קשוח ואמיץ. כל גיבוריו של צה"ל הם גברים, והפולקלור מלא בסיפורים על גבורתם. העגה היומיומית משקפת חוויות גבריות. אתוס של "מאצ'ו" מחלחל בתרבות הצבאית, עובדה המגבירה את חשיבותם ואת משמעותם של הבדלי המין.

נשים וגברים עוברים תהליכים שונים של סלקציה ושל הכשרה בצבא. איכותם נמדדת ומדורגת על־פי קריטריונים שונים, והם מוצבים לתפקידים שונים. מזמן הכניסה לצבא ואילך, כולל התקופה הארוכה של שירות המילואים, המין הביולוגי הוא, אולי, הגורם היחיד החשוב ביותר הקובע את הקריירה הצבאית שלה/שלו. נשים וגברים מתנסים, באופן משמעותי ביותר, בצבא שונה.

אולם ההתפלגות בין המינים איננה אופקית בלבד, היא גם אנכית. הצבא מרובד על־פי המין. אם יימדדו במונחים של תגמולי סטטוס, עוצמה וגישה למשאבים, גם סמליים וגם חומריים (למעט תנאי שירות נוחים יותר, שעבורם משלמות הנשים מחיר גבוה באובדן סטטוס), הרי גברים, ומה שגברים עושים, מוערכים יותר מנשים וממה שנשים עושות. כאשר מגברים נמנעת גישה לתפקידים קרביים, הרי זה על בסיס של אי־התאמה אישית. מנשים, לעומת זאת, היא נמנעת על בסיס של אי־התאמה מינית.

ההנחה שתקופה של "ניסיון בשטח" היא תנאי הכרחי למילוי תפקידים בכירים כמעט בכל התחומים, משמעותה שמרבית תפקידי ההנהגה מופקדים בידי גברים. כתוצאה מכך, גברים מגדירים את כללי המשחק שבו משחקות גם נשים, אולם ללא היכולת להשפיע באופן משמעותי על תנאי השתתפותן במשחק. ההנחה התרבותית של הצורך בניסיון קרבי מונעת, איפוא, מנשים גישה לתפקידים בכירים בעלי עוצמה ויוקרה. היא גם נותנת לגיטימציה להעדפת גברים על פני נשים בקידום, אפילו כאשר מדובר באשה שכישוריה לתפקיד עדיפים.

הדינמיקה שנוצרה על־ידי התרבות הגברית עיצבה את הניסיון הצבאי של נשים בשלוש דרכים. היא הפחיתה בערכה של עבודת הנשים, הפכה אותן לנשים "סמליות", וכתוצאה מכך השפיעה גם על רמת ביצועיהן. פסיכולוגים חברתיים אומרים לנו, כי אנו מגיעים להערכות עצמיות מתוך יחסי הגומלין שלנו עם אחרים, מה שמרגרט מיד כינתה "הדימוי העצמי המשתקף במראה". נשים בצבא מודעות היטב לכך שעבודת נשים מוערכת פחות מעבודת גברים. מכיוון שהן מאבחנות את פעילויותיהן דרך משקפי התרבות השלטת, נוהגות הנשים להפחית בערך התפקידים האופייניים להן.

לדוגמה, ד"ר רבקה בר־יוסף, שהשוותה בין חיילות בתפקידים פקידותיים לבין חיילות בתפקידים טכניים ובתפקידי פיקוד, מצאה כי הפקידות העריכו את תפקידיהן בהערכה הגבוהה ביותר מבחינת עומס העבודה, אך בהערכה הנמוכה ביותר מבחינת עצמאות, משמעות אישית, תמיכה מקבוצת העבודה, סיפוק מעצם מהות העבודה, סיפוק מדברים חיצוניים הכרוכים בעבודה, וסיפוק חברתי. אף שאנו יכולים לייחס תגובה שלילית זו, בחלקה, למאפיינים האובייקטיביים של עבודה פקידותית, סביר להניח כי היא מושפעת גם מן ההערכה הנמוכה כלפי עבודת נשים טיפוסית. קרוב לוודאי שהעדפת עבודת גברים, במיוחד בין החיילות היותר שאפתניות, היא העדפה לעבודה בעלת יוקרה.

יש קשר הדוק בין ציפיות מוקדמות לבין הצלחה בעבודה. אלה שמצפים מהם להיות טובים יותר, אכן מגיעים בפועל לביצועים טובים יותר מאשר אלה שמצפים מהם לפחות, אפילו כאשר מבחינה אובייקטיבית אין שום הבדל ביכולת ההתחלתית. מחקר שערך בצה"ל דב עדן גילה, כי חיילים שהשתתפו בקורס, ואשר בתחילת הקורס סומנו שרירותית על־ידי החוקרים כבעלי פוטנציאל גבוה במיוחד, הצליחו יותר מאחרים במבחנים אובייקטיביים, וקיבלו דירוגי ביצוע גבוהים יותר מן הקצינים ביחידות שאליהן נשלחו לאחר השלמת הקורס.

כאשר נשים מקבלות על עצמן תפקידי "גברים", ההנחה הראשונית היא כי נשים פחות מוכשרות מגברים, והציפייה הראשונית היא כי הן יצליחו פחות. ציפיות אלה בהחלט עלולות לגרום להערכות מוטות לרעה של ביצועיהן, במיוחד כאשר ההערכה איננה יכולה להימדד בצורה אובייקטיבית. בתנאים כאלה, סטריאוטיפים ודעות קדומות עלולים לחדור לתהליך ההערכה. ציפיות ראשוניות אלה, המועברות אל הנשים, עלולות גם לגרוע מביטחונן העצמי ולהביא לביצועים גרועים יותר מאלה שהיו מתקבלים בתנאים המספקים לנשים יותר תמיכה. זהו הלקח המשתמע ממחקר על שילוב נשים בעבודה אלקטרונית בחיל האוויר: "הבעיה העיקרית הינה ההשקפות הסטריאוטיפיות שבהן מחזיקים האשה עצמה, קציניה וחבריה לצוות."

ומה עם הנשים המוצבות לתפקידים לא מסורתיים לצד גברים, כגון אלה שנפתחו באחרונה בפני נשים בחיל האוויר? נשים אלו מגלות תכופות כי הן מיעוט קטן בתוך רוב של גברים. מצב זה גורם לדינמיקה הקרויה "סמליות" (tokenism). האשה המשמשת כסמל בולטת מאוד וזוכה לתשומת לב רבה, אך בדרך כלל לא בשל כישוריה הטכניים, כי אם בגין הופעתה החיצונית. פניה, גופה ומה שהיא עושה בהם הם אובייקטים תדירים להסתכלות ולשיחה.

אשה בתפקיד לא מסורתי שנחשב לגברי טיפוסי מוצאת עצמה במלכודת כפולה. מצד אחד, היא חייבת להוכיח כי אין היא שונה מן הגברים שעמם היא עובדת, ועל כן היא זכאית להיות אחת מקבוצת העבודה שלהם, כלומר להוכיח שמה שהם יכולים לעשות היא יכולה לעשות לא פחות טוב. ומן הצד האחר, בעת ובעונה אחת היא חייבת להוכיח כי בעשותה את הדברים שעושים גברים, היא לא איבדה את נשיותה, כי היא עדיין "אשה אמיתית". הצורך בביצוע להטוט זה מוביל ללחצי ביצוע, שנשים שונות מנסות לפתור בדרכים שונות.

אשה בתפקיד של סמכות עלולה להיות נתונה ללחצים נוספים. הואיל וישנן רק נשים מעטות בתפקידים בכירים היכולות לשמש כמודל להתנהגותה, קשה לה יותר לפתח סגנון מנהיגותי מוצלח מאשר לעמיתה הגבר. אם, לדוגמה, היא תקיפה, עלולים להטיח נגדה כי היא תוקפנית. אם היא מתחשבת ומתפשרת, מופצת השמועה כי אי־אפשר לעבוד אתה/בשבילה. אם אינה עושה זאת, מופצת השמועה כי היא איננה אחראית דיה על מנת לזכות בקידום.

תכופות נתפשות נשים סמליות פחות כיחידים ויותר כמייצגות את כלל הנשים. כישלונה של אשה אחת לבצע את תפקידה בצורה נאותה, בהחלט עלול להיתפש כהכללה לגבי כל הנשים, כאילו כולן אינן מתאימות. "ניסינו אשה, אך היא לא היתה שווה כלום; נשים פשוט אינן מתאימות לעבודה זו. כיצד תוכל לצפות מאתנו לקלוט נשים נוספות?" היא תגובה טיפוסית במצבים מעין אלה. בניגוד לכך, כישלונו של גבר בתפקיד מוסבר, טיפוסית, במונחים של חסרונותיו האישיים.

אחד האלמנטים באסטרטגיית הגיוס של הצבא הוא פנייה אל תשוקתו של הנער "להיות גבר". כאשר נשים נכנסות לתפקיד שקודם לכן היה גברי, הן מאיימות על

הסטטוס של תפקיד זה ועל כוח המשיכה שלו. אחרי הכול, איזה מין תפקיד גברי הוא, אם אשה יכולה לעשותו לא פחות טוב? לא פעם יש לקצינים ולחיילים גם יחד אינטרס ממשי – לעתים תת־הכרתי – שנשים תיכשלנה בתפקידים טכניים. החיילים מודאגים לגבי תדמיתם הגברית; הקצינים מודאגים לגבי הסטטוס הגבוה (כלומר, הגברי) של יחידתם.

נשים זוכות להרבה יותר עידוד להישגים בהיבט החברתי של תפקידן. כפי שסוציולוג אחד מסכם הערכה של האינטגרציה של נשים בעבודה אלקטרונית בחיל האוויר: "המפקדים מעריכים את תרומת הבנות בעיקר במישור החברתי." המישור החברתי מתייחס לתפקידן של נשים בתור נשים. הנשיות היא לעתים קרובות חלק ממשימת התפקיד של האשה, גם אם היא איננה מוגדרת ומנוסחת במפורש. מצפים שלנוכחותה תהיה השפעה מעדנת ומשרה ביתיות על החיילים. לאשה מועבר המסר כי מצפים ממנה (אם היא "אשה אמיתית") לתרום חמימות ורכות לסביבה קרה וקשוחה, לקרב אותה למשהו הדומה לבית הרחוק. רק לעתים רחוקות יישמע הכינוי "בנים" לגברים, אך לעתים קרובות מכנים נשים בכינוי "בנות". מעמדן אינו רק זה שהשיגו כחיילות בצבא, אלא זה המיוחס להן כנקבות. בתרבות המאצ'ו גברים תורמים בעשייה, נשים תורמות מעצם היותן נשים.

ישראל מתגאה בעובדה שהיא היחידה בעולם שבה נהוג שירות חובה צבאי לנשים. כביכול מעיד הדבר על הרמה הגבוהה של שוויון מיני שהשגנו. למעשה, יש פה התעלמות מן ההשפעה הפסיכולוגית העמוקה שיש לסביבה התרבותית הצבאית על הגברת אי־השוויון המיני, כאשר נחיתותה של האשה מהווה מסר מתמשך, קיים בכול, גם אם לא במודע. לא אכחיש או אתעלם מן התפקיד החיובי החשוב ששירות בצה"ל ממלא בהתבגרותן האישית של החיילות. תרומת השירות לדימוי העצמי של הנשים ולשאיפותיהן התעסוקתיות, בהשוואה לנשים שלא שירתו בצה"ל, תועדה במחקר של בלום ובר־יוסף. המאמצים הנעשים באחרונה להרחיב את התפקידים הפתוחים לנשים, והעידוד שלו זכו מאמצים אלה מצד מספר קצינים בכירים, אלה ראויים לשבח. אולם כוונתי כאן היתה להסב את תשומת הלב לצד האפל יותר של הירח. התרבות הגברית השולטת בצה"ל מאמצת ומפיצה את מיתוס העליונות הגברית ותלותן של הנשים בגברים. מבחינה זו אין היא תורמת לשחרור האשה, כי אם לחיזוק ולשימור אי־השוויון המיני ברמה הבסיסית והמהותית ביותר של התודעה האנושית.

ן גברי

חיילות חוצות את

• המחקר בוצע בהדרכתן של פרופסור עמיה ליבליך ופרופסור רבקה בר־יוסף

לא מפתיע. חיילות בתפקידי פיקוד מסתגלות טוב יותר מאשר חיילות אשר אינן מפקדות. גם בצבא סטטוס גבוה יותר פירושו הסתגלות טובה יותר

הקווים

מאת אוה אשכול

ישראל היא אחת הארצות הבודדות שבהן חייבות נשים בשירות צבאי. על אף המסגרת הגברית והמדים האחידים הקפיד הצבא להדגיש דווקא את נשיות החיילות. וכך, עם השנים, הפך הח"ן, חיל הנשים, לחיל האמור להטעים את החן שבח"ן, לעתים על חשבון כישורים אחרים של החיילות. עד לפני מספר שנים השתקפה "נשיותן" של החיילות לא רק בהקפדה על הופעתן, אלא גם בתפקידים שביצעו. הן שירתו בעיקר בתפקידים משרדיים, חינוכיים או סוציאליים. עד היום הן אינן משתתפות בקרב. הגבלת התפקידים לא נבעה בהכרח מאפליה. שיקולי הכדאיות של המערכת הצבאית, כך נטען, הם שדחקו את החיילות למגוון כה צר של תפקידים "נשיים": שירות החובה של החיילות קצר מזה של החיילים; חלק ניכר מכוחו של הצבא מקורו בשירות המילואים, ואילו נשים משרתות במערך המילואים לכל היותר עד גיל 30, ואף זאת בתנאי שאינן אמהות. עד לפני שנים אחדות לא נראתה, איפוא, ההשקעה בהכנת חיילות לתפקידים "גבריים" ככדאית.

עידן הטכנולוגיה הביא עמו שינוי בכישורים הדרושים במקצועות רבים, וכך נפתחו מקצועות נוספים בפני חיילות. היות שתפקידים מסוימים דורשים פחות כוח וסיבולת פיסיים מחד גיסא, ומאידך גיסא יש צורך ביותר כוח אדם לתפקידים קרביים, מציעים כיום לחיילות תפקידים בתחומים טכניים, בהדרכה ובהכשרה לתפקידים קרביים כגון הדרכת טנקיסטים ועוד. בלא קשר לשאלת הכדאיות למערכת הצבאית, חשוב לבדוק את כדאיות השינוי לנשים עצמן. עד כמה מיטיבות חיילות להסתגל לתפקידים חדשניים (כאלה שבעבר ביצעו בצה"ל רק גברים), לעומת תפקידים מסורתיים?

המחקר שערכנו* בא לענות על השאלה, האם ביצוע תפקיד "גברי" גורם ללחץ נפשי אצל החיילות בשל הקונפליקט בין האישיות ה"נשית" לבין התפקיד ה"גברי". האם עקב כך קשה יותר תהליך ההסתגלות של החיילת, או שמא להיפך, נשים המבצעות תפקידים "גבריים" ועקב כך זוכות לסטטוס ולעניין בעבודתן, מסתגלות טוב יותר לתפקיד מאשר חברותיהן בתפקידים "נשיים" מסורתיים. הרציונאל לכך הוא שהתפקוד המשמעותי מהווה אתגר וכוח מדרבן להשקעה רבה יותר.

במחקר נבדקו ארבע קבוצות של חיילות: שתי קבוצות בתפקודים "גבריים", חיילות בתפקידים טכניים וחיילות המפקדות על גברים; ושתי קבוצות בתפקידים מסורתיים, פקידות ומפקדות על נשים. כך התאפשר לנו לבדוק לחוד, הן את שאלת ה"גבריות"–"נשיות", והן את תרומת הסטטוס למידת ההסתגלות. החיילות במדגם דמו זו לזו מבחינת רקע, חינוך ודרגה צבאית. התקבלו, אם כך, שני ממדים רלבנטיים לשאלות שלנו: התאמה או חריגה מבחינת המקובלות החברתיות לגבי תפקידי נשים, וסטטוס נמוך או גבוה. מידת ההסתגלות של החיילות נמדדה על-ידי אומדן ללחץ נפשי ועל-ידי שאלון בנושא הערכה עצמית.

הממצאים תמכו בהנחה ששני הממדים של התפקיד הצבאי חשובים לחיילת. ראשית, החיילות בתפקידי פיקוד מסתגלות טוב יותר מאשר חיילות אשר אינן מפקדות. במלים אחרות, סטטוס גבוה יותר פירושו הסתגלות טובה יותר. שנית, נראה כי נשים בתפקידים חדשניים ("גבריים") מסתגלות טוב יותר מנשים בתפקידים מסורתיים ("נשיים"). כלומר, חיילות בעמדות כוח ופיקוד וחיילות בעלות תפקידים חדשניים הן בעלות מוראל גבוה יותר והערכה עצמית גבוהה יותר, מאשר חיילות בתפקידים ללא פיקוד ו/או בתפקידים מסורתיים.

לאחר שהתברר כי תפקיד "גברי" ו/או פיקודי תורמים להסתגלות טובה יותר בקרב חיילות, ביקשנו לאתר גורמים נוספים המשפיעים על מוראל החיילות בתפקידיהן השונים. בחרנו בשני גורמים פסיכולוגיים המשפיעים על תחושתם של אנשים במקומות עבודה ובתפקידים שונים. המשתנה האחד שנבדק הוא סביבתי יותר – התמיכה החברתית, כלומר עד כמה החיילת תופשת את הסביבה האנושית שבה היא מתפקדת כתומכת ומעריכה אותה כעובדת וכאשה. המשתנה האחר שנבדק נוגע לאישיותן של החיילות – לתפישתן העצמית במישור האפיונים ה"גבריים" וה"נשיים", כמקובל בחברה. לצורך זה ביקשנו מהחיילות לדרג עד כמה הן מזדהות עם תכונות "גבריות" ו"נשיות", כפי שהן מקובלות על-פי הנורמות החברתיות.

שאלת הקשר בין האווירה החברתית לבין לחץ נפשי קיבלה תשובה מעניינת. האווירה החברתית תורמת באופן משמעותי להסתגלות כאשר חיילות ממלאות תפקידים חדשניים או "גבריים". שלא כמו לפקידות, לחיילות המפקדות על גברים ואף לטכנאיות, חשוב ביותר מה חושבים עליהן מפקדיהן וחבריהן ליחידה. נראה אם כן, שלחיילת הנכנסת לתפקיד גברי חשובה תגובת הסביבה. שאלת השפעתם של קווי אישיות "גבריים" ו/או "נשיים" קיבלה תשובה צפויה. חיילות בתפקידי פיקוד תופשות את עצמן כיותר מאופיינות על-ידי תכונות המיוחסות בחברה לגברים, כגון אסרטיביות ודומיננטיות. עם זאת, יש לציין שנמצא קשר חיובי בכלל בין תפישה עצמית בעלת גוון "גברי" לבין הסתגלות טובה, זאת ללא קשר לסוג התפקיד. חיילות המזדהות עם תכונות "נשיות" יותר הן בעלות מוראל ירוד יותר והערכה עצמית נמוכה יותר, בין אם תפקידן בצבא "נשי" ובין אם הוא "גברי".

מסקנות המחקר הן, שחיילות מסתגלות טוב לתפקידים "גבריים", בייחוד כאשר הן זוכות גם לסטטוס גבוה יותר. ממצא לא פחות חשוב הראה, כי תפקידים מסורתיים ("נשיים") כגון פקידות, אשר אינם מהווים אתגר עבור החיילות ואינם מקנים להן סטטוס, גורמים למוראל ירוד יותר ולהערכה עצמית נמוכה יותר. אם היתה עד כה בצבא דאגה לאותן חיילות אשר הוטל עליהן לבצע תפקידים מסובכים או "גבריים", נראה כי דווקא החיילות שבמרוצת שירותן ממלאות תפקידים "נשיים", הן אלה הזקוקות לחשיבה חדשה לגבי שיפור תנאי שירותן.

אחרי מותם

לנשים יש יתרון בולט על הגברים – תוחלת חיים ארוכה יותר – אך בחברה שמעדיפה גברים צעירים ומצליחים הוא הופך לחיסרון משולש: גם אשה, גם זקנה, גם ענייה

מאת **רותי גליק**

בחברה המערבית של סוף שנות ה־80 עדיין אין הנשים זוכות לשוויון חברתי מלא, והן מופלות לרעה מעצם היותן נשים. הגורמות שלפיהן נתפשת האשה בראש ובראשונה על־פי הפונקציות שהיא ממלאת ביחס לבני משפחתה (אֵם, רעיה ועובדת במשק הבית), עומדות בדרכה להשגת שוויון מלא, ומנציחות את אפלייתה.

עם הגיעה לגיל הביניים נתקלת האשה באפליה נוספת, הכרוכה בהצטרפותה לקבוצת האוכלוסייה של הזקנים. בחברה ש"נועדה לצעירים" והמטפחת את הנעורים, האשה מכונה "זקנה" הרבה לפני הגבר, שכן כבר בגיל הביניים שני תפקידיה המסורתיים – לידה וגידול ילדים – כבר מאחוריה.

דווקא בגיל זה, כאשר על הנשים שוב אין מוטלת האחריות לטיפול בבני המשפחה, נפתחות בפניהן, לפחות תיאורטית, אפשרויות לעשות למען עצמן: לחזור לעבודה או ללימודים, להרחיב את היקף המשרה, להחליף מקצוע או מקום עבודה. אולם, כפי שנראה, הנשים בגיל הביניים ובזקנה מתמודדות עם משברים במישורים שונים, שעל חלק גדול מהם לא נתנו כלל את הדעת עד השנים האחרונות.

יש לזכור, כי לנשים יתרון בולט, היכול להפוך גם למעמסה: תוחלת חיים גבוהה.

מועדות לעוני

תוחלת החיים בעולם המערבי נמצאת בעלייה מתמדת בעשרות השנים האחרונות, והיא קשורה קשר הדוק לעלייה ברמת החיים. קשר זה פועל במיוחד לטובת הנשים: ב־30 השנים האחרונות גדלה תוחלת החיים שלהן ב־13 שנים בממוצע. נשים במערב חיות בממוצע 77 שנה, ואילו גברים – 70 שנה. ההסבר המקובל לכך הוא שנשים, הנהנות כמו גברים מהתפתחות הרפואה, לא אימצו עדיין את כל ההרגלים המזיקים של חברת השפע, המקצרים את תוחלת החיים, כגון צריכת אלכוהול, עישון, אכילה מופרזת, נהיגה מהירה וחיים במתח.

אוכלוסיית הזקנים בעולם מורכבת איפוא מרוב של נשים. הזקנים, יותר מכל קבוצת אוכלוסייה אחרת, חשופים לסכנת עוני, בשל צמצום ניכר בהכנסתם עם הפרישה מהעבודה, במקביל להתרופפות בריאותם, המגדילה את ההוצאות לטיפול רפואי. בארצות־הברית, למשל, 15 אחוזים מכלל הזקנים הגברים (מעל גיל 75) חיים מתחת לקו העוני. שיעור הנשים העניות בגיל זה כפול.

נשים המאריכות ימים מתמודדות ביתר שׂאת עם התביעות הקשות במיוחד של גיל הזקנה: מחלות כרוניות, הכנסה בלתי מספקת, ואחריות לטיפול בבני משפחה נזקקים (ברוב מדינות העולם עדיין מצפים מנשים לעשות זאת ללא תשלום). ואילו כאשר הן עצמן מגיעות לזִקנה מאוחרת וזקוקות לטיפול אינטנסיבי ולהשגחה, אין הן יכולות לסמוך על בני משפחתן. רובן מתאלמנות לפני בעליהן, ול־25 אחוז מהנשים מעל גיל 70 בארה"ב, אין כלל ילדים שנשארו בחיים. לכך יש להוסיף את ההתנסות הקשה מכולן – אובדן בני המשפחה והחברים מסביב.

"נשים אינן צריכות לפרנס את עצמן"

קשייהן הכלכליים של קשישות נובעים משנים ארוכות של אפליית נשים עובדות, תוצר התפישה המסורתית, שנשים אינן אמורות לפרנס את עצמן. שתי קבוצות האוכלוסייה העניות ביותר בארה"ב הן נשים מעל גיל 65 החיות בגפן, ומשפחות חד־הוריות שבראשן עומדות נשים. כלומר, לנשים ככלל אין משאבים כספיים להתמודד עם המחצית השנייה של חייהן.

המשאבים הכלכליים של נשים הפורשות מהעבודה נמוכים בהרבה מאלו של גברים, שכן בכל מדינות העולם נשים משתכרות באופן עקבי פחות מגברים. בעולם המערבי, היכן שהעוני נמדד על־פי רמת ההכנסה (לעומת העולם השלישי שבו הוא נמדד על־פי רמת תת־התזונה), נשים משתכרות בממוצע לשעת עבודה 75 אחוז משכרם של גברים. גם הפנסיה של נשים נמוכה יותר, שכן ברוב המקרים נשים עובדות משתכרות פחות.

לנשים עובדות שהן נשואות קשה במיוחד לצבור זכויות פנסיה מְרביות. לָרוב הן מתחילות לעבוד אחרי הבעל, נאלצות לעבוד במשרה חלקית, ואף להפסיק את עבודתן לתקופות שונות בשל לידות או בגלל הצורך לטפל בבית ובמשפחה. יוצא מכך, שרבות מהן אינן זכאיות כלל לפנסיה, משום שאינן צוברות מינימום שנות עבודה רצופות.

אולם מצבן של עקרות הבית, אלה העובדות במשק ביתן ומטפלות במשפחה ללא שכר, קשה עוד יותר. להן אין כלל זכויות סוציאליות. הזכויות הסוציאליות מעוגנות בעבודה נושאת שכר בלבד, ועקרת הבית הנשואה יוצאת מקופחת. במקרה של פרידה מהבעל, זכויות אלה אינן נכללות בחישוב הרכוש המשותף שצברו בני־הזוג והן נשארות בידי הבעל. ברוב המדינות עקרת הבית כלל אינה מבוטחת בביטוח זִקנה. רק לאחר מות בעלה היא זכאית לקבל אחוז ניכר מהפנסיה שלו.

המחקר על מחלות קשישות – רק בראשיתו

לנשים יש כאמור סיכויים טובים יותר להאריך ימים, אך זו לאו דווקא שֵׂיבה טובה או מאושרת. הן נאלצות להתמודד עם פרק נוסף בחייהן, הזקנה המאוחרת, בלא שהוכשרו לכך, לרוב בגפן, ועם משאבים כלכליים מצומצמים. דווקא בתקופה זו, כאשר הן מְכלות את חסכונותיהן האישיים, הן זקוקות לטיפול רפואי ממושך ואינטנסיבי, שהוא מטבע הדברים יקר. ביטוח בריאות ממלכתי ושירותים סיעודיים לקשישים במימון המדינה, אינם בנמצא ברוב מדינות העולם, אפילו לא במדינות מתועשות כארצות־הברית ודרום־אפריקה.

עד לאחרונה, בשל ההרכב הגברי של מקצוע הרפואה, הדגיש המחקר הרפואי של הזקנה והרפואה המונעת בעיקר בעיות של גברים, וייחד תשומת לב מועטה למחלות האופייניות לנשים.

לדוגמה, עד לפני חמש שנים לא ידעו רוב הנשים דבר על האוסטיאופורוזיס – מחלת העצמות, הנפוצה מאוד אצל נשים בגיל הפסקת הווסת ואשר כרוכה בשינויים פיסיולוגיים. יש להניח כי המודעות הגוברת לרפואה מונעת, וההתקדמות בטיפול ובריפוי מחלות נוספות האופייניות לנשים, כמו דלקת פרקים וסוגי סרטן מסוימים, תשפר את איכות חייהן של קשישות בעתיד.

אולם למרות ההתקדמות במחקר הרפואי, לעתים קרובות מדי עדיין מאובחנות תופעות פיסיולוגיות שעליהן מתלוננות נשים בשמות כלליים כמו "גיל הבלות", סניליות, דכדוך ו"סינדרום עזיבת הקן". במלים אחרות, מחלות שאינן ניתנות לטיפול מסווגות בקלות כבעיות נפשיות. רופאים נוטים להתמודד עם תופעות אלו בעזרת מנות גדושות של סמי ארגעה ותרופות נגד דיכאון.

אם המחקר על תחלואת קשישות צעד בשנים האחרונות כמה צעדים קדימה, לא כן המחקר על בריאות הנפש והפסיכולוגיה של נשים, המצוי עדיין בראשיתו. רק באחרונה החלו חוקרים, ובעיקר חוקרות, לבחון מחדש את הקריטריונים לבריאות הנפש של האשה. למשל, הקשיים המיוחדים של נשים המתעוררים לאחר הפרישה מהעבודה לא היוו עד כה נושא למחקר. העיסוק המועט במשברים הנגרמים בשל פרישת נשים מהעבודה בולט במיוחד על רקע העובדה, שלמעלה ממחצית הנשים במערב עובדות מחוץ לביתן.

מעורערות יותר בנפשן?

הקביעה כי קשישות סובלות מהפרעות נפשיות יותר מקשישים, ולכן הן פחות יציבות מבחינה רגשית, מתאמתת בנתונים סטטיסטיים על אשפוז וריבוי פניות לרופאים. הדיכאון, שהוא הנפוץ בין ההפרעות הנפשיות אצל זקנים ואשר גובר עם הגיל, מדווח כפליים אצל נשים, ולמעשה הרבה מעבר לפער הממשי בין המינים. אין זה מפתיע, שכן הדבר תואם את הדימוי הפאסיבי של נשים. הנורמה היא שגברים אקטיביים יותר ובעלי התנהגות מוחצנת, ולכן הם מבטאים תסכול באלימות ובשתייה. את הדיכאון של הגברים יש לחפש בסטטיסטיקות על צריכת אלכוהול ומעשי אלימות (התאבדות, הנתפשת כמעשה קיצוני הנובע מדיכאון, נפוצה יותר דווקא אצל גברים).

ואילו הנשים, שהן הקורבן העיקרי של האלימות הגברית בכלל ואלימות מינית בפרט, אינן מדווחות על חלק גדול ממעשים אלה, מסיבות הנעוצות אף הן בדימוי הפאסיבי של נשים. אין ספק שלמעשים אלה השלכות קשות על האיזון הנפשי והרגשי של נשים, וההתעלמות מהם מגדילה את היזדקקותן לעזרה נפשית בטווח הארוך.

פניותיהן של נשים לטיפול נפשי מרובות יותר, גם משום שנשים מודעות יותר לתהליכים נפשיים ולבעיות רגשיות, ואינן מתביישות לפנות לעזרה. הן גם בעלות ניסיון בטיפול בצורכיהם הנפשיים של בני המשפחה. הסבר פשוט עוד יותר לריבוי הפניות הוא שלנשים, שרבות מהן יושבות בבתיהן, קל יותר להיעזר בשירותים הפועלים בשעות העבודה הרגילות.

המחלות האופייניות לישישות בגיל הזקנה המאוחרת, כמו הדיכאון, הפרעות מוחיות (אלצהיימר, סניליות) וסוגים אחדים של שיגעון, קשות במיוחד לאבחון, משום שזקנות בגיל זה סובלות ממספר מחלות בעת ובעונה אחת. מורכבות המחלות מצריכה מעקב רפואי קפדני, בשל השימוש בתרופות שונות. אולם דווקא אצל קשישות אובחן שיגעון הנובע משימוש לא נכון בתרופות. הטיפול באוכלוסייה זו לוקה בהזנחה, המחריפה לעתים קרובות את מצב בריאותה. נפוצות תופעות כמו אי־תיאום בין הרופאים השונים המטפלים באותה חולה, רופאים שאינם מיידעים את המטופלת בתופעות הלוואי של תרופות, או שהם עצמם אינם טורחים לברר אותן. וקורה גם שישישות משתמשות בתרופות לפי מרשמים שלקחו מחברים או מבני משפחה, על מנת להוזיל את הטיפול הרפואי.

ממטפלת למטופלת

ברוב מדינות העולם, עקב יחסה המפלה של החברה כלפי הקשישים, המוסדות הסיעודיים לקשישים הם ברמה נמוכה. החברה נוטה לראות בהם מעמסה יותר מאשר תועלת, ולכן אינה מקצה די משאבים לטיפול באוכלוסייה זו. למשל, תנאי העסקת העובדים במוסדות אלה הם מן הגרועים ביותר, משכורותיהם נמוכות ואין להם כל הטבות סוציאליות, או אפשרויות לקידום מקצועי (חלקם הגדול מורכב מנשים). השכר הזעום אינו מאפשר קליטת עובדים מקצועיים המתמחים בבעיות הרפואיות והנפשיות המיוחדות לזקנים.

הנפגעות העיקריות משירותי סיעוד ברמה נמוכה הן הנשים, הממשיכות למלא חלק מתפקידי הסיעוד, ואינן זוכות לטיפול בעצמן בטווח הארוך. אי־יכולתן למצוא מוסדות מתאימים שיטפלו בבני משפחתן מאלצת אותן לחזור ולמלא את תפקידן המסורתי – טיפול חינם בקשישים. נכונותן למלא תפקידים אלה פועלת בסופו של דבר לרעתן, לא רק משום הנטל הנפשי הכבד הרובץ על כתפיהן כבר משנות החמישים לחייהן, אלא שבכך הן מנציחות את המצב הקיים שבו אין שירותים נאותים לקשישים, ומונעות מעצמן טיפול בהגיען לזקנה המאוחרת. למעשה, בעל כורחן הן "תורמות" לכך שהחברה ממשיכה לסמוך על הנשים שיטפלו בבני משפחתן.

האחריות שהנשים ממשיכות ליטול על עצמן לטיפול ללא תשלום בקרוביהן פוגעת בהן גם מבחינה כלכלית, ואינה מאפשרת להן לעבוד במשרה מלאה ולצבור זכויות פנסיה מרביות. כאשר הן זקוקות לטיפול כקשישות, אין להן די כסף להשיגו.

אין ספק כי אוכלוסיית הקשישות היא קבוצה חלשה ביותר, ולכן גם מופלית לרעה. אם ברצוננו לגרום לשינוי רדיקאלי במעמדן, יש להתחיל קודם כול בביטול אפליית נשים בעבודה (שכר שווה, אפשרויות קידום, שירותים לטיפול בילדים ואפשרויות לחיסכון ולפנסיה גבוהה). השלב הבא יצטרך להיות מתן שירותי בריאות ממלכתיים ברמה גבוהה וביטוח בריאות מקיף לכול, שישחררו את האשה מנטל הטיפול בבני משפחה חולים וקשישים. פתרונות אלה כבר מיושמים במדינות מתקדמות בעלות שירותי רווחה מפותחים.

זקנה לא פמיניסטית

מאת **מירה אריאל**

"ספרי לסבתא," היינו אומרים בילדותנו כשרצינו לבטל דברים. סבתא היא הרי זקנה וטיפשה. וסבא? לגביו שיננו באוזנינו: "והדרת פני זקן." האומנם הזקנה מטופשת באשה ומהודרת בגבר? האם משתמרים בכלל ההבדלים בין המינים גם בזקנה? שהרי יש הטוענים שחלוקת התפקידים המיניים הנוקשה נועדה לשרת את ההורות. מכאן, שבזקנה, לאחר סיום שלב ההורות, צפוי שכל מין ייתן ביטוי גם ליסודות של המין הנגדי.

אמירה אופנהיימר, חוקרת ביחידה לפסיכולוגיה של הבגרות והזקנה באוניברסיטת תל־אביב, החליטה לבדוק טענות אלה. האוכלוסייה שבחרה אינה מייצגת למעשה, אך היא בהחלט יכולה ללמדנו על אפיון המינים בזקנה. אופנהיימר בדקה כמאה פנסיונרים המתפקדים באופן עצמאי בקהילה. חציים גברים, חציים נשים, וגם מספר הנשואים בין חברי שני המינים זהה. מובן שבחירה זו אינה מציאותית, שכן למעשה אוכלוסיית הזקנות גדולה יותר, וגם בין הלא נשואים גדול חלקן בהרבה (בשל ההבדל הגדול בתוחלת החיים, ובשל הפער בגיל בני־זוג נשואים). גילם הממוצע של הנבדקים היה 72.

החוקרת התמקדה בארבעה תחומים. הממצאים מן התחום הרגשי, המשמש גם מדד להסתגלות למצב הזקנה, תמוהים במקצת. מחד, יותר נשים מדווחות על דיכאונות. ממצא זה חוזר אצל נשים בכל הגילאים למעשה, ומוסבר לעתים כמחיר שמשלמות נשים על מעורבותן בחיי הזולת. הטענה היא שאיכפתיות כלפי הזולת חושפת את האדם לפגיעות רבה יותר.

ובכל זאת, במבדק הרווחה הפסיכולוגית שערכה החוקרת בקרב נבדקיה אין הבדל בין המינים. אופנהיימר אומרת, שייתכן כי אין בהכרח סתירה בין שני המדדים. אפשר בהחלט להיות מדוכא לעתים ומרוצה לעתים. ייתכן גם שההבדל בדיווח על דיכאונות נובע מכך שנשים, יותר מאשר גברים, מוכנות להודות בדיכאונותיהן. נראה שהדבר נכון גם לגבי התחום השני, הבריאותי. יותר נשים מגברים דיווחו על מחלות כרוניות. הסברה של החוקרת לתופעה זו דומה.

התחום ההתנהגותי נחלק לפעילויות קומיות ולפעילויות פנאי. הסוג הראשון הוא תחום הפעילות הנשי המסורתי: ניקיון, קניות, בישול וכדומה. פעילויות פנאי כוללות האזנה לרדיו או צפייה בטלוויזיה, פעילות התנדבותית, וכיוצא באלו. כמותית, נשים פעילות יותר, בעיקר בהתנדבות. אך ההשפעה של רמת הפעילות על הזקנים שונה בין המינים. לגבי גברים, כמות הפעילות היא המשמעותית לרווחתם הנפשית. הם הכי מרוצים מפעילויות פנאי. לגבי נשים, כמות הפעילות אינה מדד רלוואנטי. מה שחשוב להן הוא רמת שביעות הרצון מן הפעילות.

התחום החברתי נשאר מובחן בין המינים גם בזקנה. לנשים אוריינטציה חברתית חזקה יותר, ונטייתן להיות יותר מעורבות ומושפעות מקשרים חברתיים נשארת בעינה. למשל, כשנתבקשו לציין מאורעות בחייהם לאחרונה, הגברים ציינו מאורעות הקשורים בהם עצמם; הנשים תיארו מאורעות הקשורים באחרים.

הנשים שומרות על קשר חזק יותר עם ילדיהן, אך לא כאשר הן נזקקות. אז מרופפות הנשים את הקשרים מתוך רצון להימנע מהכבדה. לעומת זאת, כשהגברים חולים הם נוטים יותר לבקש את חברת ילדיהם. בדרך כלל, הגברים קושרים קשרים חברתיים שטחיים יותר, קשרים הנובעים מפעילויות הפנאי שלהם. לנשים נטייה לקשור קשרים של תמיכה הדדית. אלה מצדם מספקים אמנם חוסן, אך גם חושפים אותן ללחצים נוספים.

בסך־הכול, למרות ההבדלים שהוזכרו בין המינים, לא בכל המבדקים נמצאו הבדלים מובהקים. אופנהיימר סבורה שהתיאוריה לגבי טשטוש ההבדלים בין המינים בזקנה נכונה יותר. ובעצם, היא בוודאי נכונה לגבי הזקנות שבחבורה. הנשים יותר מן הגברים יוצאות לפעילות בגיל המבוגר. דווקא הגברים פאסיביים יותר. לעומת זאת, תיאוריית ההתנתקות, הטוענת שבזקנה חל ניתוק הדדי בין הקשישים לחברה, נכונה יותר לגבי הגברים הזקנים. הזקנות נשארות קשורות לאחרים.

ובכל זאת, ההתרשמות שלי היא שעוד ארוכה הדרך לאנדרוגיניות בזקנה. בעיקר בשל הסטריאוטיפים החברתיים, ולא מתוך הבדלים נפשיים מהותיים. לו היתה ההתמחות לתפקידי מין באמת רק תוצאה של תקופת חירום זמנית של גידול ילדים, הרי שהיינו מוצאים בזקנה, ובעצם מיד לאחר היציאה לפנסיה, חלוקה שוויונית של המטלות הביתיות. הממצאים מורים שאין הדבר כך. ההבדלים הנפשיים כביכול, הדיכאונות התכופים יותר אצל נשים, הנטייה להתנדב וכו', גם הם בוודאי שיקוף של נורמות חברתיות על נשיות וגבריות נאותות. אופנהיימר אינה דנה בכך. בכלל, לא מצאתי בחיבורה זכר להבחנה בין מין ביולוגי (Sex) למין חברתי (Gender). דוגמה להסבר שהיתה אופנהיימר יכולה לספק לאוסף העובדות שליקטה במבדקה, נוגעת להבדל שמצאה בין ההנאה שמפיקים שני המינים מפעילויות. כאמור לעיל, הגברים מפיקים הנאה ככל שרמת פעילותם עולה, ואילו הנשים מפיקות הנאה רק מפעילויות נבחרות. נראה שדבר זה נובע מהעובדה הפשוטה שהגברים בוחרים את פעילויותיהם על־פי רצונם. הנשים חשות מחויבות לבצע את המטלות הנדרשות לקיום המשפחה, גם אם אין אלה פעילויות מהנות. כל־כך פשוט! אבל כנראה שצריך להיות פמיניסטית כדי להגיד את זה בקול רם.

נחש הזהב

מאת
חנאן מיכאיל אשראווי

תרגום
מירי קרסין

אני מרימה אבן. אני קופצת אותה באגרופי ומרימה את הזרוע. הדחף לידות אותה בכל הכוח עולה בגופי דרך כל הוורידים שלי כמו חומר צמיג – קר ונחוש – החל ברגלַי הבקועות, מעלה מעלה דרך הרחם שלי המתחיל לקמול מערירות מתמשכת, דרך השדיים שלי היבשות מחלב אל הזרוע המגוידת שלי, המורמת לשם שינוי באגרוף קפוץ. השמש של אמצע הבוקר משתקפת בצמיד שעל פרק כף היד שלי, והבוהק המסמא מקפיא כל תנועה. נחש זהב, שקשקשיו בלויים משנים על גבי שנים של מירוקים וצחצוחים, חיבוקים והתרות של חיבוקים, התלבשות והתפשטות, בוהה אלי בעיוורון בשתי עיני אבן־אודם. הייתי רק בת ארבע־עשרה כשהנחש, בעל קשקשים דוקרים וחדשים, נכרך סביב פרק כף ידי כחלק מן הנדוניה שלי – המוהר, תשלום חלקי על מחיר הכלה. יחד אתו באה גם שרשרת זהב חלבי כבדה שממנה היה תלוי ומתנדנד שקד פיליגרן מעוטר, שהיה אף גדול מזה שאמי ענדה על צווארה, תלוי בין שדיה המצומקים והמקומטים. שני השקדים היו ריקים. על פרק כף ידי השנייה השלים את כל ציוד האירוסין שלי צמיד מטבעות עבה שעליו מטבעות תורכיים ואנגליים אמיתיים. הרגשתי עשירה ואהובה אז, נכנסת בעובי הפולחן הנשי אפוף המסתורין עטויה כולי במסורת של בנות מיני וגזעי. צמיד המטבעות היה הראשון שהלך באותה שנת בצורת, כשמסיק הזיתים נכשל והגפנים שלנו קמלו עוד בתחילת הקיץ. לאחר מכן הלך השקד כדי לממן את לימודיו של ואליד, בני יחידי, משוש חיי, תקוות העתיד שלי – כל זמן שעדיין חי. אבל הנחש נשאר. ענדתי אותו על פרק כַּף היד שלי כל אותן תשע־עשרה שנים עד שענד הוא אותי, כורך את עצמו סביב בשרי המתעבה, זנבו נוגע בראשו בליפוף כפול מתחזק, אשר סירב להתרופף. שום סבון או שמן לא הצליחו להחליקו מעל ידי, עד שהפסקתי לשים לב לקיומו. הפכנו לאחד.

אותן עיני אבן־אודם עצמן הקשיחו אלי מבט קר בליל הכלולות שלי, כשלפתתי את עמוד המיטה בתפילה קודחת שהכאב ייפסק, שהמפלץ הזה, המתנשא ומתנשף מעל גופי התמים ייעלם, שזרועותיה של אמי הנעדרת יחזרו ויאמצו אותי אליה בחיבוק מרגיע. נשכתי את שפתַי בהחלטה עזה ונחרצת שלא לצעוק, והסדינים הפכו לאדומים כאבן־האודם מדם גופי המבוקע פעמיים. זו היתה חובתי, זה היה גורלי וגם מקור גאוותי ככלה־בתולה, כך אמרו לי. אבל אף אחד לא הזהיר אותי מפני הכאב או חימש אותי מפניו. על אותה מיטה עצמה נולד ואליד. בגיל חמש־עשרה צפיתי שוב כיצד הגוף שלי נלקח ממני שנית, כשהמיילדת דוחפת ותוחבת את הידיים שלה בין הירכיים שלי ולשה את בטני התפוחה כאילו היתה גוש בצק, בסתמיות מכוונת שהיתה אף יותר מבעיתה מן הכאב עצמו. במשך יום ולילה תמימים סירב גופי לוותר על התושב שלו, בעוד אני מתפללת ומתחננת שזה יהיה בן, כדי לחסוך מן הילד העלום הזה את גורל חייה המר של אשה. קיללתי אז את בעלי על הפשיטות הלא קרואות שלו אל תוך גופי, ואת אמא שלי על הסודות האסורים שלא גילתה לי אף פעם. "את תשכחי," היא אמרה. "כל הנשים שוכחות, אחרת המין האנושי ייכחד." אבל אני אף פעם לא שכחתי. וכשהצעקות עלו וגאו מתוך עמקי בטני, דרך גרוני הניחר, קפאתי למראה אורן המסנוור והאטום מכל רגש של עיני אבן־האודם, ובאלם ובדם ילדתי את ואליד. בגיל חמש־עשרה הפכתי לאום ואליד, אבו ואליד צועד לו הנה והנה מתוך גאוות אבהות על שהוציא בן זכר מחלציו, בעוד שאני מקללת חרש את פוריותי וסוגדת לפירותיה. זה היה לפני שמונה־עשרה שנה.

עיניו של ואליד היו פקוחות כשהגעתי אליו. הן בהו עיוורות אל תוך שמים ריקים ולא הכירו אותי. בכל עוצמת הכאב הכבוש, ומיליון הצריחות הדמומות שלא יכולתי לשחרר מתוכי, לחצתי את כף ידי אל החתך העמוק שהקליע השאיר אחריו במעבר דרך ראשו. דם וחלקי מוח התערבבו זה בזה כשהנחתי את ראשו בחיקי, והרטבתי כליל את הרדיד שלי בנוזל חמים וסמיך שחלחל עד שדַי וירכַי. ידעתי שקשיותו הקרה של הצמיד אינה נוחה, וניסיתי להוציא אותו מתחת לראשו. אבל הוא לא הרגיש בכלום. עטפתי את ראשו המעונה בצעיף שהוא ענד סביב הצוואר שלו ("זה הסמל הלאומי שלנו, אמא"), דמעות צורבות ולוהטות ניגרות מתוך עינַי, וזמזמתי חרש שיר ערש שבור: "נום אהובי, נום."

אבו ואליד, המוליד האב, בוהה כעת אל תוך החלל. הוא כבר לא אב, והוא מעביר את חרוזי התפילה בין אצבעותיו וחוזר ולוחש "אין אלוהים מבלעדי אללה." אני היא האם היולדת; ובתור זו שכבר העניקה חיים, יש לי זכות על החיים ועל המוות. והכאב שכרוך באחרון, תאמינו לי, הוא גדול הרבה יותר, ואין לו כפרה.

החיילים מופיעים, והנחש השזור סביב פרק כף ידי מתנוצץ בזדוניות כמעין איתות מגונה. בידי החופשייה אני לופתת אותו, מושכת קדימה ואחורה, אבל הוא מסרב להשתחרר. אני מרימה אבן. אני משעינה את פרק כף היד על סלע ומכה וחובטת בנחש בכוח עוועים כמעט. פרק כף היד שלי מתמלא כולו דם, אבל אני לא מרגישה שום כאב. הנחש נשבר. בידי המרוסקת אני תופסת את האבן הרטובה מדם ובכל הכוח מיידה אותה אל פי הרובים.

פרופ' חנאן מיכאיל אשראווי היא מרצה בכירה לספרות אנגלית באוניברסיטת ביר זית ודיקן הפקולטה לאמנויות.

זהירות, התיאוריה!

מרי האאס, בלשנית שחקרה שפות של אינדיאנים באמריקה, מצאה שם הבדלים רבים ועקביים בין לשון הנשים לבין לשון הגברים. כיום ידוע שהבדלים כאלה קיימים גם אצל הקאובויס, כלומר בשפה שלי ושלך, "האירופיות/ים", גם אם האוזן הרגילה אינה מבחינה בהם. אוטו יספרסן, בלשן דני מפורסם, גרס שהבדלי המינים נובעים מכך שהגברים הלוחמים אימצו לעצמם שפת גברים־גיבורים. על לשון זו הם שמרו בקנאות, והכריזו עליה כטאבו לנשים. מקור ההבדלים בין המינים, אם כן, הוא חרבו של הגבר. הסבר מוכר ומשופשף. גם יתר ההבדלים בין המינים הוסברו לא אחת כנובעים מהיות הגבר הצייד בעל החץ וקשת, בעוד האשה, פרימיטיבית שכמותה, ליקטה מזון בידיה.

האאס מצאה, שלשון הנשים האינדיאניות עתיקה יותר מזו של הגברים. מכאן הסיקו המלומדים, שהגברים הם המחדשים הלשוניים. שימו לב למינוחים. שפת הנשים עתיקה, מדיפה ריח יושן ונפטלין. שפת הגברים דינמית. כלומר, למרות שהדקדקנים הם בדרך כלל גזע שמרן להחריד, הנוהג להטיף בשער נגד שינויים המשחיתים את השפה (ראו האקדמיה ללשון עברית, תוכניות כגון "רגע של עברית" וכו'), נמצאה הדרך לתפישה של הגבר המשנה את הלשון כיצירתי ולא כמשחית. שפת הנשים, לעומת זאת, לא נחשבה בזמנו כתקנית ונכונה יותר. היא פשוט "קפואה" יותר.

כאשר בלשנים חברתיים בדקו הבדלים בין המינים באנגליה ובארה"ב, חזרו הממצאים על עצמם. בכל הדיאלקטים העירוניים (ניו־יורק ודטרויט בארה"ב, גלזגו ונוריץ' באנגליה) נראה שנשים, ללא קשר לגיל, לסגנון ולמעמד, משתמשות בשפה סטנדרדית יותר, לכאורה יוקרתית יותר בעיני הדוברים (בלשנים מודרניים מסרבים להעדיף דיאלקט אחד על משנהו, כך שהפעם נשים לא קיבלו ציון לשבח על שפתן "הנכונה" מסיבה "נאורה"). נמצא גם שנשים רגישות יותר לדיבור תקני, ושהן נוטות להעריך פחות דוברים הסוטים ממנו. נשים, כמו המעמד הבינוני בכלל, מצאו פיטר טרדגיל באנגליה וויליאם לבוב בארה"ב, נוטות להשתמש בצורות היפר־קורקטיות, כלומר צורות שהדוברים מדמים לעצמם (בטעות) שהן תקניות על־פי הדקדוק "הגבוה", למרות שהן מלאכותיות עבורם, ואינן שגורות בפיהם כרגיל.

יומרנות זו, מיד התנדבו התיאורטיקנים להסביר, נובעת מחוסר הביטחון המעמדי שחשים בני המעמד הבינוני מחד גיסא, והנשים מאידך גיסא. הנשים חרדות יותר מגברים למעמדן בחברה. מעמדו החברתי של הגבר איתן יותר, כי הוא יכול להסתמך על מקצועו כמקור ליוקרה. לנשים, כך טרדגיל, אין לעתים מקצוע, ולכן, כדי להתהדר, הן נזקקות ללשון גבוהה. ובכל זאת, מדוע אין הגברים נחפזים לאמץ לשון שהם עצמם טוענים שהיא יוקרתית יותר? טרדגיל מציע שאמנם ללשון התקנית יש יוקרה גלויה, אך לדיאלקט המקומי הבלתי תקני קשורה הילה של גבריות. הוא בעל יוקרה חבויה. זה מסביר מדוע גברים שנשאלו על כך, סבורים שלשונם עוד פחות תקנית ממה שמורים הממצאים עצמם. הדיבור התקני מתפרש בעיניהם כדיבור "יורמי".

עם הלשון בחוץ

ד"ר מירה אריאל

מסבר את האוזן? בהחלט. שוביניסטי? כלל וכלל לא. הרי זה לא הסבר ביולוגי אלא חברתי. נכון? לאו דווקא. אלינור קינן חקרה את סגנון הדיבור הנהוג אצל דוברי מלגסי. מסתבר שהגברים במדגסקר מקפידים ביותר שלא להביע כעס, לא להגיע לעימותים, לסתור או להאשים אחרים. נורמת הדיבור שלהם קובעת דיבור עקיף ומנומס. הם, למשל, לעולם אינם קובעים עובדות מוחלטות בדיבורם. בקיצור, מועמדים טבעיים לסדנה לאסרטיביות תקשורתית של נעמ"ת. דיבור ישיר שמור לנשות מדגסקר בלבד. הן המתעמתות, הן המתמקחות בשוק, שעה שהגבר שומר על כבודו, והן המשתמשות בלשון באופן לא מסורתי. הגברים משמרים את מסורת הדיבור העתיקה, הנשים שוברות את הכלים. התהפכו היוצרות. הגברים הם השמרנים, הנשים מחדשות. אך אל דאגה. גם שם מצאו את הדרך להוכיח מדוע שפת הנשים היא הנחותה. הנשים מתנהגות כילדים בישירותן, טוענים דוברי מלגסי. שפתן אינה מתוחכמת. לפיכך, רק לגברים שמורה הבמה הציבורית, הטקסית. על האיסור הזה כבר שמענו, למרות שבמערב "הבעיה" היא שאיננו אסרטיביות.

את המכה האחרונה על הקישור בין נשים ללשון תקנית יותר הנחיתה לזלי מילרוי, שחקרה שימושי לשון בעיר אנגלית שבה גברים רבים היו מובטלים מזה זמן מה. הנשים יצאו לעבודה, בעוד הגברים נאלצו להישאר בבית. אז נתגלתה הסיבה לכך שדיבורן של הנשים תקני יותר בדרך כלל. מסתבר, שכדי ליצור דיאלקט מקומי (לא סטנדרדי), כל מה שנחוץ הוא פגישות סדירות עם חבורת אנשים שאתם יש קשר חברתי הדוק. אך יצאו הנשים למקומות עבודה עם חברותיהן, וכבר הן פיתחו להן דיאלקט לא תקני משלהן.

אם כן, לא חרב גברית, לא חיברות נשי לציות למוסכמות, לא שמרנות קפואה ולא חוסר ביטחון מעמדי מסבירים את השימוש התקני יותר של נשים (מערביות) בלשון. שימוש זה, כך התגלה, אף איננו מהווה אפיון נשי חברתי המופנם עמוק כשלעצמו. הוא פשוט תוצאה סביבתית וזמנית של בידוד הנשים, כל אחת ב"בית אב" נפרד. חברותא נשית מפוגגת בקלות את מיתוס טוהר הלשון הנשי. מוסר השכל ראשון: לא חשוב מה מאפיין לשון/חשיבה/התנהגות נשית, לעולם תימצאנה הוכחות ניצחות לכך שהדפוס הנשי פחות בערכו מהמקבילה הגברית. שנית, היזהרו בתיאוריות. גם מהסבירות שביניהן.

חדר מִשֶּׁלָּה

שירים מתוך הספר "לנקבה יש כאב",
הוצאת הקיבוץ המאוחד

מאת **אסיה מרגוליס**

והוא מתאמן

לִנְקֵבָה יֵשׁ כְּאֵב
לַזָּכָר
זִכָּרוֹן
שֶׁל הַכְּאֵב שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ
וְהוּא מִתְאַמֵּן לְזָכְרוֹ
פַּעַם וְעוֹד פַּעַם
בַּחֲרָבוֹת, בָּאֲבָנִים,
בַּכַּדּוּרִים הַחוֹתְכִים אֶת הַגּוּף
כְּאִלּוּ הֶחָזֶה הַפָּתוּחַ
אוֹ הָרֶגֶל הַכְּרוּתָה
יְכוֹלִים לָלֶדֶת.

✡

קָרָאתִי לַבֵּן – בֵּן
לְהָבִין מַעֲשָׂיו
חַדִּים, קְצָרִים וְסוֹפִיִּים.
לְעֻמָּתוֹ
לְיַלְדָּתִי רַכַּת הַיְּרֵכַיִם
אֲנִי דּוֹאֶגֶת יוֹתֵר,
כְּבָר עַכְשָׁו בִּטְנָהּ הַקְּטַנְטַנָּה
דּוֹמָה לְקֵן רַךְ וּמְרֻפָּד
וְהַהִתְחַלּוֹת בָּהּ
פּוֹעֲרוֹת אֶת פִּיהֶן
וְקוֹרְאוֹת לָהּ:
"מָמֶה"
"מָמֶה"
"אָנוּ רוֹצוֹת לְמָמֶה!"

כמות האהבה בגופו הקטן של ילדי

כַּמּוּת הָאַהֲבָה הַמְרֻכֶּזֶת
בְּגוּפוֹ הַקָּטָן שֶׁל יַלְדִּי
לֹא תִּשְׁתַּנֶּה כְּבָר בְּחַיָּיו
גַּם כַּאֲשֶׁר יִתְרַחֲבוּ כְּתֵפָיו
וְרֹאשׁוֹ יִתְרוֹמֵם מֵעָלַי.
זֶה מַסְבִּיר אַהֲבַת נָשִׁים
לְאַבְנֵי חֵן זְעִירוֹת וְשַׁרְשְׁרוֹת עֲדִינוֹת
אוֹ לְגַרְגְּרֵי זָהָב
לְהַצְמִידָם לַצַּוָּאר
כְּמוֹ יָדַיִם קְטַנּוֹת נִצְמָדוֹת
וּלְהַרְגִּישׁ
אֵיךְ אוֹתָהּ הַכַּמּוּת הַקְּטַנָּה
כְּבָר שָׁקְעָה בְּגוּפִי
וְיוֹצֵאת עַל פָּנַי
בֵּין קִמְטֵי הָעוֹר
שֶׁל גִּיל הַזָּהָב.

אלנה

כַּאֲשֶׁר הִתְכּוֹפַפְתְּ כָּךְ
לְהָרִים
אֶבֶן כְּבֵדָה,
רָאִיתִי יֶלֶד
בְּגוּפֵךְ הַשָּׁקוּף.

מֵעוֹלָם לֹא רָאִיתִי
יַלְדָּה
בְּגוּפָהּ שֶׁל נַעֲרָה,
תָּמִיד יֵשׁ לָהּ מַשֶּׁהוּ
לְהַרְאוֹתוֹ בַּחוּץ.

פַּעַם אָהַבְתִּי נַעֲרָה אַחַת.
כַּאֲשֶׁר עָמְדָה מוּל הַשֶּׁמֶשׁ,
אֶפְשָׁר הָיָה לִרְאוֹת בְּתוֹכָהּ
כּוֹסִית יַיִן מְלֵאָה עַד שְׂפָתָהּ,
גַּם כַּאֲשֶׁר עָשְׂתָה
הִתְעַמְּלוּת עַל הַחוֹף
לֹא אִבְּדָה טִפָּה אַחַת
מִמֶּנָּה.

לעומת

כַּאֲשֶׁר אֶרְצֶה בְּעוֹד יֶלֶד
אוֹ בְּעוֹד גְּאֻלָּה,
אָבוֹא לְאוֹתוֹ מָקוֹם עַצְמוֹ.

אַהֲבָה וָאֵמֶת
הִנֵּה כְּבָר רוֹחֲשׁוֹת בְּקִרְבִּי,
בּוֹעֲטוֹת בְּצַלְעוֹתַי
וְתוֹחֲבוֹת אֶת זְרוֹעוֹתֵיהֶן הַחַדּוֹת
לְתוֹךְ הַכָּבֵד וְהַמֵּעַיִם.
לָמַדְתִּי שֶׁאֵל לָהֶן לְהִשָּׁאֵר בִּפְנִים
וּמֶתֶק הַכְּאֵב הַקָּרֵב
עִמָּן.

לְעֻמַּת זֹאת,
כַּאֲשֶׁר
גְּבָרִים צְעִירִים
לָמְדוּ סוֹף סוֹף לֶאֱהֹב זֶה אֶת זֶה,
גַּם אָז
זִקְנֵיהֶם הָעֲקָרִים
נִפְגְּשׁוּ
לְתַכְנֵן מִלְחָמוֹת חֲדָשׁוֹת
לְיַלְדֵיהֶם.

על ספרים וספרות

לנקבה יש כאב

מאת אסיה מרגוליס
הוצאת הקיבוץ המאוחד

לעתים רחוקות קורה לי שמישהו כותב בשבילי, בשבילי כקוראת, ובמקומי. אסיה מרגוליס כותבת שירים שרציתי לכתוב. נתתי את הספר מתנה לחברה, ושלחתי שיר מתוכו לאהוב. ועכשיו אין לי מלים.

ממה להתחיל? מן הלשון, אולי. מן המשמעות החדשה שאסיה מרגוליס מעניקה למלים. המלה "נקבה" למשל ("והוא מתאמן"), שבמילוננו (הגברי) היא נקב, בשביל מרגוליס היא כאב הלידה. ה"זכר" לעומת זאת אינו סוכר הנקב או מטביע זכרו, כמו שפירשו לנו תמיד, אלא בעל "זיכרון של הכאב שלא היה לו," והוא מחפשו בתרגילי מלחמה. הכתיבה מחדש של המשמעויות יוצקת מיתוס נשי אל תוך המלים: קנאת הלידה הגברית מתפרקת בקרב "כאילו החזה הפתוח / או הרגל הכרותה / יכולים ללדת."

קריאת השמות כמוה כבריאת משמעויות. "קראתי לבן – בן," אומרת מרגוליס, "כדי להבין מעשיו / חדים קצרים וסופיים." כאן המלה "בן" מוצגת מצד אחד כנגזרת מהבנה, אך גם מצד צורתה הקצרה היא נושאת משמעות.

היחס אל הבן תבוני, אולי מפאת חוסר הפשר של מעשיו. אל הילדה מתייחסת מרגוליס באופן רגשי ואמפתי: "לילדתי רכת הירכיים / אני דואגת יותר." רכות הירכיים היא סימן להתחלת אמהותה, שהיא תבנית המהות הנשית – התמלאות הרחם בחיים.

האמהות היא חוויה מרכזית בשירתה של מרגוליס – חוויית היצירה הנשית. לא רק ההרייה והלידה, זרימת החיים בכלל מופקת מירכי הנשים:

לנשים הזקנות היו ירכיים מלאות ורחבות,
בסתיו התכופפו לתלש בצל לבן
מערוגות, ואני ידעתי
כי החיים נכנסו לתוך ירכיהן הלבנות
כמו הקיץ והאדמה
לתוך ראשי בצל עגלים ולבנים.

וחוויית האהבה לילד, ההתמזגות של האם עם ילדה, כאילו האהבה הזאת היא האהבה בהתגלמותה. יש כאן יכולת הענקה וקבלת אהבה בשלמות ודרך הגוף:

כל מה שיאמרו שפתיו מחר
שומע היום גופו
הקשוב רק לפי
המנשק.

נמסרת כאן חוויה של שליטה מוחלטת ביצירה, בבנה, ושל התעשרות מתלותו. האדם כדמותה שעשתה יהיה בו כל מה שנתנה בו. אותה כמות האהבה שספג גופו לא תמעט בחייו. ומה שהטביעו ידיו הקטנות בצווארה ינהר בין קמטי עורה בהתבגרה.

אך ישנה גם תחושת ההשתעבדות, ההפקעה מהשליטה העצמית. הגוף ההורה נתפש כמציית לחוקי הטבע וכמשולל בחירה. תהליך ההתגלמות של הנפש לקראת הפיכתה לפרפר נראה כלא ראוי ("עוונות השנה", "יופיו של העולם").

האמהות היא כוח. העשייה המשפחתית כל־כך רבת־עוצמה שהיא משולה לקריעת ים סוף ("ללכת דרך ים סוף"), ולא כמעשה של מנהיג להצלת העם אלא כמלאכה נשית. מלאכה ולא מבצע. מלאכה שבשלה ים סוף נקרע לשניים "רק ממחשבה / על פעלולי שלי."

דימויי האמהות מתווכים כל מה שנתפש כיצירתי. "אהבה ואמת / הנה כבר רוחשות בקרבי / בועטות בצלעותי" ("לעומת"). הגבר האהוב הוא זה ששקיפותו מאפשרת גישה אל הילד שבו ("אלנה"). לעומת האמהות – האלמנט הגברי הוא הקרב.

דרך דימויי האימה והמלחמה מעבירה מרגוליס תחושה של חיים בעולם נוכרי ומאיים. החיים בעולם גברי מסוכנים לילדים, שהקרום הדק כשל אגל טל העוטף אותם מתפקע אפילו עקב דקירת מחט, לא כל שכן כתוצאה מפגיעת טילים ("מעבר לעולמו המבריק"). הם מסוכנים לכל מה שנשים יוצרות. הם מסוכנים לאהבה. גם "כאשר / גברים צעירים / למדו סוף סוף לאהוב זה את זה, / גם אז / זקניהם העקרים / נפגשו / לתכנן מלחמות חדשות / לילדיהם" ("לעומת").

הפגישה עם שירתה של מרגוליס היא פגישה עם שירה של אשה, מרגשת ביופיה, שאחשוב עליה גם לאחר הקריאה.

רחל גיורא

ילוד אשה

מאת אדריאן ריץ'
ספרית אופקים וספרית זהות
הוצאת עם עובד
בשיתוף עם ירחון נעמ"ת
תרגמה מאנגלית כרמית גיא

"האם את עובדת בשביל הצבא, גבירתי?" שאלה צרפתייה אחת את אדריאן ריץ', אם לשלושה בנים, בזמן מלחמת וייטנאם. בשאלה זו מתמצה כמעט נושאו של חיבור זה: נשים כמכונות לידה, המגדלות את בניהן כיאות, כדי שאלה יאוכלו בבוא הזמן על־ידי המכונה הפטריארכלית ויצטרפו אל שורות לוחמיה, תוך התנכרות מחויבת המציאות אל האם. סיטואציה בלתי אפשרית זו, שאחד מגילומיה המרכזיים הוא האמהות, היא מושא התיאור וסיבת המאבק של ריץ'. האשה ההופכת כלי שרת בידי מנגנון המנצל אותה, ומחויבת לוותר על עצמיותה למרות שבלעדיה לא יכול מנגנון זה להתקיים, מבטאת מצב אבסורדי זה בכל מעשה ומעשה שהיא מבצעת. היות שכל מצבי האשה מבטאים פוליטיקה מינית על היבטיה השונים, ברור מדוע הופך כל צעד וצעד שעושה אשה בתרבות לצעד פוליטי.

האמהות היא מעין גרעין שדרכו רואים עולם שלם. דרך היבטים של האמהות – מיניים, חברתיים, דתיים, רפואיים ואחרים – נפרשת היסטוריה שלמה של המין הנשי. אך כפי שריץ' מראה, גם צעדים שמצביעים לכאורה על שחרור האשה, בחירה במתירנות מינית, בלידה ללא כאבים או בעיקור בגיל מסוים, מבטאים למעשה אותה היסטוריה של בחירות כפויות.

כתיבה פמיניסטית שהיא במהותה כתיבה פוליטית אינה שואלת שאלות פשוטות על תולדות האמהות או המיילדות. כסוג של שיח פוליטי הפמיניזם אינו מזוהה עם כל כתיבה של נשים ו/או על נשים, כי לא לכל כתיבה כזו יש מחויבות אנטי־פטריארכלית. יותר מכך, גם התייחסות לחוויה נשית משותפת או לתודעה נשית אין בה כשלעצמה כוח פוליטי, כפי שלא כל חייל שנלחם במלחמה

חסרת שחר מגלם במצבו כחייל את הפציפיזם. הפיכתה של חוויה נשית כמו לידה, וסת, אמהות, לדחף לשחרור חברתי, מחייבת קישור מורכב בין הפרקטיקה לבין התיאוריה, ואת הקישור הזה עושה ריץ' בספרה.

ייחודו של ספר זה בכך, שלמרות שהוא בהכרח חלק ממאבק פוליטי, הוא מציג ראייה רחבה, פאן־היסטורית, והוא ברובו הגדול תיאור מצב יותר מאשר הצעת פרוגרמה לסדר חברתי חילופי. "תהיה זו תמימות ושגייה באשליות," אומרת ריץ', "לטוות אוטופיות מטריארכליות, 'לדרוש' שהטכנולוגיות העוסקות באמצעי המניעה ובגנטיקה 'יועברו' לידי הנשים... יתרה מכך, זו עלולה להיות פשטנות מסוכנת מצדנו, אם נתמקד אך ורק ב'טיפוח' כוח ייחודי לנשים... תיאוריות בדבר הכוח הנשי והעליונות הנשית חייבות תחילה לעמוד על מהותה של השניות המורכבת שביישותנו, על טיבו של הרצף של תודעתנו ועל אנרגיות היצירה וההרס המצויות בכל אחת ואחת מאתנו" (עמ' 123 ואילך). הריאליזם שבהתבוננותה של ריץ', טווח הנושאים שהיא עוסקת בהם (כמו למשל הפרק המוקדש לאלימות של נשים כנגד ילדיהן), כל אלה הופכים את הפורטרט המעמדי־מיני של הנשים שהיא משרטטת לפורטרט שלם.

אחת הבעיות שכתיבה פמיניסטית נתקלת בהן היא העדרה של מסורת. אין מסורות אינטלקטואליות של נשים שניתן לתארן במנותק מן הפטריארכליות

הדומיננטית בשיח התרבותי. העובדה שאין תיעוד ויש הדחקה לשוליים של כל מה ששייך לחיי נשים, היא כמובן אחד הסימפטומים של תרבות פטריארכלית. כך מראה ריץ' לדוגמה, כיצד דווקא מקצוע המיילדות, שהיה מימי קדם מקצוע נשי אך מקצוע בעל אתגר ולכן משך אליו נשים מן השורה הראשונה, כישרוניות, אמיצות ובעלות תבונה, זכה לדימוי שלילי. מיילדות הואשמו לעתים קרובות בקשר זה או אחר עם השטן והועלו על המוקד. כך, בעקיפין, התמודד העולם הפטריארכלי עם פרטים מן המין הנשי, שניסו לחרוג מן הכניעות הכללית שאפיינה מעמד זה. ריץ' עומדת על המנגנונים החברתיים והדתיים שעמדו לשירות הגבר בדחיקת נשים אלה לשוליים הנרדפים.

לכן, אחת השאלות המעניינות היא כיצד מתמודדות או משחזרות כותבות פמיניסטיות את המסורת שעליה הן מבססות את טיעוניהן. שהרי יש צורך בעדויות מן העבר כדי להוכיח היסטוריה של דיכוי ודחיקת רגליים, וכדי לכונן תרבות חדשה שערכיה מסוג שונה. ריץ' אינה בוחרת באף אחד מן הפתרונות הפשטניים שביקורת פמיניסטית עושה בהם שימוש לעתים קרובות. מצד אחד, אין כאן ניסיון להציג את הנשים כקורבנות נצחיים של עולם הגברים, המתומרנות אינטלקטואלית לוותר על כוחן התרבותי. ניתוח תבוסתני כזה של הסיטואציה עומד בניגוד למטרותיה של ריץ', והיא מציירת תמונה מורכבת הרבה יותר של מנגנוני הכוח החברתיים. מצד שני, אין כאן ניסיון לכפור בעצם קיומן של תכונות נשיות כמו אמהות, רכות, רגישות וכדומה.

בכך בוחרת ריץ' כיוון שונה מזה של הפמיניסטית הצרפתייה בדינטר, שבספרה "ועל האהבה" ניסתה להראות שאמהות אינה ייצר או אינסטינקט, אלא התניה תרבותית מסוימת. בדינטר הפנתה את המאמץ המחקרי שלה להתבוננות היסטורית בפאריס של המאה ה־17 וה־18, והראתה התנהגויות אמהיות שאינן תואמות את המושגים שלנו על אמהות טבעית, אך בהחלט תאמו קונבנציה חברתית של התקופה. רק תמותה המונית של תינוקות גרמה, מאוחר יותר, לחילופי קונבנציה, והעמידה את האמהות הטבעית כעיקרון ראשון במעלה.

ריץ' מבקשת להתמודד דווקא עם האמהות על המורכבות שבה, בלי לתהות על עצם טיבה. היא שואלת, מדוע נשים מוצאות עצמן במצוקות ובמצבים מסוימים עקב אמהותן, וכיצד ניתן למצוא לאמהות מקום בעולם שוויוני בלי להעמיד את עצם קיומה בספק. ריץ' עומדת כאן כנגד זרם פמיניסטי שמבקש בעיקר להוכיח שנשיות, על כל מערכת התכונות והכשירויות המקושרת אליה, אינה תכונה אימננטית של נשים, אלא משהו שהתרבות "מלבישה" עליהן באופן שרירותי.

במסגרת זרם זה מראה הפמיניסטית הצרפתייה סיקסו, למשל, כיצד בנויה כל החשיבה הסמנטית והתרבותית שלנו על היררכיות של ניגודים: אב/בן, אקטיביות/פאסיביות, תרבות/טבע, יום/לילה, אב/אם, ראש/לב, לוגוס/פאתוס וכד'. האשה מקושרת תמיד עם הקוטב הפאסיבי והמשועבד בכל אופוזיציה כזו, ואין היא "עולה על הדעת", כלומר, לא ניתן לחשוב עליה כקיימת אלא במסגרת אופוזיציה כזו. לכן הקריאה של פמיניזם מסוג זה היא לערער על אושיות דרך החשיבה הזו, לאפשר מעבר של תכונות מן הגברי אל הנשי ולהיפך. כך גם ג'וליה קריסטבה, הסמיוטיקנית הידועה, מדברת על נשיות כסוג של **עמדה** של כל דבר שנתפש שולי בתרבות, ולא כעל מערכת של תכונות מסוימות.

לריץ' יש במובן זה עמדה מורכבת ומעניינת יותר, כי היא עוסקת בעניינים מוסדיים הקשורים אימננטית לאשה (אמהות, לידה), אך מצד שני היא נמנעת מלהפוך את ההיסטוריה של הנשים להיסטוריה של גיטו. אין ניסיון לכפור

אדריאן ריץ'

בקיומה של חוויה נשית, אלא להפוך חוויה זו לכוח. הנשיות אינה נתפשת רק כקונסטרוקט תרבותי הבנוי על האופוזיציה נשי־גברי, כאשר הקוטב הנשי נתפש כחלש, משני, שולי, משועבד. יש בהחלט תפישה אימננטית של חוויות נשיות, אך מצד שני אין כאן ניסיון להעלות את הנשים ולהפוך אותן לקבוצה חברתית מועדפת (לפצות על הדיכוי בעבר), ולהציע חברה מטריארכלית שתבוא במקום זו המוכרת.

העניין הרב שספר זה מעורר קשור, אם כן, לכמה דברים: העדר מיליטנטיות ומאבק במעוזים פטריארכליים ספציפיים, אלא התבוננות־על בהיסטוריה התרבותית (יחסי משפחה, הורות, רפואת משפחה, אלימות במשפחה, חינוך, דת). שנית, יש כאן שילוב מרתק בין חוויות אישיות לבין החוויה הנשית האוניברסלית.

לריץ' עצמה היסטוריה של אמהות ושל יחסי משפחה קונבנציונליים עד שהפכה לפמיניסטית וללסבית מוצהרת. אך דווקא בספר זה אין המקרה הפרטי שלה משמש כדגל. חייה האישיים עוברים תהליך של הכללה, ומהווים סוג של עדות היסטורית, כי זו העדות הרלוונטית לתיאור מצבן של הנשים בעולם שבו אין תיעוד חברתי של המוסדות הנשיים הבסיסיים ביותר. את הלידות שעברה, ששתיים מהן נעשו ללא כאב, בהרדמה, היא מתארת כך: "היום אני חושבת, שסירובי להישאר בהכרה... וסערת רוחן של חברותַי על חוויית הכאב וההתגברות עליה... מקורם אחד: כל אחת ואחת מאתנו ניסתה לאצור בתוכה בדרכה אל הגורל שנועד לאשה, סבל פאסיבי. דומני שאף אחת מאתנו לא חשה כי היא שולטת באמת במצב" (עמ' 211).

אך אין להסיק מכך שזהו ספר על חוויות אישיות מוכללות. זהו ספר מחקרי לעילא, שהערות השוליים שלו מקפלות בתוכן אינפורמציה רחבה ביותר. במובן זה יש כאן שילוב נדיר של תיאוריה ופרקטיקה, של האישי והקולקטיבי.

ד"ר רותי רונן

שקרים, זונות, פמיניזם,

המשך מעמ' 24

במערכת הכפופה למוסר החברתי השליט עולה להן במחיר כבד: החל מחשיפה לאלימות, לטירוף ולסאדיזם של לקוחות וסרסורים, ועד התמכרות לסמים, שסופה מוות.

דימוי עצמי ירוד הופך חלק מתפישת ה"אני" של הזונה, ובכך מונע את האפשרות לעבור אי פעם לעיסוק אחר; גופה נשחק עד כדי אובדן יכולתו לשמש עבורה מקור לחום ולאהבה, והיא נתונה לתחושת מלכוד וחוסר יכולת לחזור למה שנחשב לנורמלי גם בעיני עצמה. ביטוי לתחושה זו נותן גם השיר על שולה: "שולה לבדה חולמת / ילדים ומשפחה / לבדה היא מזדקנת" ("שולה").

הגבול העמום בין אשה לבין זונה הוא הבסיס להתפתחותה של תרבות שלמה (בדיחות, שירים, פתגמים), המבטאים את הדימוי החברתי של נשים. מוסיקת הרוק, המשתמשת במין כתוכן מרכזי בפזמונים, היא חלק מתרבות זו ואף תורמת לשימורה. הנערה/אשה בחברה המתירנית, ההולכת עם האופנה אחרי מוסיקה זו, לומדת מתכנים אלה לראות בזנות בת לוויה קבועה לתהליך התפתחותה. עליה להתמודד תמיד עם הסכנה שהתנהגותה עלולה לגרום לסביבה לתייג אותה כזונה. בדרך זו מהווה הזנות חלק בלתי נפרד מהתפתחות זהותן המינית של נשים. באחת מתוכניות החידונים ברשת ג' בתחילת נובמבר, למשל, שימש השיר המצוטט על שולה, רמז לחברת הכנסת שולמית אלוני.

העדר האבחנה הברורה בין זונה לאשה אחרת בא לידי ביטוי בשירים על־ידי התייחסות ליחסים עם הזונה במושגים ובציפיות השאובים מעולמן של מערכות יחסים מורכבות, ועל־ידי התייחסות ליחסים עם נשים אחרות במושגים התואמים שיחה על זונות. ניגוד זה הוא המערבב בתודעתנו את שני העולמות. מחבר אחד מעמיד בפני זונה תביעה ליחס רגשי הנובע ממערכת יחסים מלאה בין שני אנשים: "חפציו אורז / ... אין דמעות בעיניה" ("אמסטרדם – המשים בוכים", ביצוע: אטרף); ומחבר אחר רואה מערכת יחסים עם אשה כמצטמצמת רק למימד המיני: "היא מזדיינת בקלות / (או כמעט לא זזה כמעט / כל הדפיקה או מסייעת / בתנועה קלה של הישבן / שלה לאקט החדירה וקופאת / או משתוללת)" ("נערת רוק"). מחבר יכול להתבונן בזונה גם כאשר הוא מרוכז כולו בקור שהוא חש, בדיכאון שלו. עבורו נשים הן רק תפאורה, לא דמויות אנושיות נוספות בחייו: "נשים רכות על מיטות חורקות מפושקות עכשיו" ("מלנכולי").

האמירה הרווחת בין גברים ש"כל אשה היא זונה" היא, איפוא, הרבה יותר מבדיחה. למעשה, גם נשים שהיו רוצות להימנע מלמכור שירותי מין, חשופות ליחס חברתי הרואה בכושר זה פוטנציאל ממשי שלהן ואולי אף המרכזי של הוויתן.

בכל אשמות הפמיניסטיות

הגברים הישראלים הפכו לאחרונה ליברלים ומבינים גדולים בנושא שוויון המינים. "פוליטיקה" הקדיש לנושא גיליון, וכך גם "שדמות" ו"אקדמאי". פרופ' ירמיהו יובל הגדיל לעשות כשהזמין לכנס "מיהו ישראלי – ישראלים בראי עצמם" 20 אחוז (עשרים, במלים) מרצות. אלא מאי, זה לא כל־כך הצליח לו, ובפועל דיברו בכנס 93% גברים. **נגה** הציעה לו לארגן מיד כנס חירום להצלת המין הנשי הנכחד, שכן אם רק 7% מן המשתתפים הן נשים, משמע שלא נמצאו נשים בישראל שתייצגנה את המין הנדיר הזה.

לערוך גיליון שלם על נשים, או להזמין 20% נשים לכנס, זה צעד גדול בשביל גברינו. אבל לספוג ביקורת עניינית זה כבר מעבר לכוחם. "פוליטיקה", למשל, לא פרסם מכתב למערכת ששלחה לו קוראת שביקרה את מיעוט הנשים הכותבות (בגיליון "מיהו ישראלי" אשה אחת לעומת 14 גברים) בגיליונות "פוליטיקה" שאינם מוקדשים לנשים, כלומר תמיד. אחת הקוראות של "אקדמאי" חשה ששם העיתון (בזכר) מבטא התעלמות צורמת מנשים, וכתבה על כך לעורך. העורך אינו מקבל את ביקורתה: שם הוא דבר טריוויאלי, ואל לנו לטרוד את נפשנו בגינו. הוא מייעץ לקוראת ולכלל הפמיניסטיות לעסוק בדברים חשובים יותר ("מוטב היה, אולי, אילו היינו עוסקים יותר בתוכן ופחות בסמנטיקה").

גם יובל קיבל מכתבי ביקורת מכמה פמיניסטיות. אחד מהם מדינה בלכמן. אנו מביאות אותו כלשונו, וגם את תגובתו של יובל. אז מה הוא אשם אם נשים שאליהן פנה לא יכלו להשתתף? הלא מן המפורסמות הוא שהנשים שאליהן פנה הן היחידות שיש להן מה לומר בנושא של זהות ישראלית! כמו עורך "אקדמאי", כך גם יובל, מאתר בחדות עין את שורש הבעיה: "הנזק העיקרי לעניינן של הנשים נגרם על־ידי טענות פמיניסטיות פרועות, הגובלות לפעמים במופרעות." הפמיניסטיות המופרעות האלה, הכול בגללן. לו רק נתנו לגברים הנאורים לנהל את העניינים. את המהפכה הפמיניסטית יובילו מעתה פרופ' יובל ועורך "אקדמאי", שיודעים איך באמת לקדם נשים. צדיקות, מלאכתן נעשית בידי אחרים. איך לא חשבנו על זה.

לכב'
פרופ' ירמיהו יובל
יו"ר הכינוס "מיהו ישראלי"

שלום רב,
הנדון: מבנה הכינוס "מיהו ישראלי"
נראה שבראייה שלך הישראלים הם קבוצה הטרוגנית מאוד של בני־אדם, ובגישתך הפלורליסטית השתדלת – בצדק – לתת ביטוי, גם בתוכן הכינוס וגם בזימון משתתפים, לכל הקבוצות שאתה מכיר, בתנאי שהם גברים. בין "יוצרים ישראלים" אין יוצרות, בין "עולים חדשים" אין עולות, אין ערביות, אין דתיות, וכו' וכו', וכמובן – נשים אינן מיוצגות כלל כקבוצה, לא בתכני הכינוס ולא בין משתתפיו (7% מתוך אוכלוסייה המהווה 51%).

וכך, באופן עקבי עם שאר גברי הרוח, השולטים באמצעי הייצור התרבותיים, אתה מציג בפני הציבור מדינה שאין בה נשים. וזאת למרות שמציאות חייהן שונה ממציאות החיים של גברים בארץ (שוני שאיננו קטן מזה שבין קבוצות אחרות).

במעמדן החברתי הן מופלות לרעה בקידום, בשכר, בייצוג; הן אינן מיוצגות לא רק בממשלת הגברים, בכנסת הגברים, בממסד הגברי, אלא – גם באירועי תרבות כשלך (אכן, אינך מקורי בכך).

במעמדן החוקי הן מופלות לרעה לא רק בחוקי אישות, עבודה, מס הכנסה, אלא – החוק גם איננו מגן עליהן מפני אלימות, ומתיר את ההסתה לאלימות נגדן: החוק נגד הסתה גזענית אוסר פרסומים "הפוגעים בציבור על בסיס דת, גזע, לאום ועדה," ומתיר פרסומים הפוגעים בציבור על בסיס מין – הפגיעה הנפוצה והגלויה ביותר, בתקשורת, בספרי לימוד, בפרסומת. החוק, המשפט והמשטרה אינם מגינים על הנשים מפני אלימות, ונשים מוכות (100,000) מחפשות הגנה במקלטים לנשים מוכות, רבות נרצחות בשל היותן נשים, אלפים נאנסות, בין היתר בשל ההסתה הגלויה לאונס ובשל העונשים המגוחכים לאנסים.

מציאות החיים של נשים בארץ שונה מזו של גברים, גם בכך שהן נושאות בעול 2 משרות בו־זמנית (אחת בבית, ללא תשלום), ולמרות זה מגיעות להישגים נפלאים בתחומי היצירה והעבודה; וגם בכך שהן מנועות מלתת את חלקן בהגנה על המדינה, מה שעוד מחריף ו"מצדיק" את דחיקת רגליהן ממרכז החברה והתרבות אל השוליים; גם בעמדות הייחודיות שלהן

בעין פאראנ

ובפעילותן הייחודית והבולטת במאבק למען השחרור והשלום, הן במגזר היהודי והן במגזר הערבי.

התרשמנו שהנשים הבודדות שהוזמנו לכינוסך, זכו לכך לא כנציגות הציבור הענק בעל האפיונים שמנינו, אלא משום שבאמצעותן ניתן להדגיש עוד את מרכזיות הגברים בחברה שלנו – כאם לגברים גיבורים, כחוקרת של מצבי לחץ שבהם נתונים גברים. עמידה של נשים במצבי לחץ כנשים מוכות, כנתונות לאיום מתמיד באלימות בבית וברחוב, גם בימי שלום, איננה מזכה את החוקרות והכותבות על כך בהשתתפות בכינוסך.

כאשר אני הולכת ערב ערב לביתי, כשמכשיר הגנה ביד ורעד בלב – ואיני יוצאת דופן בכך, אני שואלת את עצמי מהו חלקם של גברי רוח כמוך במצבן זה של הנשים.

הייתכן שגבר רחב אופקים כמוך, נעלמו מן האופק שלו 51% מן האוכלוסייה בטעות? או שמא התעלמות טוטאלית זאת של כלל גברי הרוח במדינה מנשים, אינה אלא כיסוי לשנאת נשים ולרצון לגזול את זכויותיהן, ממש כשם שההתעלמות מ"פלסטינים" ואף מן המונח "פלסטיני" בשנות ה־60 התגלתה ככיסוי לשנאה גזענית השואפת לגזול מהם את זכויותיהם.

בכבוד מסויג
דינה בלכמן, יו"ר

◆

לכבוד
הגב' דינה בלכמן
יו"ר נשים נגד פרסום פוגע
ת.ד. 8755
יפו

שלום רב,
קיבלתי את מכתבך התמהוני. הוא מאשים אותי בשנאת נשים וברצון לגזול את זכויותיהן, בשנאה גזענית ובעקיפין בכך שנשים רבות מוכות, נאנסות ונרצחות, ובכך שאת "הולכת ערב ערב עם מכשיר הגנה ביד ורעד בלב." כל זה בגלל האחוז הנמוך של נשים שהשתתפו בדיון ציבורי שערכתי.

לצערי הנזק העיקרי לעניינן של הנשים נגרם על־ידי טענות פמיניסטיות פרועות, הגובלות לפעמים במופרעות.

תמוה בעיני שמוסד מכובד כמו הקרן החדשה לישראל עומד מאחורי גורם פרוע ולא רציני כפי שמשתקף ממכתבך.

את תשובתי לפניות הראויות לתשובה, תוכלי לראות במכתב המצורף.

בברכה,
ירמיהו יובל
יו"ר מכון שפינוזה בירושלים

◆

מכמה צדדים נשמעו הערות על מספרן המועט של הנשים (8%), שהופיעו בתוכנית הכינוס של מכון שפינוזה בירושלים: "מיהו ישראלי – ישראלים בראי עצמם". פרופ' אליס שלוי, יו"ר שדולת הנשים בישראל, באה על כך בטרוניה במכתב למערכת "הארץ" שהוכתר: "הנשים לא חדרו עדיין למוקדי הכוח" (כאילו כינוס עיוני שהשלטון ממילא אינו מקשיב לו, גם הוא "מוקד של כוח"). כתב־העת הפמיניסטי **נגה** שלח לי באותו עניין מברק קולע ואירוני, ואסתר זנדברג, בכתבה מפורטת בעיתון "העיר" על "הכינוס המפואר", כדבריה, גם היא מעירה שכמעט לא היו בו "לא זמרות. לא סופרות. לא עיתונאיות."

האמת היא שהוזמנו גם זמרות, גם סופרות, גם עיתונאיות (למשל נעמי שמר, חוה אלברשטיין, יהודית רביץ), אך מטעמים שונים, עשר מוזמנות לא רצו או לא יכלו לדבר, ביניהן גם שתי נשים ערביות (מרים מרעי, מרצה באוניברסיטה והמשוררת סיהאם דאוד). הפסד גדול נוסף נגרם לכינוס כאשר השחקנית חנה מרון, שעמדה לדבר על "דמות האשה במחזאות הישראלית" – נושא רלוונטי לעניין שלפנינו – נאלצה לבטל את השתתפותה בגלל הצגה בעיר אחרת. ואילו סופרת חשובה וידועה, שיכלה גם היא לתרום רבות לנושא, הודיעה לנו בתשובה להזמנה קודמת, כי היא מעדיפה לבוא בדברים עם הציבור בכתב ולא בעל־פה.

הדוברים בכנס זה הוזמנו לגופו של כל נושא, ולאו דווקא לפי גישה של מכסות ו"שריונים" שעליה ממליצה פרופ' שלוי. בדיעבד מסתבר כי הוזמנו כ־20% נשים, אך רובן לא נענה, לצערנו. ככלל הסתבר שאחוז התשובות השליליות שהתקבלו מנשים היה גבוה באופן משמעותי מממוצע התשובות השליליות בכלל. (לעומת זאת, ואולי גם זה משמעותי, אחוז התשובות השליליות מלא יהודים היה הנמוך ביותר.) זהו מצב שיש לנו עליו שליטה מועטה, וצוות המכון ואני אישית הננו הראשונים להצטער על כך.

בספרי האחרון "שפינוזה וכופרים אחרים", הנהגתי חידוש (דומני בפעם הראשונה בספרות העברית): הפנייה אל הקורא(ת) נעשית בלשון נקבה וזכר חליפות, ולא כמקובל בלשון זכר בלבד. זהו דבר קטן, אך ודאי אינו מעיד על חוסר רגישות לעניין הפמיניסטי.

צוות המכון מקווה כי בכינוס הבא, ביולי 1990 – שיוקדש לנושא: "פלורליזם בתקשורת", וגם הוא ייבנה משיקולים ענייניים בלבד – נוכל ליהנות משיעור השתתפות גבוה הרבה יותר של נשים הנוגעות לנושא זה.

ירמיהו יובל
יו"ר מכון שפינוזה בירושלים

סרטים שראיתי

מאת **רחל אוסטרוביץ'**

איפה הנשים?

כל מי שעסק בסיכומי הקולנוע הישראלי של השנה/העשור, נתקל בוודאי בבעיה לא קטנה בעת ניסיון לבחור את השחקנית בקולנוע הישראלי, את הגיבורה בקולנוע הישראלי, או דמות אשה כלשהי שנחרתה בזיכרון. הנשים בקולנוע הישראלי של העשור האחרון הן דמויות מטומטמות, זונות, הפרטנריות המיניות של הגברים, או לחלופין אחיות רחמניות, המטפלות בגיבור הלום הקרב או מטפחות אגו של גבר הסובל מטראומה אחרת.

הסרט "אחד משלנו" של אורי ברבש, שזכה להערכת המבקרים בשנת 1989, הגדיל לעשות בהעמדת הנשים כיצורים שאינם זכאים להתייחסות אנושית בקולנוע. שיר השטנה על נשים ששרים החיילים הוא בחירה עלובה של הבמאי, שבבחירתו אומר לנו שגם הוא חושב כי נשים הן איבר מין ותו לא. לדליה שימקו בתפקיד חברתו של הגיבור יש הפוטנציאל להיות אנושית, ואולי אפילו לגרום לתפנית מעניינת בסיפור. אך היה עליה להסתפק בתפקיד עלוב וחד־מימדי שתפרו עבורה: אשה בוגדנית המקלקלת את אחוות הגברים, כמו שכבר עשתה בעבר, בסרטים "חמסין" ו"צלילה חוזרת".

בקולנוע הישראלי עדיין אין נשים, או לפחות נשים אנושיות, מציאותיות. הבמאים עדיין לא גילו את העושר בתסריט שיש בו דמויות נשים אמיתיות. העדרן של הנשים משליך לא מעט על דמויות הגברים. הם אלה החייבים לשאת את נטל התסריט על כתפיהם, ובכך הם משרטטים מציאות חד־צדדית, של עולם גברי ומצ'ואיסטי.

כל עוד הקולנוע הישראלי מתכחש לדמויות הנשים, מתעלם מהן ומתעלל בהן, זוהי תעודת עניות לו. לכן צריך להשאיר את משבצת שחקנית השנה/העשור, זו שנועדה לגיבורה שיכולה להיות הדמות האנושית שהתסריטאים, הבמאים והמפיקים של הקולנוע טרם גילו – ריקה. אני מקווה שהעשור הבא אכן יאפשר לנו לא רק לבחור את השחקנית, את גיבורת הקולנוע הישראלי, אלא להתלבט במי מבין כולן לבחור.

ו א י ד י ת

לידה

שער מִשְׁלָה

דורית לוי־נשטיין, בוגרת מכון אבני בת"א והיתה מורה בו. זכתה בפרס הצטיינות ברישום בתחרות אמנים בניו־יורק. ייצגה את ישראל בתערוכת מיניאטורות בטורונטו, קנדה. השתתפה במספר תערוכות קבוצתיות והציגה שתי תערוכות יחיד.